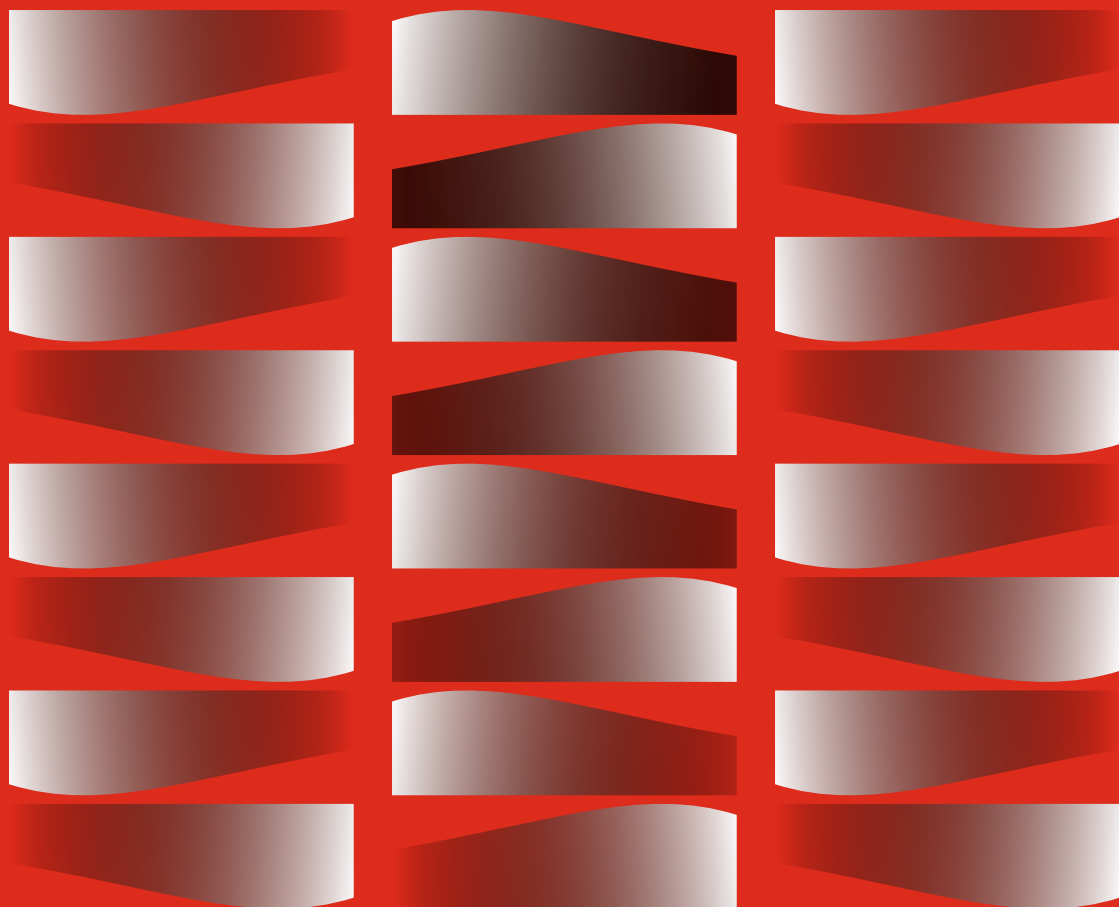

STUDIA SCIENTIFICA
FACULTATIS PAEDAGOGICAE
UNIVERSITAS CATHOLICA RUŽOMBEROK

/3/ 2019
ročník XVIII.

KATOLÍCKA UNIVERZITA V RUŽOMBERKU

**STUDIA SCIENTIFICA
FACULTATIS PAEDAGOGICAE
UNIVERSITAS CATHOLICA RUŽOMBEROK**

Ružomberok 2019

**STUDIA SCIENTIFICA FACULTATIS PAEDAGOGICAE
UNIVERSITAS CATHOLICA RUŽOMBEROK**

Vedecký recenzovaný časopis

jún 2019, ročník 18, číslo 3.

Vychádza 5-krát do roka

Šéfredaktor:

doc. PaedDr. Tomáš Jablonský, PhD. – Catholic University Ružomberok (Slovakia)

Medzinárodná redakčná rada:

Prof. PaedDr. **Pavel Doulík**, PhD. – Jan Evangelista Purkyně University in Ústí nad Labem (Czech Republic)

Prof. PhDr. **Ingrid Emmerová**, PhD. – Mateja Bela University in Banská Bystrica (Slovakia)

Doc. PaedDr. PhDr. **Miroslav Gejdoš**, PhD. – Catholic University in Ružomberok (Slovakia)

Doc. PhDr. **Ladislav Horňák**, PhD. – The University of Prešov (Slovakia)

Prof. PhDr. **Jolana Hroncová**, CSc. – Mateja Bela University in Banská Bystrica (Slovakia)

Prof. PaedDr. **Anna Hudecová**, PhD. – Catholic University in Ružomberok (Slovakia)

Prof. Dr hab. **Stanislaw Juszczyk**, PhD. – Catholic University in Ružomberok (Slovakia)

Doc. PaedDr. **Barbora Kováčová**, PhD. – Catholic University in Ružomberok (Slovakia)

Dr hab. **Piotr Mazur**, – Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie (Poland)

Prof. **Pradeep Kumar Misra**, PhD., Chaudhary Charan Singh University (India)

Prof. **Bart McGettrick**, – Liverpool Hope University (United Kingdom)

Prof. Dr hab. **Marian Nowak**, – Catholic University of Lublin (Poland)

Prof. PhDr. **Erich Petlák**, CSc. – Catholic University in Ružomberok (Slovakia)

Prof. PhDr. **Mária PISOŇOVÁ**, PhD. – Constantine The Philosopher University in Nitra (Slovakia)

Prof. PhDr. **Mária Potočárová**, PhD. – Comenius University in Bratislava (Slovakia)

Prof. dr. **Gabriella Pusztai**, – University of Debrecen (Hungary)

Prof. PhDr. **Karel Rýdl**, CSc. – University of Pardubice (Czech Republic)

Doc. PhDr. **Albín Škoviera**, PhD. – University of Pardubice (Czech Republic)

Prof. **Juan Carlos Torre Puente**, – Universidad Pontificia Comillas Madrid (Spain)

Prof. PaedDr. **Milan Valenta**, PhD. – Palacký University Olomouc (Czech Republic)

Prof. PhDr. **Miron Zelina**, DrSc. – DTI University in Dubnica nad Váhom (Slovakia)

Recenzenti:

Prof. PhDr. Mária Potočárová, PhD.

Doc. PaedDr. PhDr. Miroslav Gejdoš, PhD.

Za jazykovú a štylistickú úroveň príspevkov zodpovedajú autori

Výkonný redaktor:

PaedDr. ThLic. Anna Baroková

Obálka:

doc. akad. mal. Pavol Rusko, ArtD.

EV 4416/11

Katolícka univerzita v Ružomberku

© VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku

Hrabovská cesta 5512/1A, 034 01 Ružomberok, <http://uv.ku.sk>, verbum@ku.sk

IČO: 37-801-279

ISSN 1336-2232

Obsah

Predhovor

Albín Škoviera 7

Rola otca a rola matky v súčasnej rodine v ére postmodernej spoločnosti

Anna Hudecová 9

Vplyv transformujúcej sa spoločnosti na koncept roly otca a matky

Silvia Matúšová 17

Globalizácia a jej vplyv na rodinnú výchovu, úloha otca pri výchove detí v súčasnosti

Erich Petlák 25

Migrujúci ženy a muži – v kontextech migrácie a integrácie

Monika Nová 35

ESSE VIR; POTEST ESSE MORTALIS

Petr Fabián 45

Kríza vlastnej identity muža a ženy a jej odraz vo výchove

Emil Turiak 56

Fragmentarizácia rodičovských rolí vo výchove

Pavol Tománek 66

Rané detstvo a psychické zdravie

Janka Nosková 77

Úloha rodičov pri formovaní charakteru detí predškolského veku

Zdenka Zastková 83

Mužský a ženský prvok vo výchove

Ivan Podmanický – Zuzana Podmanická 89

Žena a muž ako ideály vo výchove vs. lačné idoly súčasnej pseudo-pedagogiky

Tichomír Gasparecz – Iveta Gaspareczová 97

„Vidiečan“ a „mešťan“ ako dve východiská pre výchovné modely ženy a muža

Albín Škoviera 108

Dítě a jeho rodiče v souvislosti s rozvodem

Adriana Sychrová..... 115

**Století chybějících otců a jeho dopady aneb role otce
v (po)rozvodovém uspořádání rodiny**

Milena Mikulková..... 126

Contents

Preface

Albín Škoviera 8

The Roles of Father and Mother in the Current Family in the Postmodern Society

Anna Hudecová..... 9

The Impact of the Transforming Society on the Roles of Father and Mother

Silvia Matúšová..... 17

Globlization and its Impact on Family Education, Father's Role in Education at Present

Erich Petlák 25

Migrating Men and Women in View of Migration and Integration

Monika Nová..... 35

ESSE VIR; POTEST ESSE MORTALIS

Petr Fabián 45

The Crisis of Man and Woman's own Identity and its Reflection in Education

Emil Turiak 56

Fragmentation of Parental Roles in Education

Pavol Tománek 66

Early Childhood and Mental Health

Janka Nosková 77

Parental Roles in the Pre-School Aged Children Character Formation

Zdenka Zastková 83

The Male And Female Component In Education

Ivan Podmanický – Zuzana Podmanická 89

A Woman and a Man as Ideals in Education Vs. Cheap Idols of Contemporary Pseudo-Pedagogy

Tichomír Gasparecz – Iveta Gaspareczová 97

„Villager“ and „Townsmen“ as Two Backgrounds for Female and Male Educational Models

Albín Škoviera 108

Child and His/Her Parents in Connection with Divorce

Adriana Sychrová..... 115

**The Century of Missing Fathers And Its Impacts, or the Role of Father
in (post) Divorce Family Arrangement**

Milena Mikulková..... 126

Predhovor

Sociálno-pedagogické dialógy. Kolokvium – teda rozhovory o odborných problémoch, ktoré sú spojené so spoločenskými zmenami a ich odrazom vo výchove. Bola to jedna z ideí, s ktorou som vstúpil v roku 2013 na pôdu Katolíckej univerzity v Ružomberku. Po temer šiestich rokoch (a po piatich ročníkoch „dialógov“) mám stále pocit, že bolo a je zmysluplné ponúkať témy a pozvať okruh „vybraných ľudí“, ktorí k nim majú čo povedať, ktorých si vážim a imponujú mi. Aj preto, že necítia povinnosť ísť v hlavnom prúde, nesúhlas nevnímajú ako „osobný útok“ na nositeľov odlišných názorov, ale predovšetkým ako podnetnú rozdielnosť pohľadov na spoločný problém a schopnosť otvorene svoj názor zdieľať. Jednoducho – ľudí, ktorí sa vedia porozprávať.

Cielene píšem „porozprávať“, nie komunikovať. Cítim totiž v pojme „porozprávať“ oveľa viac toho osobného ako štylizovaného, toho ponúkajúceho ako vnucujúceho, toho otvoreného ako formálneho, toho slobodného ako „politicky korektného“. Cítim v ňom oveľa viac snahu porozumieť ako len kritizovať, vidím v ňom viac obraz spoločnosti ako súperenia. Som presvedčený o tom, že v „porozprávaní sa“ je skrytá aj aktuálna výzva nielen pre akademickú pôdu, ale aj pre osobnostný a spirituálny rast každého z nás.

Albín Škoviera

Preface

Socio-pedagogical dialogues. Colloquium – therefore talks about professional problems, which are related to the social changes and their reflection in upbringing. That was one of the ideas, which I had in 2013 entering the grounds of the Catholic University in Ružomberok. I still (after almost 6 years, and 5 – of the “dialogues”) have the feeling, that all that has been and is meaningful to suggest topics and invite “selected people”, who have what to say, who I respect and who impress me. That is also due to the fact, that they do not feel obliged to follow the main stream, that they do not consider disagreement personal attack on those having different point of view, but they mainly take it as suggestive difference in views on the common problems and they are able to share their views openly. To say simply – people who can talk.

I have some purpose in writing “talk”, not “communicate”. I feel the notion “talk” much more personal than styled, more suggestive than intrusive, more open than formal, more freedom in it than “political correctness”. I also feel much more desire to understand than to criticise in it, I see it more like an image of society than that of rivalry. I am sure that in “talks” the topical challenge not only for the academic society, but also for the personal and spiritual progress for each of us is hidden.

Albín Škoviera

Rola otca a rola matky v súčasnej rodine v ére postmodernej spoločnosti

The Roles of Father and Mother in the Current Family in the Postmodern Society

Anna Hudecová

Abstract

The paper focuses its attention on pointing out the social changes that currently affect family changes. Against the background of the changes, the author pays attention to the characteristics of gender stereotypes as one of the factors influencing the fulfillment of parental roles. At the same time, she emphasizes the importance of mother and father in fulfilling their parental mission. In the end, she outlines some characteristics of a modern type of a father, while emphasizing the necessity of father and mother in raising a child and emphasizing their specifics.

Keywords: Gender stereotypes. Family role. Asymmetric parenting.
Traditional and modern father's role.

Úvod

Pod vplyvom rôznych ekonomických, socio-kultúrnych a politických faktorov, ktoré súvisia s postmodernou dobou dochádza k významným zmenám nielen v rodine ale aj v životných stratégiách mužov a žien, k ich výraznejšej individualizácii. Zmeny narúšajú stabilitu rodiny a veľmi úzko súvisia so zmenou rolí v rodine (Hudecová, 2009). Prejavuje sa to určitou neistotou rodičov ako sa zhostiť svojej roly, na čo klásť dôraz, čo preferovať. Plnohodnotne zastávať rodičovské roly v súčasnosti nie je teda jednoduché a ľahké. Zmeny sa však nemôžu dotýkať toho, že rodina prestane plniť svoju základnú úlohu - výchovu. Dôležitú úlohu pri napĺňaní rodičovských rolí zohráva fungujúca rodina, ktorá je prvým spoločenstvom, s ktorým prichádza dieťa do kontaktu. Napriek mnohým zmenám, ktorých sme svedkami v súčasnosti, ostáva rodina stále dôležitým oporným bodom pre svojich členov. Je to prostredie, ktoré je optimálnym pre výchovu a zdravý vývin detí, ale len za predpokladu, že na výchove participujú obidvaja rodičia a ak nedochádza k absencii ani jedného z nich. V príspevku poukážeme na

faktory ovplyvňujúce plnenie rodičovských rolí a poukážeme na význam komplementarity pri plnení rodičovských rolí.

1 Rodové stereotypy ako faktor ovplyvňujúci vykonávanie rodinných rolí

Jednou z hlavných charakteristík rodových stereotypov je ich dichotómia. Mužskosť a ženskosť sú definované ako protiklady, obsahujúce v sebe automatický predpoklad, že muži a ženy sú odlišní. Rodinné roly (mužská, ženská, otcovská a materská rola) sa týkajú vzťahu medzi jednotlivcom a usporiadaním spoločnosti. Súvisí to teda so spoločensky definovanými očakávaniami, ktoré človek plní v súvislosti s určitou spoločenskou pozíciou. Chápanie diametrálne rozdielnych rodinných rolí má svoje korene v histórii a súvisí s rodovými stereotypmi, ktoré sa reprodukovujú v štruktúrach spoločnosti a v každodennej praxi. Na odlišné funkcie mužov a žien a ich rozdielne sféry pôsobenia poukázal už v polovici 50. rokov 20. storočia Talcott Parsons v USA, ktorý konštatoval, že muži a ženy v modernej rodine plnia odlišné funkcie, ktoré sa ale vzájomne dopĺňajú). Takáto diferenciacia rodinných rolí je podľa neho dôležitá a správna, pretože predchádza tomu, aby muž a žena navzájom súperili, aby v rodine nevládlo napätie a konflikty (Možný, 2002). Tento názor korešponduje s tradičným vymedzením mužskosti a ženskosti, pridrižiava sa rozdelenia podľa tradičných mužských a ženských rolí. V tradičnom ponímaní je muž vnímaný ako silný, agresívny, emočne chladný. Na základe toho by sa muž mal starať predovšetkým o ekonomickú stránku rodiny, materiálne ju zabezpečiť, budovať vzťah rodiny a širšej spoločnosti. Na druhej strane je žena charakterizovaná ako závislá, submisívna. Jej hlavná rola spočíva v utváraní priaznivej rodinnej klímy, v starostlivosti o členov rodiny, domácnosti a zabezpečovaní emočného zázemia. Takéto striktné rozdelenie sfér nepovažuje Možný (1990) za negatívne. Nepokladá ho za prejav uzurpovania moci a dominancie. Takéto usporiadanie vychádza z komplementarity rolí, čo je dôležité pre ich fungovanie. Podľa Možného (1990, s. 101), preto nie je možné rozlíšiť oblasti, ktoré sú viac alebo menej dôležité a významné z hľadiska fungovania rodiny. Neznamená to, že by otec, bol vyviazaný z rodičovských povinností, práve naopak, výchova je súčasťou výkonu otcovskej roly.

1.1 Asymetrické rodičovstvo

S problematikou rodových stereotypov súvisí aj objasnenie asymetrického rodičovstva. Jeho podstata spočíva v striktnom vymedzení roly matky a roly otca. Gjuričová (2003) poukazuje na skúsenosti zo svojej

klinickej praxe a vysvetľuje asymetrické rodičovstvo ako jav, ktorý sa dotýka striktného vymedzenia úloh matky a otca v rodine. Môžeme to objasniť na príklade rodičov, ktorí sa rovnako ako rodičovským povinnostiam venujú aj svojej profesionálnej dráhe. Autorka konštatuje, že v tejto situácii sa muži obyčajne nikto nepýta na zlučiteľnosť jeho profesionálnej role a role rodiča, otca, manžela. Naopak za samozrejmé sa považuje, že starostlivosť o domácnosť a výchovu detí preberie na seba matka. Môže sa síce venovať svojej profesii, ale súčasne sa očakáva, že bude uspokojivo plniť svoju materskú, rodičovskú či partnerskú rolu. Takýto model asymetrického rodičovstva má svoje pozitívne aj negatívne stránky. Za pozitívne by bolo možné považovať to, že otec je pre dieťa v tomto prípade vzácnejší, pretože dieťa s ním trávi oveľa menej času v porovnaní s časom, ktorý trávi s matkou. Tým, že trávi s ním menej času dokáže ho viac zaujať a obyčajne mu poskytuje činnosti, ktoré sú pre dieťa prítiažlivejšie a vzrušujúcejšie. Toto môže byť pozitívnou stránkou. Rizikom z hľadiska výchovy je však obmedzený časový priestor, ktorý otec deťom poskytuje. Dôsledky sa môžu prejavíť vo viacerých oblastiach. Nepozná aké majú starosti, čo ich trápi. Ak sa vyskytnú problémy ich riešenie je prenechané matke. V súčasnosti sme svedkami toho, že často ide o snahu zaujať kamarátsky postoj k dieťaťu bez vymedzenia akýchkoľvek hraníc. Dieťa nie je vedené k tomu, že v živote je potrebné niekoho rešpektovať, tolerovať isté hranice. Za nedostatok možno považovať preťaženosť matiek, čo sa negatívne prejaví na kvalite rodičovstva a partnerstva. Uhájiť takýto model je teda problematické, pretože je založený na stereotypnom chápaní role muža a ženy. Ženy sú v tomto prípade zatlačované do súkromnej sféry (žena je tá, ktorá sa má starať o rodinu a domácnosť). Muž je ten, ktorý je by mal predovšetkým zabezpečiť rodinu po materiálnej stránke. Takáto predstava sa však prieči zdravému uvažovaniu. Otcovia sú dôležitým vzorom mužskej role tak pre synov ako aj pre dcéry, zohrávajú dôležitú úlohu ako vzor správania. Mužská agresivita sa stáva mužnou cnosťou, ukazuje svojim potomkom ako správne súťažiť a vládnuť. Dôležitú úlohu zohrávajú otcovia aj pre dcéry, pretože utvárajú postoje svojich dcér – ukazujú im čo môžu očakávať od mužov (Fukuyama, 2006). Dôležitosť reflexie zmien v rodine so zameraním na rodičovskú úlohu otca je významná aj z dôvodu poznania náznakov možných následkov absencie otca v systéme rodiny.

Problém však nastáva aj v prípade, že existuje muž, ktorý je zaniatený pre svoju rodinu, ktorý nemá problém venovať sa „ženským prácam“, a ktorý sa z vlastnej vôle rozhodol byť tzv. „materským otcom“ (Badinter, 1999). Pod vplyvom rodových stereotypov je považovaný za muža, zženšteného, nemužného. V tomto prípade to nie je len problém pre jeho okolie, ale na

základe niektorých výskumov samotné ženy nie sú ochotné akceptovať takéhoto partnera.

Súčasná spoločnosť ovplyvňuje vnímanie konceptu roly otca a roly matky v zmysle dosahovania ich rovnoprávneho postavenia vo výchove a plnení rodičovských povinností. Tento koncept má však aj svoje úskalia. Často v snahe o zrovnoprávenie dochádza k tendencii stierať rozdiely medzi mužom a ženou. Čo takýto koncept môže spôsobiť vo výchove? Dôsledky môžu byť vážnejšie ako sme ochotní pripustiť. Dieťa totiž pre svoj zdravý vývin potrebuje zažiť tak mužský ako aj ženský vzor. Otec má byť schopný stanovovať jasné ciele a pri ich dosahovaní byť dôsledný, zodpovedný a spravodlivý. Matka je tá, ktorá predstavuje zdroj citlivosti a pohody v rodine. Ona určuje aká bude atmosféra v rodine. Môžeme teda povedať, že roly mužov a žien sú špecifické a vo svojej podstate jedinečné. Najpodstatnejšia identita ženy spočíva v jej potencialite byť matkou a najpodstatnejšia identita muža byť otcom, v tom je ich hlavná odlišnosť. Spoločné v identite muža a ženy je to, aby sa spoločne a podľa svojich špecifických schopností podieľali na budovaní pozitívneho rodinného prostredia. Môžeme teda konštatovať, že viac ako hľadať možnosti ako dosiahnuť vzájomné nahradenie muža a ženy t. j. otca a matky vo výchove je potreba hľadať vzájomný súlad a harmóniu. Vzájomná harmónia vytvára pozitívnu atmosféru, v ktorej si dieťa dokáže formovať svoj vlastný prístup k životu.

2 Rodičovstvo pohľadom ženy a muža

Zmeny v chápaní otcovskej a materskej roly v súčasnej rodine je potrebné sledovať cez zmeny, ktoré sa dejú v samotnej rodine. Pri súčasných zmenách, ktorými rodina prechádza sa stretávame so spochybňovaním a odmietaním tradičnej roly otca. Je to často ovplyvnené snahou o rovnomernejšiu deľbu povinností medzi partnermi a výraznejším zapojením mužov do chodu domácnosti. Sme toho názoru, že pre zabezpečenie funkčnosti rodiny je dôležité, aby otec participoval na plnení úloh, ktoré je potrebné v rodine realizovať, napriek tomu by však nemal stratiť svoje mužské atribúty. Otec je pre dieťa symbolom vonkajšieho sveta, do ktorého ho postupne uvádza. Svojím správaním a postojmi sprítomňuje dieťaťu autoritu a hranice, ktoré je potrebné rešpektovať. Na základe toho dieťa získava nadvládu nad svojimi emóciami.

V súvislosti s problematikou zapojenia otcov do rodinných povinností sa však často stretávame s názormi, ktoré akcentujú neadekvátne plnenie ich rodinnej a hlavne otcovskej roly. Často sú nositeľkami týchto názorov

samotné ženy. Podľa Čermákovej et. al. (2002), skutočnosť, že mnohé ženy považujú svojich partnerov za menej kompetentných a neschopnejších zhostiť sa úloh v domácnosti a pri výchove detí je kultúrnym prejavom “spoločenskej konštrukcie usporiadania gender rolí”. V rámci takéhoto vnímania sú muži považovaní za osoby, ktoré sú vedome nezainteresované na starostlivosti o svoje deti a nemotivované tento stav podstatnejšie zmeniť. V zahraničných výskumoch (Allen – Hawkins, 1999) sa stretávame s názorom, že nižšie zapojenie mužov podieľať sa na práci v rodine pramení aj z toho, že ženy považujú starostlivosť o rodinu a domácnosť za svoju doménu. Zvýšená angažovanosť mužov do záležitostí domácnosti ohrozuje ich predchádzajúci monopol uspokojovať potreby rodinných príslušníkov a narúša tak určité privilégiu, na ktorom si ženy zakladajú dôležitú súčasť svojej identity. V súvislosti s vnímaním mužov ako menej kompetentných zvládať povinnosti súvisiace s chodom domácnosti a výchovou detí sa stretávame s takým súborom postojov a správania zo strany žien, ktoré predstavuje akúsi bariéru vstupu mužov do priestoru rodiny resp. vykonávania povinností v rodine. V odbornej literatúre je tento jav nazývaný „materské stráženie brány“ (maternal gatekeeping), pričom bránou sa rozumie vstup alebo prístup do sféry domácnosti a rodiny (Chorvát, 2004).

Zmeny, ktoré sú typické pre súčasnú dobu určujú charakter zmien nielen v roly otca ale aj v roly matky v rodine. Dochádza teda k transformácii ustálených genderových rolí v rodine. Súčasné zmeny sa dotýkajú postoja žien, ktoré prostredníctvom zaradenia do pracovného procesu, ktoré vnímajú nielen ako vynútenú a nevyhnutnú povinnosť ale aj ako prejav ich seberealizácie, spochybňujú tradičný model rodinného usporiadania a narúšajú genderovo fixnú štruktúru rolí v rodine v zmysle rovnomernejšieho rozdelenia povinností v domácnosti a v starostlivosti o deti (Chorvát, 2004). Úloha matky však naďalej zostáva nenahraditeľnou v rozvíjaní psychického a emocionálneho života dieťaťa, ktorého vyrovnanosť je následne hybnou silou k napredovaniu vo všetkých oblastiach. Nedostatok materskej lásky a nezáujem zo strany matky môže spôsobiť vážne psychické blokácie a traumy v živote dieťaťa. Je treba povedať, že súčasná žena – matka zastáva viacsobné role. Manželka, zamestnankyňa a matka. Trojitá rola ženy je záťažou, v rámci ktorej si žena sama musí stanovovať priority, pretože plnohodnotne obsadiť všetky spomenuté súčasti jej role sa nedá realizovať. Pri akejkoľvek snahe o 100 % naplnenie jednotlivých rolí to nie je možné a vždy je to na úkor niektorej z nich. Je už na žene, ktorú rolu považuje za najdôležitejšiu, a ktorá je pre ňu dominantná.

Ak teda hľadáme odpoveď na otázku či sa dnešný muž a dnešná žena identifikuje s tradičným chápaním roly muža a roly ženy odpoveď musíme

hľadať aj na pozadí zmien, ktorými súčasná rodina prechádza. Na Slovensku nie je novým fenoménom vysoká miera zamestnanosti žien z čoho pramení ich preťaženosť. Platí, že ekonomická situácia väčšiny slovenských rodín podľa Chorváta (2004) vyžaduje prítomnosť oboch manželov v platenom zamestnaní. Dôvody vysokej miery zamestnanosti majú v súčasnosti však nielen ekonomické pozadie, ale súvisia aj s iným postojom žien v porovnaní s minulosťou. V súčasnosti vnímame určitú zmenu v motivácii účasti na platenej práci u žien. Dochádza k posunu v chápaní platenej práce, hlavne u mladších kategórií žien, ktorá je vnímaná výraznejšie oproti minulosti ako prostriedok profesionálnej realizácie žien.

Súčasný zmeny rodiny sa dotkli aj zmeneného postavenia otca v rodine. Väčšina mužov sa necíti identifikovaná s konzervatívnym modelom muža typu silného, autoritárskeho. Je to výsledok spoločenských zmien, ktoré sa dotkli aj rodiny a stali sa súčasťou transformácie autoritárskeho modelu otca pričom sa predpokladá jeho výraznejšia citová blízkosť k dieťaťu a výraznejšia rodinná zainteresovanosť. Rola otca nie je určovaná len externými vplyvmi, ale ide podľa Chorváta (2004) o interný proces mužovho rozvoja a spokojnosti, ku ktorému dospieva v priebehu svojho vývoja ako dospelý osoby. „Dobré otcovstvo je dôsledkom vývojových, vzťahových a etických motívov mužov, ktoré pochádzajú z nich samotných“ (Chorvát I., 2004, s. 176).

2.2 Tradičný versus moderný typ otca

Rozlišovanie na otcov starého (tradičného) typu a nového (moderného) typu môže na prvý pohľad viesť k prílišnému zjednodušovaniu. Hlavný rozdiel vychádza z pohľadu na rodinu a úlohu otca v nej. Tradičný pohľad predstavoval otca ako živateľa rodiny, často ako sviatočnú autoritu, ktorá nezasahuje v prípade bežných problémov častokrát je však rešpektovaná viac než autorita matky (Vágnerová, 2007). Moderný typ otca predstavuje aktívne angažované otcovstvo. Prejavuje sa iným štýlom rodičovstva, nie je to štýl horší či lepší, ale iný (Vágnerová, 2007). Glorifikáciu „nového typu otca“ možno považovať za neprijateľnú v prípade ignorovania špecifik spojených so sociálnym statusom a reprodukciou vzorov rodinného správania. Francois de Singly (1999) konštatuje, že najdôležitejšou zmenou v rodine a rodičovstve v prechode od „starej“ rodiny k „novej“ rodine je zmena vo vzťahu k vlastnému dieťaťu/deťom. Napriek tomu, že aj v súčasnosti je pohľad na to, akí by otcovia mali byť značne diferencovaný myslíme si, že by to mal byť otec, ktorý je prítomný nielen v živote detí ale aj v živote svojich partneriek a otec, ktorý cíti vnútornú potrebu byť potrebný.

Záver

Zmeny v súčasnej spoločnosti, ktoré ovplyvnili jednotlivé oblasti života sa významnou mierou dotkli aj rodiny. Výrazne sa táto zmena prejavuje transformáciou tradičných rodinných rolí. Výraznejší posun vnímame v postojoch žien. V ich postojoch je evidentnejšia snaha zmeniť tradičný model rodinného usporiadania a tým narušiť genderovo fixnú štruktúru rolí v rodine. Mení sa však aj postoj mužov a chápania otcovskej roly v rodine. Naďalej však môžeme položiť akcent na to, že pre funkčnosť rodiny a výchovu detí nie je ani jedna rodičovská rola nahraditeľná. Každá z nich má svoje opodstatnenie a určité špecifiká dôležité pre to, aby poskytovala potrebné výchovné vzory a zabezpečovala kvalitné rodinné prostredie.

Bibliografia

- BADINTEROVÁ, E. 2005. XY: *O mužské identitě*. Praha : Paseka. ISBN 80-7185-727-0
- BÚTOROVÁ, Z. a kol. 2008. *Ona a on na Slovensku. Zaostrené na rod a vek*. Bratislava : Expresprint. ISBN 978-80-89345-10-6
- ČERMÁKOVÁ, M., HAŠKOVÁ, H., KŘÍŽKOVÁ, A., LINKOVÁ, M., MAŘÍKOVÁ, H. 2002. *Podmínky harmonizace práce a rodiny v České republice*. Praha : Sociologický ústav. ISBN 80-7330-026-5
- HUDECOVÁ, A., BROZMANOVÁ GREGOROVÁ, A. 2009. *Sociálna práca s rodinou*. Banská Bystrica. ISBN 978-80-8083-845-4
- FUKUYAMA, F. 2006. *Velký rozvrat*. Akadémia. ISBN 80-200-1438-1
- GJURIČOVÁ, Š. 1999. Konstrukce gender. Maskulinita a femininita z odlišných perspektív. In: VĚŠÍNOVÁ-KALIVODOVÁ, E., MAŘÍKOVÁ, H. (ed.): *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Nadace OSF : Praha
- GJURIČOVÁ, Š. 1999. *Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy*. Praha : Grada. ISBN 80-247-0415-3
- HAŠKOVÁ, H. Mění se názory na role mužů a žen v české společnosti na přelomu tisíciletí. In: DARULOVÁ, J. - KOŠTIALOVÁ, K. (eds.) 2004. *Sféry ženy Sociologie, Etnologie, Historie*. Banská Bystrica. ISBN80-8055-999-6
- CHORVÁT, I. O přítomnosti matic v zaměstnání a otcov v rodinách: realita a formalita. In: DARULOVÁ, J.- KOŠTIALOVÁ, K. (eds.) 2004. *Sféry ženy Sociologie, Etnologie, Historie*. Banská Bystrica. ISBN80-8055-999-6

- MOŽNÝ, I. 1999. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství.
Slon. EAN: 9788085850758
- MOŽNÝ, I., 2002. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství.
Slon. ISBN 80-86429-05-9
- MOŽNÝ, I., 2006. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství.
Slon. ISBN 9788086429878
- SOBOTKOVÁ, I. 2001. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-559-8

prof. PaedDr. Anna Hudecová, PhD.

Katedra pedagogiky a špeciálnej pedagogiky
Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta,
Hrabovská cesta 1, 03401 Ružomberok
e-mail: anna.hudecova@ku.sk

Vplyv transformujúcej sa spoločnosti na koncept roly otca a matky

The Impact of the Transforming Society on the Roles of Father and Mother

Silvia Matúšová

Abstract

Impacts of transformation of society and the pressure of globalisation are significantly manifested in present family model. Under the pressure of economic development and economic migration in the search of labour, the traditional family model erodes and obtains new features. The roles of father and mother do lose in some case their firmly outlined contours. In numerous families, grandparents significantly participate in the education of children. Inter-generational learning can be considered an instrument of the strengthening of parental roles.

Keywords: Family. Generation. Social Learning. Roles.

Úvod

Spolužitie rodičov a detí, interakcia a komunikácia medzi rodičmi a deťmi majú okrem sociálno-psychologických a edukačných aspektov aj medzigeneračný aspekt. Týka sa nielen nukleárnej rodiny, ale rodiny a rodinných väzieb v širšom rámci. Koncept roly otca a matky sa ustálil ako podstata rodinného života a základ výchovy detí v rodine. V súčasnosti sa k nemu pridávajú aj koncepty rodiny jedného rodiča. Sú to rodiny s deťmi, v ktorých materiálnu a výchovnú funkciu zabezpečuje iba jeden rodič, žijúci v samostatnej domácnosti a vychovávajúci deti, ktoré má v svojej starostlivosti z dôvodu rozvodu a rozhodnutia súdov, vdovstva alebo vdovectva a pod..

Mení sa variabilita funkcií rodiny a rolí otca a matky. Z tradičnej roly otca a tradičnej roly matky, ako aj z tradičnej deľby funkcií otca a matky pri zabezpečovaní materiálnej a sociálnej podstaty rodiny a výchovy detí dochádza pod vplyvom transformujúcej sa spoločnosti, osobitne procesov globalizácie, k zmenám v poňatí rodiny, zmenám sociálnych rolí otca i matky, ako aj k významným zmenám v rodinnej a rodičovskej výchove detí. Zmeny v živote spoločnosti sa markantne odrážajú v živote rodín. Uvoľňujú sa spoločenské normy postihujúce tradičné spoločenské a rodinné putá.

V slovenských podmienkach vlny migrácie za prácou do západoeurópskych krajín vyprázdňujú kultivovaný priestor vidieka, najmä juhu stredného Slovenska a regióny východného Slovenska a prispievajú k odlevu vzdelaných ľudí ako nositeľov kultúry a hodnôt. Migračné vlny, spravidla smerujúce zo Slovenska na západ a len zriedka späť, nechávajú svoju stopu nielen na identite, kultúre a kultúrnych hodnotách regiónu, obce alebo mesta, ale aj na rodinách, ich vnútornom usporiadaní a fungovaní. Ovpływujú tak aj tradičné modely príbuzenských vzťahov. Nezriedka jeden z rodičov (otec alebo matka) pravidelne opakovane odchádza za prácou na kratšie časové obdobie, alebo odchádza dlhodobo na trojmesačné, polročné alebo dlhšie časové cykly. V dobe neprítomnosti jedného rodiča preberá všetky funkcie a zodpovednosť za rodinu a výchovu detí druhý rodič, starí rodičia alebo širšie rodinné spoločenstvo. Tradične vyhranené roly otca a matky sa v týchto rodinách postupne a nezvratne stierajú. V transformujúcich sa spoločenských podmienkach predstavujú nový modul spoluzitia rodičov a komunikácie rodičov a detí. Eroduje tak klasický model rodiny, ktorý sa v uvedených rodinách dočasne alebo trvalo nahrádza modelom jednorodičovským.

Súčasná generácia rodičov a detí

Generácia alebo pokolenie je súhrnné označenie pre ľudí narodených v určitom časovom období, spätých s ním a v tomto zmysle sa odlišujúcich od predchádzajúcich a nasledujúcich generácií. Generácie sú veľké sociálne skupiny ľudí, ktoré spájajú určité znaky, predovšetkým sociálneho charakteru. Iný prístup spája generáciu nielen s vekom, ale najmä s hodnotami. Príklon a spolupodieľanie sa na hodnotách je dané tým, že príslušníci jednej generácie vstúpili do života v rovnakom historickom období, ich záujmy, ciele a potreby boli ovplyvnené zhruba rovnakým socio-kultúrnym prostredím. Každá generácia prežívala obdobie detstva, mladosti a dospelovania inak, každá prežívala iné výhody a nevýhody. Alan (1989, s. 379) uvádza, že „každá z generácií je poznamenaná inou dobou, každá generácia si nesie svoju vlastnú životnú predstavu a stavia na iných základoch.“

Z toho vyplýva, že spoločnosť pozostáva z rôzne veľkých, vekovo generačne vymedzených skupín, medzi ktorými existujú sociálne interakcie, rodinné generačné putá, pracovné a profesijné prepojenia. Dávnejšie nastal proces, v ktorom sa uvoľňujú väzby charakteristické pre spoluzitie vo viacgeneračných rodinách.

V súvislosti s tým Zavázalová (2001, s. 51) uvádza, že „vďaka odlišne prijímaným sociálnym hodnotám, vďaka iným životným skúsenostiam a inej ontogenéze jednotlivých populácií spoločnosti dochádza postupne k úbytku

autority seniorských generácií.“ Okrem toho, súčasný rýchly a hektický spôsob života negatívne ovplyvňuje frekvenciu, počet a hĺbku medzigeneračných kontaktov.

V súčasnosti spoločne a vedľa seba žije na Slovensku viacero generácií, ktoré sa vyznačujú osobitnými charakteristikami. Základné členenie a charakteristiky generácií zohľadňujú obdobie, v ktorom sa príslušníci určitej generácie narodili, charakteristiku rodiny a spôsoby rodinnej výchovy, v ktorých vyrastali, koncepcie a systémy školského vzdelávania, ideológiu a atmosféru v spoločnosti, spoločenské triedy a skupiny, do ktorých sa zaradovali, ako aj usporiadanosť pomerov v spoločnosti a medzinárodné postavenie krajiny, v ktorej príslušníci generácií v konkrétnom časovom období žijú.

Každá z týchto generácií je iná, čo vidno na spôsoboch ich zmýšľania, výbere zamestnania, fungovania v rodine a spoločnosti, v príklone k hodnotám reprezentovaných životným štýlom, politickou orientáciou a kultúrou, v dosiahnutom vzdelaní a profesijnej kariére.

Na Slovensku evidujeme v súčasnosti príslušníkov týchto generácií:

- predvojnová generácia (veteráni),
- povojnová generácia (baby-boomers),
- generácia X (narodená v 60.-80. rokoch 20. storočia),
- generácia Y (narodená v rokoch 1985-1995, alebo mileniáni, ktorí dosiahnu dospelosť alebo budú ako prví maturovať v 21. storočí),
- generácia Z (alebo post-mileniáni, narodení v rozmedzí 1995-2000, resp. 1995-2010) a generácia Alfa (narodená po roku 2010).

Generačné nerovnosti

Je viditeľné, že máme povedľa seba žijúcich až šesť generácií. Pojem generačné nerovnosti sa začal používať od 60. rokov minulého storočia a poukazoval na rozdiely medzi mladšou a staršou generáciou.

Rozmach tematiky generačných nerovností spôsobili prehlbujúce sa diferenciacie v názoroch medzi deťmi a rodičmi v oblastiach kultúry, politiky, vzdelávania, módy a pod. Vplyvom historických udalostí, modernizácie a inovácií sa hodnoty generácií vo veľkej miere zmenili. Preto evidujeme rozličné a rôznorodé pozície príslušníkov jednotlivých generácií k tým istým témam. Je to spôsobené aj tým, že naše postoje a názory sa odvíjajú nielen z poznania, ale zo zážitkov počas nášho života, podmienok, v ktorých žijeme, a okolností, ktoré nás ovplyvnili.

Z charakteristík jednotlivých generácií jasne vyplývajú viaceré významné rozdiely vo vnímaní, prežívaní a správaní príslušníkov generácií. Aj dnes si všímame rozdiely medzi jednotlivými generáciami, ktoré sa týkajú

vnímania napríklad ekonomických a sociálnych vzťahov, politických programov a politických diskusií, trajektórie vývoja na časovej osi minulosť-prítomnosť-budúcnosť, vzťahov v rodine a spoločnosti, hodnôt a hodnotových rebríčkov a pod. Zdá sa, že najvýraznejšie sa rozdiely prejavujú v hodnotových rebríčkoch a sociálnych vzťahoch. Napríklad rôznorodosť reakcií a hodnotenia témy rodina je uvedená v tabuľke 1.

Tabuľka 1 Príklady vnímania témy RODINA jednotlivými generáciami

Téma	Vnímanie témy príslušníkmi jednotlivých generácií
Aká je Vaša najbližšia rodina?	Pre vnučku sú to rodičia.
	Pre dcéru je to manžel a deti a rodičia.
	Pre matku je to manžel a vnúčatá a deti a rodičia.
	Pre babičku je to manžel a deti a vnúčatá a pravnúčatá a rodičia.
	Pre prababičku je to manžel a deti a vnúčatá a pravnúčatá a praprnúčatá.

Zdroj: vlastné spracovanie

Životné skúsenosti každej generácie formujú hodnoty a normy každého človeka. Na formovaní postojov a názorov sa podieľa vplyv rodiny, kultúrne vzory a stereotypy. Príklady vnímania a hodnotenia z hľadiska príslušnosti k jednotlivým generáciám uvádza Tabuľka 2.

Tabuľka 2 Príklady vnímania témy VOJNA jednotlivými generáciami

Téma	Vnímanie témy príslušníkmi jednotlivých generácií
Druhá svetová vojna	Prababička vojnu zažila na vlastnej koži.
	Babička poznala ľudí, ktorí vo vojne veľmi trpeli.
	Mamička zažila školské besedy s priamymi účastníkmi vojny.
	Dcéra pozná už len filmy, knihy, výklad pedagóga.
	Vnučku na prvom stupni ZŠ táto téma ešte nezasiahla.

Zdroj: vlastné spracovanie

Rodinné prostredie a učenie

Pod vplyvom globalizácie sa postupne a nezadržateľne menia aj prejavy dlhodobo zakódovaných spôsobov správania a komunikácie v rodine a komunite, ktoré odzrkadľujú kontinuitu mnohých generácií v kontexte miestnej alebo regionálnej kultúry, jazykového alebo náboženského zoskupenia a pocitu hlbokaj a stálej spolupatričnosti (Matúšová, 2014, s. 258-259).

Rodina predstavuje prvé sociálne prostredie, s ktorým jedinec po svojom narodení prichádza do kontaktu. Rodina je prvým prostredím, ktoré jedinca edukuje. Edukácia v rodine je výnimočná v tom, že prebieha po dobu ľudskej existencie, hoci v niektorých obdobiach intenzívnejšie, v iných takmer nebadane. Učenie sa uskutočňuje v rodine, ktorej základ tvorí tzv. vzťahová rodina. Jeho základom je spoločná činnosť detí, rodičov alebo prarodičov, ktorú si rodina organizuje sama bez účasti ďalších subjektov (Vavříková, 2018, s. 465).

V dnešných rodinách sa vyskytuje celý rad vzťahových a medzigeneračných problémov a tenzií (tamtiež, s. 466). Môže to byť spôsobené aj tým, že „rodina je prvým a základným životným prostredím človeka, ktoré zároveň odráža všetky problémy doby“ (Kohoutek, 2009).

Rodinné prostredie sa považuje za najvýznamnejší zdroj vplyvov formujúcich jedinca. Pôsobí na základné psychické, telesné a sociálne charakteristiky vývoja dieťaťa od narodenia až do dospelosti. Ovplyvňuje najmä jazykovú a komunikačnú kompetenciu dieťaťa, jeho kognitívny a emocionálny vývoj, postoje, predsudky a hodnotové orientácie. Sociologické výskumy potvrdzujú vplyvy rodinného prostredia na vytváranie životného štýlu ľudí. Nefunkčné, nekvalitné alebo nefungujúce rodinné prostredie sa v súčasnej spoločnosti môže prejavovať v negatívnych javoch ako násilie, drogové závislosti, uvoľnená sexualita a pod. (Průcha-Walterová-Mareš, 2013, s. 249).

Socio-kultúrne prostredie rodiny, ktoré má špecifické charakteristiky, ako napr. spôsoby komunikácie, trávenia voľného času, hodnotovej orientácie, ale aj materiálne charakteristiky, predstavuje pre deti dôležitú determinantu vzdelávania, vzdelávacej dráhy a profesijnej dráhy (tamtiež, s. 274). Výrazne sa odráža v sociálnom a medzigeneračnom učení, ktoré sa uskutočňuje v sociálnych situáciách viazaných na rodinné prostredie a v interakcii s rodinnými príslušníkmi. Sociálne učenie sprostredkuje sociálne skúsenosti a zároveň na nich stavia. Výsledkom sociálneho učenia je osvojenie určitých sociálnych rolí, postojov, rozhodovacích stratégií, spôsobov správania a konania. Najmä sociálne učenie ako napodobňovanie

vzoru rodiča a jeho roly v zmenených rodinných a spoločenských pomeroch má iný výsledok, čo sa týka správania, postojov, emocionálnych reakcií, spôsobov uvažovania a rozhodovania, ale aj spoločných činností a deľby zodpovedností v rodine a pod. Rodinné prostredie sa stáva sociálnym faktorom, ktorý môže učeniu napomáhať alebo ho tlmieť a blokovat'.

Sociálnym učením, ktoré predstavuje sociálnu interakciu a komunikáciu alebo prípadne nátlak, sa uskutočňuje socializácia, v priebehu ktorej si jednotlivec osvojuje špecificky ľudské formy správania a konania, jazyk, poznatky, hodnoty i kultúru a kultúrne vzorce správania.

Socializácia predstavuje aj proces začleňovania do širších sociálnych vzťahov a systémov sociálnych rolí, ktoré už nie sú vymedzené len životom v rodine, ale aj vstupom do ďalších sociálnych skupín. Z hľadiska vytvárania širších sociálnych vzťahov a formovania sociálnych rolí považujeme medzigeneračné učenie za významný nástroj.

Medzigeneračné učenie je proces učenia sa, ku ktorému dochádza v styku príslušníkov rôznych generácií, najmä medzi rodičmi a deťmi, prarodičmi a vnukmi a vnučkami, medzi inými dospelými a deťmi či dospelievajúcimi. Ide o rôzne druhy učenia sa – zámerné a nezámerné, vedomé a nevedomé, neformálne a informálne. Objavuje sa vo všetkých situáciách, v ktorých dochádza k interakcii medzi generačne odlišnými jedincami – v rodinách (medzi deťmi, rodičmi a prarodičmi a inými príbuznými), v školách (medzi učiteľmi a žiakmi), na pracoviskách (medzi mladými pracovníkmi a staršími pracovníkmi či nadriadenými) a pod. (Průcha, J. – Veteška, J., 2012, s. 173). Tieto procesy učenia majú pre život jednotlivca vysokú dôležitosť a výrazne prispievajú k socializácii a enkulturácii populácie detí a mládeže (Průcha-Walterová-Mareš, 2013, s.154).

Výsledkom medzigeneračného učenia sa je prínos a zisk z medzigeneračnej interakcie. Ak je medzigeneračné učenie plánovité a zámerné, pôjde o postup, ktorý si kladie za cieľ podporovať väčšie porozumenie a rešpekt medzi generáciami a budovanie súdržnosti komúnit. Zámerné medzigeneračné učenie vedie k cieľavedomému získavaniu vedomostí, zručností, návykov, postojov alebo motivácií, pokým nezámerné učenie napomáha k aktívnemu zvládnutiu životných podmienok a k orientácii v najrôznejších životných situáciách.

Oba druhy učenia, sociálne i medzigeneračné učenie, majú obrovský význam nielen pri formovaní sociálnych rolí detí a dospelievajúcej mládeže, ale aj pri formovaní sebapoňatia a sebahodnotenia. Sebapoňatie má svoje základy v rodine, kde sa vyvíja v interakcii a vzťahoch s rodičmi, súrodencami a ďalšími členmi širokého rodinného zázemia. Sebahodnotenie je hodnotenie

seba samého, ku ktorého reálnej podobe dochádza postupne, v podmienkach rodiny, školy a sociálneho prostredia vôbec.

Záver

Pod vplyvom transformujúcej sa spoločnosti a dopadmi globalizácie dochádza aj k zmenám v rodine a v spolužití generácií. Tradičné roly otca a matky vo výchove v rodine dostávajú nový rozmer, čiastočne sa stávajú komplementárne, v ojedinelých prípadoch môžu byť vymenené alebo dokonca splývajú. Nástrojom podpory tradičných rolí otca a matky sa stáva medzigeneračné, sociálne učenie.

Medzigeneračné učenie umožňuje plne využiť silné stránky jednotlivých generácií. Pozornosť odbornej verejnosti sa v tomto kontexte venuje skôr generáciám prarodičov a vnukov než generáciám rodičov a detí. Tento prístup je legitímny v súlade s javom starnutia populácie a rozširovania počtu žijúcich generácií.

Staršia generácia prarodičov (seniorov) a rodičov odovzdáva generácii svojich detí a generácii vnúchat najmä svoje životné skúsenosti, učí ich morálke a hodnotám. Prarodičia podporujú u svojich vnúchat kultúrne a jazykové zručnosti. Osobitne prababičky a babičky zohrávajú veľkú úlohu v oblasti naratívneho prenosu rodinnej histórie. Svojim vnúchatám predstavujú prarodičia život úplne z iného zorného uhla než rodičia. Prehrávajú si nielen svoje vlastné detstvo, ale aj detstvo svojich detí. V mnohých prípadoch sa vnúcatá vo vzťahu k prarodičom prejavujú chápacejšie než ich rodičia. Rodičia v mnohých prípadoch utvárajú podobu vzťahov medzi generáciou prarodičov a vnúcatami, resp. pravnúcatami tým, že definujú podmienky, štruktúru a hranice týchto vzťahov (Rabušicová, 2011, s. 149).

Bibliografia

- ALAN, J. 1989. *Etapy života očima sociologie*. Praha: Panorama. 1989. ISBN 8070380446
- MATÚŠOVÁ, S. 2014. Udržateľnosť hodnôt a hodnoty udržateľnosti. In: Ivanička, K. a kol.: *Trvalá udržateľnosť inovácií v rozvoji Slovenska*. Bratislava: Wolters Kluwer. 2014. ISBN 978-80-8168-036-6.
- PRŮCHA, J. – VETEŠKA, J., 2012. *Andragogický slovník*. Praha: Grada. 2012. ISBN 978-80-247-3960-1.
- PRŮCHA, J. –WALTEROVÁ, E. –MAREŠ, J. 2013. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál. 2013. ISBN 978-80-262-0403-9.
- RABUŠICOVÁ, M., KAMANOVÁ, L., PEVNÁ, K. 2011. *O mezigeneračním učení*. Brno: Masarykova univerzita. <https://doi.org/10.5817/SP2012-1-10>

VAVŘÍKOVÁ, H. 2018. Mezigenerační edukace ajko nástroj sociální inkluze seniorů. In: Krystoň, M. (ed.): *Andragogické štúdie*. Banská Bystrica: Belianum. 2018. ISBN 978-80-557-1500-1.

ZAVÁZALOVÁ, H. 2001. *Vybrané kapitoly ze sociální gerontologie*. 2001. Praha: Karolinum. ISBN 8024603268.

PhDr. Silvia Matúšová, CSc.

Katedra manažmentu vzdelávania

Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave

Furdekova 16 , 85104 Bratislava

e-mail: silvia.matusova@vsemvs.sk

Globalizácia a jej vplyv na rodinnú výchovu, úloha otca pri výchove detí v súčasnosti

Globalization and its Impact on Family Education, Father's Role in Education at Present

Erich Petlák

Abstract

The author of the paper deals with family and family education in the changing society. From the above mentioned aspect the author writes about the impact of globalization on family education. Family education is the area which will always be in the focus of society. In spite of all transformations, family education has to remain in the foreground of all human endeavor. Under the impact of changing conditions, the roles of father and mother in family education are changing. The author emphasizes as utmost necessary that both parents approach education with responsibility, above all with the awareness of responsibility for children, with regard to children's future.

Keywords: Globalization. Family. Family education. Emotionality. Socialization. Parental example. Father.

Úvod

V úvode môjho pohľadu na vybrané oblasti rodinnej výchovy sa mi žiada poznamenať a azda aj pripomenúť, že v roku 2008 sa na pôde Katolíckej univerzity v Ružomberku konal kongres pod názvom „Rodina a médiá“, a teda dnešné rokovanie vnímam aj ako isté pokračovanie v téme, ktorá je v súčasnosti nanajvýš aktuálna. V tejto súvislosti pripomeniem aspoň niektoré myšlienky jedného z referujúcich J. Fígeľa, ktoré sa vzťahujú aj k môjmu vystúpeniu: „Globalizácia je jedným z charakteristických javov dnešného sveta, hlavne v ekonomike, aj keď býva len nejasne definovaná, s náchylnosťou na zveličovanie.... Globalizácia môže pomôcť rodine, ak sa rodina stane globálnou prioritou, a teda ak medzinárodné politické, ekonomické, sociálne, vedecké a kultúrne aktivity budú zamerané na dobro rodiny a spoločnosti... Hľadanie odpovedí na otázky, ktorým čelí dnešná rodina v globalizovanom svete, je veľmi dôležitým hľadaním. Každá doba prináša nové problémy a výzvy.“ (Fígeľ, 2008, s. 23)

Aj z tohto stručného naznačenia vyplýva, že rodina so svojou výchovou a prístupom k deťom ostáva a musí ostať v popredí našich ľudských úloh

1 Myšlienky o rodinnej výchovy v súčasnosti

Hoci to čo uvádzam ďalej v podstate vie každý človek, predsa je treba pripomínať a opakovať, že rodina je pre dieťa mimoriadne významná svojim prostredím, a to zmysle sociálnom, vzdelávacom, ale aj hodnotovom. V rodine dieťa získava prvé skúsenosti z viacerých oblastí, v rodine sa kladú vzorce správania, ktoré sa týkajú, napr. vzájomných vzťahov, vzájomnej komunikácie, emocionality a pod. Zrejme nie je potrebné osobitne pripomínať, že práve rodinné prostredie je tým, ktoré mimoriadne ovplyvňuje dieťa a vkladá mu do vienka to čo ho bude sprevádzať celý život. Pravda, otázne je či si toto uvedomujú všetky rodiny, ale aj to či tieto aspekty sú súčasťou dobou a aj školou náležite akcentované. Veľmi krásne to vo svojej publikácii vyjadruje Janke (2010) a zdôrazňuje, že rodina je typ malej spoločenskej komunity, v ktorej základy jej života a výchovy určujú predovšetkým otázky ľudskej prirodzenosti, ktoré dominujú nad právnymi a dokonca morálnymi predpismi. Život a fungovanie členov rodiny v domácom prostredí sa riadi láskou a pripravenosťou na vzájomné obeť. Vykonáva univerzálne a integrujúce funkcie v biologickej, sociálnej, vzdelávacej, kultúrnej a axiologickej sfére.

Dyczewski (2002) však upriamuje pozornosť na vzájomné vzťahy a vplyv medzi rodinnými a globálnymi sociálnymi a ekonomickými determinantami života, ktorý vyjadruje názor, že medzi rodinnými a vonkajšími sociálnymi, politickými a kultúrnymi štruktúrami existuje vzájomná závislosť. Tieto závislosti sú hlboké a mnohostranné, a preto je možné rodinnú analýzu vnímať v troch sférach:

1. Rodina je plne závislá od spoločnosti a je ňou úplne formovaná.
2. Rodina je akýmsi mikrosvetom nezávislým od spoločnosti.
3. Rodina a spoločnosť sú spoločenskými subjektmi, ale vytvárajú usporiadanie vzájomných väzieb a závislostí. Spoločnosť ovplyvňuje rodinu, ale rodina má aj vplyv na spoločnosť.

Aj ten kto sa nejako osobitne nezaobrá teóriu rodiny a vôbec spoločnosti zrejme eviduje k akým zásadným zmenám prichádza v ostatných rokoch, a to na všetkých úsekoch nášho života. To sa v plnom rozsahu týka, resp. dá sa aplikovať aj na rodinu a rodinnú výchovu. Kým v minulosti rodiny v mestách a na dedinách žili akoby v istej symbióze, dnes sme svedkami akoby opaku, teda istej izolácie sa niektorých rodín. Mnohé rodiny si žijú svojím životom, „oddeľujú sa“ nielen skutočnými plotmi, ale aj svojimi

„postojovými plotmi“ v sociálnych vzťahoch k životu, k svetu, k spoločnosti. Veľmi výstižne to opísal Cudak (2016, s. 10), ktorý uvádza: „Viditeľné oslabenie emocionálnych a spoločenských väzieb medzi ľudskými skupinami a jednotlivcami v sociálnych interakciách v miestnom prostredí a globálnej spoločnosti priamo pretvára túto sféru emocionálnych transformácií. Súčasne rodiny necítia príliš citové väzby medzi svojimi členmi. Význam materiálnych väzieb spojených so špecifickými sociálnymi rolami v rodine je jasne zmenšený (úloha otca, matky, dieťaťa) a ekonomickej sféry v rodine (zodpovednosť otca za hmotnú existenciu rodiny). Existuje tiež strata subjektívnych (osobných) a emocionálnych väzieb v súčasnej rodine.

Nie je spojená s emocionálnymi väzbami, sú od seba oddelené, predstavujú nejaké oddelené individuality. Nemajú spoločné ciele, aspirácie, motívy, aspirácie, ako aj hodnoty, názory a životné myšlienky. Súčasná realita, a najmä ďalekosiahla sloboda rodinných príslušníkov umožňuje otcovi a matke realizovať svoje individuálne záujmy, potreby, kariéru, politické a sociálne - bez ohľadu na emocionálne a sociálne potreby svojich detí.“

Zrejme nie je potrebné osobitne pripomínať, že načrtnuté, ale aj viaceré ďalšie aspekty majú dopad nielen na samotné rodiny, ale aj na výchovné prístupy. A tak sme svedkami mnohých disfunkčných rodín, rodín, v ktorých nie je vzájomná súhra rodičov, rodiny, v ktorých je emocionalita a vzájomná úcta rodinných príslušníkov niečo čo je síce formálne uznávané, ale v reálnom živote málo alebo aj vôbec neuplatňované. V mnohých rodinách sa akoby vytrácala vzájomná úcta detí k rodičom, ba úcta v rodine všeobecne. V takomto prostredí sa len ťažko dajú uplatňovať kvalitné výchovné metódy a správna výchova detí. Výchova je neúčinná, neefektívna. Je celý rad príčin prečo je tomu tak, resp. kde by sme mohli hľadať príčiny jestvujúceho stavu. Z mnohých činiteľov začína v ostatných rokoch častejšie rezonovať tzv. ekonomická migrácia jedného z rodičov. O tejto realite by bolo možné hovoriť a vymenúvať celé množstvo činiteľov, tie sú napokon známe každému kto sa aspoň čiastočne zaoberá výchovou. Z môjho pohľadu osobitne akcentujem absenciu, resp. znižovanie a oslabovanie emocionality v rodine. Napokon, emocionalita sa v ostatných rokoch začína veľmi výrazne zdôrazňovať vo všetkých aspektoch vzájomného pôsobenia ľudí. O to väčší význam jej treba pripisovať, resp. doceňovať ju z hľadiska rodiny a jej výchovného pôsobenia. Ekonomická migrácia a z nej často plynúca emocionálna chladnosť v rodine sa teda prejavuje, resp. môže sa prejaviť až v rôznych krízových situáciách. V literatúre sa hovorí aj o tom, že pod vplyvom súčasného života má každý člen rodiny svoje vlastné starosti, svoje hodnoty, svoje ciele a z rodín sa vytráca vzájomné pochopenie, úcta, zdieľanie radosti a aj starostí a pod. Chceme len zdôrazniť, že uvedené

myšlienky v nijakom prípade nezovšeobecňujem a netvrdím, že sú absolútne. Na druhej strane však zdôrazňujem, že ide o nie ojedinelý fenomén súčasnosti. A tak sa opätovne odvolávam na Cudaka (2016, s. 14): „Stále viac sa v rodinách prejavuje hrozba vo forme emocionálnej otupenosti dieťaťa. Dieťa s týmto stavom subjektívneho pocitu osamelosti zažije vnútorné konflikty, napätie, ohrozenie bezpečnosti, mier a emocionálnu rovnováhu. Rodinný dom nie je pre neho rodinná teplo, intimita a ochrana proti vonkajším stresorom. Viditeľným znakom osamelosti v rodine je nedostatok dialógu medzi rodičmi a deťmi. Starostlivosť a vzdelávací proces, ktorý vykonávajú rodičia vo vzťahu k deťom, je najčastejšie založený na infekciách, objednávkach, objednávkach a rodičovských prianiach. Denné interakcie rôznych emocionálnych foriem, vzájomnej komunikácie, hľadania bežnej socializácie a výchovnej situácie s dieťaťom sú čoraz menej... V mnohých súčasných rodinách, najmä rodičov mladšieho veku, je ohrozená rodičovská autorita tak, že ignorujú orgány fungujúce v globálnej spoločnosti. V rodinách je rozdiel medzi uznanými a uznávanými hodnotami medzi rodičmi a deťmi. Rodičia v týchto domácich prostrediach už nie sú modely, ktoré by ich sledovali a odoberali od nich sociálne normy a správanie. Sú časté, najmä v dospievaní, rozdielne názory a medzigeneračné konflikty. Rozhodnutia otca a matky v rôznych rodinných veciach deti ignorujú alebo vyjadrujú voči nim námietky.“

Pasternáková upozorňuje na meniacu sa rodinu čo sa tiež prejavuje vo výchove:

- demokratizácia rodinných vzťahov, ktorú charakterizuje postupná premena tradičných, patriarchálnych rodinných vzťahov (dominantná autorita muža, podriadenosť detí voči rodičom) na moderné vzťahy založené na partnerstve, rovnoprávnosti,
- individualizácia rodinných vzťahov, t. j. prechodom od vzťahov prioritne určených pôvodom človeka ku vzťahom voleným, slobodným výberom založených na vzájomnej diskusii,
- dynamizácia rodiny sa prejavuje tým, že rodina sa stáva otvorenejšou, prístupnejšou a pružnejšie reaguje na zmeny, ktoré prináša vývoj spoločnosti a vývin členov rodiny“,
- pluralizácia rodinných štruktúr znamená, že k tradičnej forme rodiny pribúdajú ďalšie formy so špecifickou štruktúrou vzťahov v rodine. (Pasternáková, 2015, s. 3)
- Uvedené myšlienky vnímam ako podnet k zamýšľaniu sa nad tým ako sa mení a bude meniť výchova v rodinách a aj to čo ju dost' výrazne ovplyvňuje. Isteže, okrem uvedených sú aj mnohé ďalšie aspekty. Isté

však je, že globalizácia a jej dopady na nás – ekonomická migrácia, prienik rôznych doteraz pre nás neznámych kultúr, rôzne náboženstvá, rôzne vnímanie života a jeho hodnôt atď. – pôsobia aj na rodinu a je výchovné činnosti. V tejto súvislosti možno pripomenúť slová Tokárovej, ktorá uvádza: „Zvyšuje sa násilie v rodine a v spoločenskom styku. Jednou z príčin je to, že v masmédiách, najmä v televíznych programoch, prevažuje morálny vzor a model správania sa človeka s fyzickou silou a priebojnosťou, že sa v nich preferujú (ako základné hodnoty) egoizmus, bohatstvo a sláva.“ (Tokárová, 2002, s. 20)

Preto je potrebné o týchto otázkach hovoriť, študovať ich a výchovne pôsobiť tak, aby aj v týchto zmenených podmienkach bola výchova v rodinách prípravou detí na budúcnosť. Samozrejme, pre prospech ich budúceho života. V ďalšom texte sa v krátkosti venujem úlohe otca vo výchove v týchto zmenených podmienkach.

2 Otec a jeho úloha vo výchove súčasnosti

Ak nazeráme, resp. hovoríme o výchove v našom tradičnom ponímaní vždy máme na mysli výchovné pôsobenie obidvoch rodičov – matky a otca – pričom každý z nich „odovzdáva deťom“ to špecifické čo vyplýva jednak z tradícií, ale aj z deľby práce a úloh v rodine. Matka sa v našich predstavách, ale aj v realite vždy spája s vlastnosťami, napr. zodpovednosť za rodinu, za výchovu detí, s ochrannou funkciou detí, ale aj celej rodiny a pod. Tie isté vlastnosti sú spájané aj s otcom a jeho výchovnými úlohami, navyše k nim pristupujú, napr. ochrana rodiny, manuálne zručnosti, autorita v rodine, ale aj navonok, zodpovednosť za rodinu a pod. Tieto pohľady na matku a otca, resp. na ich zástoj v rodine sa vyvíjali historicky a odovzdávali sa z generácie na generáciu. Zrejme všetci máme zafixované, že otec je tým silným, ktorý sa stará o rodinu, zabezpečuje ju a pod. Je to vzor, ktorý deti preberajú a snažia sa s ním stotožniť. Pravda, situácia sa v ostatných desaťročiach mení, resp. môže meniť s rastúcou rovnoprávnosťou žien, ktoré v nejednom prípade preberajú „vedúce miesto v rodine“. Aj napriek týmto zmenám – napr. ženy v riadiacich funkciách a pod. – otec ostáva modelom úplnej rodiny. Otec je stále vzorom, ktorý zabezpečuje pre rodinu akúsi istotu, bezpečie a vôbec fungovanie rodiny. Je všeobecne známe, že deti, najmä chlapci, majú tendenciu napodobňovať otca. Vzor otca je aj mimoriadne silný aj pre socializáciu, v ktorej sa spájajú viaceré aspekty života – priateľstvo, emocionálnosť, zodpovednosť, náročnosť atď. Samozrejme, nielen chlapci, ale aj dievčatá spoznávajú správanie sa mužov, to má aj pre dievčatá a ich ďalší vývin veľký význam. Odporované správanie neskôr, podľa jeho kvality v

rodine, hľadajú alebo odmietajú isté druhy správania mužov. Neraz sa konštatuje, že v mnohých prípadoch si dievčatá si hľadajú manželov podľa vzoru svojho otca.

Oškiewicz o tom píše: „Úloha otca je nesmierne dôležitá pri formovaní mužskosti u chlapcov, etiologickej, sexuálnej orientácie a treba dodať, že aj správnych vzorcov správania a citových väzieb medzi otcom a ďalšími členmi rodiny. Úzke väzby, sociálny dialóg medzi otcom a synom má významnú modelovú úlohu v synovom vývoji, ba až v jeho dospelosti. Nedostatok riadneho výkonu otcovstva v rodine môže spôsobiť veľmi vážne narušenie v oblasti spoločenského života a identity. Dievčatá sledujúc svojho otca a jeho správanie v rodine, si tvoria obraz svojho budúceho manžela a budúceho otca svojich detí, rovnako ako obraz človeka v spoločenskom živote.“ (Oškiewicz, 2012, s. 102)

Vzory, ktoré deti získavajú od svojho otca sú v zásade nenahraditeľné matkou a ani iným členom rodiny. To sa týka predovšetkým chlapcov. Odporovanie správania sa otca dieťa prenáša do svojich aktivít a činností. Tak ako otec komunikuje v rodine, deti, najčastejšie chlapci, komunikujú aj so svojimi rovesníkmi. Otec je teda vzorom pre všetky činnosti dieťaťa. Pravda, otázne ostáva, či si to rodičia vždy a dôsledne uvedomujú.

Gejdoš a Gozdek (2017, s. 32) píše: „Vplyv otca na postoj dieťaťa k morálke je jedným z najdôležitejších výchovných vplyvov a úloh otca. Prostredníctvom identifikácie dieťaťa s rodičom je schopné osvojovať si správanie, ktoré je typické pre sociálne role, včítane manželstva a rodičovstva.“

Samozrejme, pri opise týchto výchovných vplyvov a aspektov nemožno mať na mysli len pozitívne vplyvy a pôsobenie. Dieťa môže od rodičov, a teda aj od otca prebrať formy a prejavy nežiaduceho správania, napr. agresívne správanie, nezodpovedné – nefunkčné, ba až agresívne správanie sa voči rodine, správanie sa bez emocionality a pod. Tieto prejavy môžu byť nielen voči svojej manželke, ale vôbec voči všetkým členom rodiny. Pri takomto správaní hrozí nebezpečenstvo, že chlapci odporujú, stotožnia sa s takýmto správaním a neskôr ho môžu uplatňovať aj vo svojom rodinnom živote. Jabłoński zastáva názor, že dôležitosť otca v sociálnom rozvoji dieťaťa je nenahraditeľná, najmä pre synov. Prejavuje sa na jednej strane zdanlivo chladnou, konzistentnou a pevným postojom otca, na druhej strane, emočný vzťah otec sa prejavuje v priateľskom, srdečnom, otvorenom dialógu, ktorý vychádza z porozumenia. Takýto postoj otca voči deťom a najmä k synom zvyšuje a optimalizuje otcovu výchovnú a socializačnú príležitosť v rodinnom prostredí (Jabłoński, 2006, s. 25 - 35).

Doteraz som viac razy spomenul slovo emocionalita k čomu sa mi žiada dodať nasledovné. Pravdou je, že dnešný život je, ako zvykneme hovoriť, uponáhľaný. Z nášho života sa vytráca to čo bolo kedysi viac-menej samozrejmé, napr. neformálne besedy so susedmi, besedy a rozhovory o rodine, o prežívaných radoostiach, ale aj starostiach a pod. Dnešná doba je skutočne iná – v práci sa očakáva vysoký výkon, rodiny sa, a to som načrtol vyššie uzatvárajú do seba atď. Horšie je však, že emocionalita sa vytráca aj z mnohých rodín a vôbec z výchovného vplyvu na deti. Len na okraj poznamenám, že poznám viac rodín, v ktorých majú rodičia, nazvem to vyššie postavenie – manažérstvo v práci, zastávanie istej riadiacej funkcie a pod. Ich výchovné pôsobenie na deti spočíva v tom, aby skontrolovali (spravidla len rečou) ako sa dieťaťu v škole darilo, či sa nevyskytujú u neho nejaké problémy a pod. Z hľadiska požiadaviek na rodinu sú úlohy rodičov v podstate splnené. Avšak v týchto rodinách chýba to podstatné - neformálny, úprimný citový vzťah k deťom. Nepoviem nič nové ak uvediem, že v našom štáte je veľká rozvodovosť, a to aj mladých manželstiev. Zrejme by stálo za úvahu uskutočniť ozaj solídny a dôsledný výskum toho aká bola emocionálny výchova detí, teraz už rozvádzajúcich sa rodičov. Len ako dovetok meniacim sa hodnotám: V minulosti bieda, chudoba, nedostatok financií, starostlivosť o bývanie a pod., stmelovali mladé rodiny a tie sa tešili, hoci z pomalého, ale spoločného napredovania. Dnes sa prekonávanie takýchto a podobných javov vníma skôr ako „problém spoločného spoluzitia“, a teda „je lepšie sa rozísť“. Zrejme, každý čitateľ si už domyslí, že v takýchto prípadoch trpí emocionalita a aj výbava a príprava detí na neskoršie reprodukcie emocionality v ich živote.

Akiste nie je potrebné hovoriť o tom, že pri absencii či už v rodinnej výchove ako celku alebo pri absencii vo výchove u jedného z rodičov sa skôr alebo neskôr dostávajú nežiaduce prejavy. Tie môžu byť v nízkom sebavedomí, v pocitoch ohrozenia bezpečnosti dieťaťa, v hodnotovej orientácii a pod., v neposlednom rade aj v celkovom znížení sebavedomia dieťaťa.

Všetko čo som doteraz uviedol je v podstate pohľad na rodinu tak ako ju máme zafixovanú, tak ju roky a roky vnímame v procese jej historického vývinu. Súčasne som však v úvode naznačil meniaci sa status a aj význam a úlohy rodiny v súčasnom meniacom sa svete. Meniaci sa svet nie je len okolo nás, ale je „aj v nás samotných“. Pravda, otázne je do akej miery si to uvedomujeme, do akej miery tomu čelíme, do akej miery sa zmenám prispôbujeme a pod. Treba azda aj podčiarknuť, že rodina nežije v nejakom vákuu, ale v spoločenskom, politickom, ekonomickom, medzinárodnom spoločenstve, ktoré na ňu významne vplýva. Či chceme alebo nechceme, či si

to uvedomujeme alebo pripúšťame, patriarchálny model rodiny, tak ako sme sa o ňom v školách učievali, tak ako ho historicky vnímame je v ostatných desaťročiach výrazne oslabený, ba aj zmenený a neustále sa meniaci. V mnohých rodinách otec už nie tým čo býval a čo sa spájalo s otcovstvom – byť hlavou rodiny. Matky, vzhľadom na meniace sa podmienky v mnohých rodinách dokážu zastávať, resp. vykonávať funkcie, ktoré boli kedysi výlučne „mužskou agendou“.

Z hľadiska súčasnosti je treba pripomenúť aj skutočnosť, že pracovné nároky na rodičov, a teda aj otcov značne stúpajú. Nejde len o prácu ako takú, ale o mnohé pracované a riadiace činnosti, ktoré si vyžadujú zo strany rodičov, najmä otcov, značné pracovné nasadenie. To sa prejavuje následne aj vo výchove detí. Interakčné vzťahy v rodinách, teda aj otca a detí sa značne oslabujú. Naviac (Oškiewicz, 2012, s. 104) hovorí o tom, že ženy sa oslobodili štúdiom a prácou, stali sa nezávislými od mužov. To viedlo k situácii, že ženy nahradili mužov v profesionálnej práci a rodinnom živote, často sa snažia byť lepšie ako manžel a sú viac dominantné ako otec vo vzťahu k deťom. Stáva sa, že matky lepšie zarábajú a udržiavajú domov a rodinu, muž - otec je nútený prijať funkcie opatrovateľky a domácnosti. Socializácia detí a najmä chlapcov môže byť potom narušená, pretože nemajú správnu imitáciu mužských čŕt od svojho otca ako autority rodiny.

Hovoriť o výchove a vzore, resp. úlohe otca v danej oblasti, je potrebné spomenúť aj zmeny foriem, resp. alternatívny spôsob rodinného života. Tradične chápaná a zdôrazňovaná úloha a význam rodiny sa značne mení. Dnes nie je zvláštnosťou a ani niečím výnimočným, že fungujú „nezosobášené manželstva“ – lepšie vyjadrené „partnerské manželstva“, v ktorých sa dosť často neakceptujú tradičné hodnoty rodiny a rodinného života. V žiadnom prípade netvrdím, že tento model je pre výchovu a priori zlý. Na druhej strane mu však chýbajú isté hodnoty, to sa môže prejavovať, a neraz aj prejavuje v celkovej úrovni spolužitia s dopadom na výchovu detí. Žiaľ, realita je taká, že spoločnosť nie celkom akceptuje takéto formy spolužitia, avšak byť „v súlade s dobou“, „byť moderní či pokrokoví“ a pod., navonok akceptujeme realitu.

Akokoľvek sa budeme nad uvedeným aspektmi zamýšľať prideme k záveru, že účasť otca vo výchove detí má svoje nezastupiteľné miesto. On je osobou, ktorá je autoritou, je morálnou silou a vzorom pre deti, zvlášť pre synov. Ak sa z akýchkoľvek príčin naruší tento model má to neblahé dopady na výchovu v rodine.

Rodičovstvo v rodine určuje vzťah medzi otcom a dieťaťom. Tieto vzťahy sa vykonávajú dvoma paralelnými prístupmi. Prvým z nich je nepriama spolupráca s matkou, vytváranie priateľskej domácej atmosféry,

uspokojenie jej potrieb, správne citové väzby a emocionálne vzťahy. Tieto aspekty ovplyvňujú kvalitu vzťahu dieťaťa a socializáciu v rodinnom prostredí.

Druhá dráha - socializačné a vzdelávacie interakcie otca - spočívajú v tom, že je implementovaná v priamom dialógu s dieťaťom. Dôležitosť otca v socializácii dieťaťa spočíva v tom, že učí dodržiavať sociálne normy, odovzdáva sociálne hodnoty a dáva dobrý príklad pre rodinné správanie a správaniu mimo rodinu. Otec emocionálne spojený s dieťaťom v rodinnom prostredí je prirodzeným zdrojom komunikácie so spoločenskými charakteristikami správania a optimálnym vývojom mladej generácie. (Adamski, 2010)

Záver

Z príspevku je zrejmé, že sa v ňom v krátkosti zamýšľame nad vybranými oblasťami výchovy, a to u pohľadu globalizácie, ktorá sa stala programom dňa súčasnosti, ale aj z pohľadu meniacej sa rodiny a postavenia jej kľúčových osôb – otca a matky vo výchovnej sfére. Isté je, že vývoj človeka v mnohom závisí od jeho dedičných daností, ale predovšetkým od toho v akom rodinnom prostredí sa vyvíja a žije. Rodinná výchova môže rozvoj usmerňovať a pomáhať mu, môže ho však aj zanedbávať. Ako som v príspevku zdôraznil, život a doba sa zásadne menia. Otázne je, ako tieto zmeny vplývajú na rodinu a jej výchovu. Uvedomujem si, že ak poviem, že výchova v súčasnosti nie je na žiaducej úrovni, a to vo viacerých oblastiach, vystavím sa kritike tých, ktorí zastávajú liberálne hodnoty. Ak poviem, že výchova v súčasnosti je v našich rodinách dobrá, budem takisto vystavený kritike s poznámkami, že nevidím čo sa deje okolo nás. Vo vzťahu ku uvedenému sa dá hovoriť o akomsi dichotomickom prístupe a pohľadu na vec. Pravda, to je zasa téma na ďalšiu konferenciu. Preto radšej svoj príspevok uzatváram tým, že aj v našej dobe modernosti a už priam neobmedzených možností, je potrebné mať na zreteli aj mnohé stáročiami uznávané hodnoty. K nim patrí aj rodina a rodinná výchova, v ktorej sa, a to aj pri meniacich sa podmienkach v rodinách, zodpovedne zastávajú svoju obidvaja rodičia. Nie pre súčasnosť, ale pre budúcnosť svojich detí.

Bibliografia

- ADAMSKI, F. 2010. *Wychowanie w rodzinie*. Kraków : Impulz, ISBN 978-83-61533-92-4.
- CUDAK, H. 2016. *Globalne paradygmaty zagrażające funkcjonowaniu społecznemu współczesnej rodziny w Polsce*. In *Pedagogika rodziny*. Kwartalnik č. 1, 2016, ISSN 2082-8411.
- DYCZEWSKI, L. 2002. *Väzba medzi generáciami v rodine*. Lublin : KU, ISBN 83-7306-116-9.
- FÍGEL, J. 2008. *Rodina v globalizovanom svete*. [on line], [cit. 15. 02. 2019] http://www.uski.sk/frames_files/ran/2008/ran-2008-2-04.pdf
- GEJDOŠ, M., GOZDEK, M. 2017. *Rola ojca w wychowaniu dziecka*. Chelm : WSZ Chelm, ISBN 978-83-948811-0-8.
- JABŁOŃSKI, K. 2006. *Będę jak mój tata*. In *Charaktery - Magazyn psychologiczny*, č. 9, roč. 10, ISSN 1427-695X.
- JANKE, A. 2010. *Pedagogika rodziny na progu XXI wieku*. Toruń : Akapit, ISBN 83-89163-08-X.
- OŚKIEWICZ, W. 2012. *Rola ojca w oddziaływaniach wychowawczych dziecka*. In *Pedagogika Rodziny*, č. 2 – 3. Muzeum historii Polski : Warszawa, ISSN 2082-8411.
- PASTERŇÁKOVÁ, L. 2015. *Rodina a súčasná spoločnosť*. In *Vychovávateľ*. č. 9 – 10, roč. 63, ISSN 0139-6919.
- TOKÁROVÁ, A. 2002. *Paradoxy globalizácie, vzdelanie a sociálny rozvoj*. In *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity*. Brno : Masarykova univerzita, ISBN 80-210-2814-9.

prof. PhD. Erich Petlák, CSc.

Katedra pedagogiky a špeciálnej pedagogiky
Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta
Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok
e-mail: erich.petlak@ku.sk

Migrující ženy a muži – v kontextech migrace a integrace

Migrating Men and Women in View of Migration and Integration

Monika Nová

Abstract

The paper examines male and female roles played by migrants in their effort to integrate into new environment. It concentrates primarily on the structure of households; differentiation of roles; and inter-generational ambitions associated with the integration and residence of migrants in the Czech Republic. The text presents also a gender-conscious analysis and its underlying propositions. Moreover, it offers practical gender-differentiating recommendations concerning education; division of labor; and integration into the labor market.

Keywords: Integration. Migration. Man. Woman.

Úvod: Struktura domácností cizinců

Z celkového počtu 879 respondentů bylo 515 mužů a 364 žen, tedy 59 procent mužů a 41 procent žen.

S partnerem či partnerkou žije v České republice přes 80 procent oslovených ekonomických imigrantů, s přibývajícím délkou pobytu se jejich podíl ještě zvyšuje; s partnerkou žije 75 procent mužů, s partnerem 93 procent žen. Bez partnera bylo ve výběrovém souboru 21 procent žen a 37 procent mužů. 107 Z třetiny respondentů, kteří zde pobývají nejdéle, jich má v ČR partnera 90 procent. V České republice ve větší míře chtějí zůstat ti, kteří zde žijí s partnerem, než ti, kteří tu jsou sami. Platí to i pro rodiny, jejichž všechny děti žijí v ČR. Naopak ti, jejichž většina či všechny děti setrvávají mimo Českou republiku, se spíše chtějí vrátit zpět do země původu.

V počtu dětí, které žijí v ČR, se liší skupiny cizinců podle země původu. Všechny děti má v České republice 80 procent oslovených příslušníků vietnamsko-čínských komunit, ale pouze 55 procent příslušníků ukrajinsko-ruských komunit. Zatímco v případě vietnamsko-čínských komunit se podíl těch, jejichž děti žijí mimo Českou republiku, mezi muži a ženami neliší, u příchozích z Ukrajiny a z Ruska je situace jiná – všechny své děti v zahraničí má 22 procent žen přicházejících z těchto dvou zemích

bývalého Sovětského svazu a 57 procent mužů. Příchozí z Ukrajiny a z Ruska také v Česku žijí oproti ostatním pracovním imigrantům kratší dobu. Šetření prokázalo, že podíl dětí žijících nebo dokonce narozených v ČR výrazně ovlivňuje rozhodnutí zůstat v ČR. Pevné rodinné zázemí je tak jednou z nezbytných podmínek úplné integrace.

Pro cizinecké skupiny je typická vysoká míra homogamie. Manželku stejné národnosti má přes 80 procent mužů – ženatých cizinců, 15 procent má za manželku Češku, zbylých pět procent má buď ženu jiné národnosti nebo neodpovědělo. U žen je podíl párů, jejichž členové pochází z různých zemí, obdobný jako u mužů. Významně se však odlišují příslušnice obou sledovaných komunit. Zatímco českého manžela má sotva desetina Vietnamek či Číňanek, mezi imigrantkami z Ruska a z Ukrajiny jejich podíl přesahuje pětinu (23 procent). Je však otázkou, jaký podíl těchto manželství vznikl pouze jako právní důvod k získání pobytu.

1 Diferenciace rolí v domácnosti

Situace v domácnosti jednak odráží poměry v zemích původu, jednak i podmínky v zemi imigrace, tedy v České republice. Jak jsme již zmínili v předchozí kapitole, domácím pracím se více věnují osoby s trvalým pobytem (zejména ženy), které již mají v Česku pobytovou jistotu. V této části se pak zaměříme na konkrétní činnosti v domácnosti. Mezi dominantně mužské činnosti, které vykonává více než polovina dotázaných mužů z řad ekonomických imigrantů, patří jednání s úřady. Naproti tomu ženy ve větší míře komunikují se školami, do nichž chodí jejich děti. Dominantně ženské činnosti tvoří úklid a domácnost, vaření a nákupy a školní příprava dětí, výhradně ženy se na nich podílí ve třech čtvrtinách všech rodin pracovních imigrantů. Pouze muž se těmto aktivitám věnuje jen v naprostém minimu případů.

Muži z Vietnamu či Číny více než muži z Ukrajiny a Ruska rozhodují o větších investicích samostatně, oproti celku také více sami komunikují s úřady. U vietnamských a čínských rodin v 15 procentech případů muž rozhoduje, zda žena nastoupí do zaměstnání, v 57 procentech celý pár. Klima v ukrajinských a ruských rodinách tak poskytuje, soudě alespoň podle výpovědí respondentek a respondentů, ženám větší volnost. Samotné ženy rozhodují o svém nástupu do zaměstnání téměř v polovině případů. Vietnamské a čínské rodiny také více než ukrajinské a ruské využívají služeb jiné osoby: pět procent z nich těmto osobám svěřuje péči o děti, přes šest procent jejich školní přípravu; téměř devět procent uvedlo, že jiné osoby využívají při jednání s úřady.

Větší část azylantů nemá práci, velké množství z nich také žije v integračních azylových střediscích, což poznamenává jejich rodinný život i rozdělení práce v jejich domácnostech. Více než u ekonomických imigrantů se v případě azylantů podílejí na chodu domácnosti oba partneři společně – jde zejména o výchovu a školní přípravu dětí či rozhodování o větších investicích a hospodaření s domácí pokladnou. Na druhé straně je však mezi azylanty větší podíl (56 procent) domácností, kde peníze vydělává pouze muž.

1.1 Mezigenerační ambice vzhledem k pobytu a integraci v ČR

Výzkum byl zaměřen pouze na dospělé cizince příslušníky první generace příchozích, druhá generace vyrůstající již v České republice mezi respondenty chyběla. Téma zapojení dětí do české společnosti jsme však i přesto považovali za prioritu. Největší podíl z pracovních imigrantů (67 %) chce, aby se jejich děti naučily dobře česky. Přes 60 % také chce, aby vystudovaly univerzitu. Znalost češtiny považují za důležitější spíše ženy a cizinci s trvalým pobytem, kteří plánují zůstat v ČR v delším horizontu. Za nedůležitou ji naopak považuje téměř třetina z cizinců s povolením k přechodnému pobytu. Studium dětí na univerzitě je důležité pro obě pohlaví, ženy je však staví přeci jen o něco výše. Nepatrně vyšší vzdělanostní aspirace mají i cizinci s povolením k trvalému pobytu. Toto rozložení odpovědí ukazuje, že vzestupná mobilita a úspěch dětí je pro imigranty, kteří se u nás usídlili, nejvýznamnější hodnotou a měřítkem smysluplnosti jejich rozhodnutí usadit se v České republice. Integrace dětí imigrantů do českého školství na všech stupních je tak důležitým nástrojem integrace a naturalizace jejich rodičů. Toto je mimořádně důležitá část celého procesu integrace cizinců: s ohledem na některé negativní zkušenosti s alienací druhé generace imigrantů je třeba výsledkům vzdělání dětí imigrantů věnovat trvalou pozornost.

Na třetím místě v pořadí velmi důležitých priorit respondenti uváděli udržování tradice. Tradiční hodnoty prosazují spíše ženy než muži. Za hodnotné považují jejich udržování více příslušníci vietnamsko-čínských skupin. Pro třetinu z oslovených cizinců je velmi důležité, aby jejich děti zůstaly v České republice, zhruba stejný počet ale se stejnou silou preferuje, aby se jejich potomci drželi krajanské komunity či si vzali krajana. Ani v jedné z těchto kategorií jsme nezaznamenali statisticky významné rozdíly.

Zatímco pro azylanty je typická touha, aby jejich děti zůstaly v ČR, vietnamsko-čínské komunity se z našich dat jeví jako tradicionalistické, což opět odpovídá kulturním rysům jejich zemí původu. Rodiče si přejí, aby děti udržovaly tradice a aby si vzaly osobu ze stejného kulturního okruhu.

Azylanti naopak deklarují větší snahu, aby se jejich děti úspěšně integrovaly do majoritní společnosti.

1.2 Konceptuální východiska analýzy z hlediska genderu

Pojem gender jsme v našem výzkumu chápali jako organizační princip sociálních vztahů, který provází mnohé aspekty lidské interakce – jak na osobní, tak na domácí a rodinné úrovni, v lokální komunitě i na trhu práce. Genderové aspekty v procesu imigrace jsme vysvětlovali jako důsledek vzájemné interakce mužů, žen a jejich rodin. Chceme upozornit na skutečnost, že v určité oblasti nejsou zastoupeny ženy, do jaké míry se liší sociální role žen a mužů, či v čem jsou pohlaví znevýhodněna, ale také jakým způsobem jsou genderové role specificky naplňovány v procesu integrace a v životě cizinců v českých zemích.

Předmětem našeho výzkumu jsou respondenti z kulturně různorodých zemí: v analýze je proto třeba reflektovat genderové rozdíly, které jsou v daných zemích původu přítomné. Ze skutečnosti, že v některých kulturních okruzích jsou zachovávány tradiční role žen a mužů nebo že se v nich tyto role liší, nelze vyvozovat, že se v různých zemích ženy či muži cítí více či méně svobodně. Naším cílem však nebylo mezikulturně hodnotit genderové role z perspektivy univerzálních lidských práv, ale zabývat se genderovými rozdíly mezi imigrantkami a imigranty v konkrétních strategiích, kterými se vřazují do české společnosti. Zjištěné rozdíly nevypovídají o rozdílné osobní svobodě zkoumaných imigrantů a imigrantek, ale o životní situaci, v níž se prolíná jak tradice a kultura země původu, tak strategie integrace do české společnosti a specifická role muže a ženy v tomto procesu.

Z celkového počtu 879 respondentů bylo 515 mužů a 364 žen, tedy 59 procent mužů a 41 procent žen. Z tohoto poměru se významně neodchyluje žádná ze skupin podle země původu. V případě rozdělení cizinců podle druhu pobytu se rozdělení podle pohlaví mírně liší: v souboru cizinců s trvalým pobytem jsou muži a ženy rozděleny přibližně půl na půl, u cizinců s přechodným pobytem je poměr 68 procent mužů a 32 procent žen. Osoby s trvalým pobytem v ČR ve více případech pobývají s partnerem či partnerkou nebo je zde přítomna celá rodina. Kratší pobyty jsou více záležitostí mužů bez partnerky.

2 Gender a domácnost

Ženy-imigrantky více dbají na udržování původních kulturních a náboženských tradic; na druhé straně jsou právě ony významnými aktérkami v oblasti integrace svých dětí (druhé generace), zejména díky pozornosti,

kteřou věnují svému dítěti v nové kultuře a v novém prostředí reprezentovaném zejména školou. Muži více zajišťují ekonomické podmínky pro chod domácnosti a méně udržují tradice země původu.

Menší význam udržování tradic souvisí u některých imigrantů-mužů s jejich častějším kontaktem s majoritní společností, např. v pracovním prostředí, dále při kontaktu s úřady nebo při komunikaci s cizineckou policií.

Kulturní tradice a jejich praktikování (např. příprava jídla, přípravy oslav svátků, svatby atp.) jsou naopak vázány na prostředí rodiny, primárně tedy ženu, která napomáhá jejich udržování.

Je však třeba si uvědomit, že změny ve fungování rodin a v genderových vztazích nemusí nutně vyplývat pouze ze skutečnosti, že se rodina přestěhovala do jiného státu. Dle praxe autorky Nové, konstatujeme, že významný vliv hraje i změna venkovského prostředí na městské.

Odborné studie dokládají (Erel, Morokvasic, Shinozaki, 2002), že pozice ženy v emigraci nabízí rozšíření jejich moci a statusu v domácnostech. Vycházíme z předpokladu, že sdílení domácích aktivit mezi mužem a ženou roste s pracovními povinnostmi ženy. To následně způsobuje změny v zaměstnávání a ve struktuře trhu práce, ale má to i dopad na rodinnou strukturu, výchovu a integraci dětí a životní styl.

V první generaci imigrantů se naopak zdá, že ženské a mužské role jsou spíše stále konzervovány. Analýza ukazuje, že dělba domácích prací a povinností s nimi spojených mezi imigranty kopíruje model, který se uplatňuje i ve většinové české společnosti. Model sice českému prostředí dělby práce odpovídá, ale ve skutečnosti existují vůči ženám v tradičně zaměřených kulturách vyšší nároky spojené s péčí o domácnost; naopak na bedrech mužů leží větší nároky na finanční či materiální zajištění rodiny.

Mezi dominantně mužské činnosti, které vykonává více než polovina dotázaných mužů z řad ekonomických migrantů, patří hlavně jednání s úřady. Naproti tomu ženy ve větší míře komunikují se školami, kam chodí jejich děti. Ženy jsou ve velké části zodpovědné za úklid a domácnost, vaření a nákupy a školní přípravu dětí – výhradně ženy se na nich podílí ve třech čtvrtinách všech rodin pracovních imigrantů. Samotný muž se těmto aktivitám věnuje jen v naprostém minimu případů. Vietnamští a čínští muži více než ukrajinští a ruští rozhodují o větších investicích, oproti celku také více komunikují s úřady.

Na druhé straně právě „asijské“ komunity více využívají druhé osoby při pomoci v domácnosti. Rodiče pracují dvanáct i více hodin denně, a proto si často najímají české chůvy; to lze na druhou stranu interpretovat jako první integrační krok jejich dětí.

Zcela jinak situaci prožívají rodiny azylantů. Ve větší míře se v nich podílejí na chodu domácnosti oba partneři společně – jde zejména o výchovu a školní přípravu dětí či rozhodování o větších investicích a hospodaření s domácí pokladnou. Tento fakt je možné vysvětlit tím, že jsou azylanti v daleko obtížnější situaci: šok ze situace doma, šok z příchodu do ČR, horší ekonomické podmínky v ČR, netráví čas v homogenních silných komunitách, žijí často v odlehlých lokalitách a v neposlední řadě větší podíl mužů nemá práci a zdržuje se doma. Na druhé straně však mezi azylantkami a azylanty je oproti ekonomickým imigrantům a imigrantkám větší podíl domácností, kde peníze vydělává pouze muž – 56 procent v případě azylantek a azylantů oproti 37 procentům u ekonomických imigrantů a imigrantek.

2.1 Rodina jako integrační element

Jak už dosavadní výklad naznačil, rodina s dětmi je nejsilnějším integračním faktorem. Jak ukazují některé migrační teorie (Portes, Zhou, 1993), právě v druhé generaci imigranti dosahují vzestupné mezigenerační mobility. Musí však být zajištěno udržení jejich sociální identity, kterou si druhá a třetí generace imigrantů buduje právě v prostředí integrující se domácnosti.

Mezi ukrajinskými respondenty a respondentkami jsme zaznamenali rozšíření fenoménu tzv. transnacionálních rodičů, tj. těch rodičů, kteří nejsou ve fyzickém kontaktu se svými dětmi a své rodičovství naplňují zejména přes zasílanou finanční a materiální podporu (oblečení, dárky apod.). Je důležité připomenout, že se procesem emigrace negativně narušila tradiční struktura rodiny, jakož i funkce jejich jednotlivých členů. Krátkodobá migrace za prací může na druhé straně přispívat k zlepšení kvality života rodin migrantů v jejich mateřském státu. Právě strategie krátkodobé migrace (tzv. pendlerství) je genderově definována. Muži organizují svoje cesty za prací s ohledem na potřeby placené práce, ženská migrace se naopak odvíjí od nutnosti sladit práce v zahraničí a péči o domácnost. (Morokvasic, 2002)

Výsledky našeho výzkumu ukazují, že imigranti a imigrantky s dětmi, kteří či které získají trvalý pobyt a tím i větší "životní jistotu" pro život v ČR, směřují své strategie ke sloučení rodiny. Podíl dětí v ČR výrazně ovlivňuje rozhodnutí zůstat v ČR. Rodinné zázemí je tak jednou z nezbytných podmínek integrace. Právě rodina je nejsilnějším diferenciacním faktorem v celém procesu životních strategií, které migranti při své integraci v ČR volí.

Vzhledem k výše uvedeným závěrům se domníváme, že státní integrační politika ČR by měla výrazně zohledňovat specifickou roli imigrantek, které na jedné straně fungují jako hybatelky integrace pro druhou

generaci imigrantů, ale na straně druhé můžou podléhat specifickým rizikovým situacím jako jsou například nízké mzdy, neplacená práce či tradičně definovaná kulturně podmíněná role pečovatelky o rodinu a v domácnosti.

3 Diskuze a doporučení

Ženy-imigrantky jsou celkově méně informovány o podmínkách pobytu a práce v cílové zemi. Ženy-imigrantky jsou vzhledem k většímu informačnímu deficitu vystaveny ve větší míře než jejich mužské protějšky rizikům při uplatňování na českém trhu práce – obchodu s lidmi, zneužívání či nucené práci.

Vedle obecných informací poskytovaných imigrantům by měly být k dispozici letáky pro ženy-imigrantky v krizových situacích (oběti obchodování s lidmi, nelegálního zaměstnávání a domácího násilí) s kontakty na organizace, které se zabývají ženskou migrací.

Oblast integrace na trh práce

Azylanti a azylantky si obtížněji hledají práci, s nezaměstnaností se v jejich případě hůře vyrovnávají muži vzhledem k očekáváním, která jsou na ně kladena v souvislosti s „tradiční povinností“ zajistit rodinu. Práci si hledá celkem 38 procent azylantů a azylantek (42 procent mužů a 32 procent žen). Patrný je i vyšší počet žen v domácnosti. Z důvodu neschopnosti zajistit rodinu jsou muži azylanti méně spokojeni se životem v ČR než ženy azylantky.

Přestože nezaměstnanost vážně postihuje muže azylanty i ženy azylantky, v případě mužů setrvání v domácnosti představuje situaci, na niž nejsou ze země původu zvyklí a způsobuje jim tak výraznější frustraci než ženám v obdobné situaci. Kromě servisu v oblasti zaměstnanosti je třeba klást důraz na psychologickou podporu mužů azylantů, která by mimo jiné měla být směřována motivačně tak, aby byli muži azylanti ochotní přijmout práci, na kterou v zemi původu nebyli zvyklí, a napomáhali tak sami aktivně k vlastnímu začlenění na trh práce.

Současně je ovšem s rodinami třeba pracovat tak, aby měly o tento typ podpory zájem, vnímaly tak vzniklé výhody apod. Považujeme za nutné zdůraznit, že zaměstnanost azylantů výrazně zlepší finanční podmínky i sociální život jejich rodin.

Další možností začlenění imigrantů a imigrantek na trh práce by byla podpora zaměstnávání na částečný úvazek. Ta by pomohla ženám i mužům

lépe skloubit práci a péči o domácnost podobně jako v případě většinové populace.

Oblast vzdělávání

V oblasti vzdělávání ženy-imigrantky stojí v centru udržování kulturních tradic země původu. Na druhé straně právě imigrantky-matky zprostředkovávají integrační strategie druhé generaci. Ženy více komunikují se školami, které jsou významným mediátorem integrace cizinců. Školy tak prostřednictvím dětí (svých žáků a žákyň) mohou působit na integraci matek – skupinu, jež je jinými cestami těžko ovlivnitelná. Výrazně lépe mluví česky ti z Vietnamců a Číňanů, kteří mají v ČR děti; česky s tazatelem komunikovalo bez větších problémů 70 procent z nich, u bezdětných to bylo jenom 44 procent.

Metodiky pro školy by měly reflektovat i skutečnost, že prostřednictvím dětí působí i na rodiče a zprostředkovávají tím jejich začleňování do českého prostředí. To se týká zejména matek dětí, jimž bariéra tradiční rodiny brání v integraci do většinové společnosti. Z pohledu matek je silnou motivací úroveň vzdělání dětí.

V návaznosti na to je nutné posílit práci se školami a využívat jejich vlivu na rodiče žáků a žákyň a studujících z řad cizineckých skupin. Zesílení tlaku na zvládnání jazyka zlepší ve všech směrech pozici žen jak v rodině či v krajanských komunitách, tak i ve vztahu k českému prostředí. Pomoc zaměřená na ženy-imigrantky, které zde žijí se svými partnery, může mít synergický efekt při řešení specifických problémů cizinek a cizinců v ČR, především v oblastech znalosti jazyka a trhu práce.

Vedle obecných informací o podmínkách pobytu, práce a vzdělávání v ČR by bylo dobré doplnit jazykové kurzy základními informacemi se specifickým zaměřením na skupinu žen a matek: informacemi o sociálním systému, zdravotním pojištění, neziskových organizacích zaměřujících se na práci s imigrantkami, nabídce volnočasových aktivit pro děti apod.

Při vzdělávání je třeba se zaměřit také na vhodné určení času a způsob vedení kurzů vzhledem ke specificky genderovým denním činnostem imigrantek a imigrantů s ohledem na jejich pracovní vytíženost (včetně hojně práce přesčas), péči o domácnost a děti. Sociální pozice neumožňuje většině pracovních imigrantů a imigrantek najímat placené hlídání dětí během trvání kurzu (imigrantky nemají rodinné zázemí, které by jim v této situaci asistovalo), respektive omezit čas trávený v práci.

Mnoho imigrantek přichází bez dostatečné kvalifikace, čas na rodičovské dovolené by mohly využít také k doplňování vzdělání nebo

k rekvalifikaci. Také tyto kurzy je třeba organizovat s ohledem na péči o domácnost a o děti.

Genderová dělba práce

Rodiny imigrantů se vyznačují „tradičním“ genderovým rozdělením – muži více vydělávají, na ženy připadá větší podíl prací v domácnosti: neliší se tudíž výrazně od převažující struktury českých rodin.

Životní styl rodiny i dělba práce mezi muži a ženami (bez ohledu na druh povolání k pobytu nebo na zemi původu) je v podmínkách imigrace ovlivňován řadou faktorů: silou vazby k zemi původu a k tradicím, péčí o děti (zajištění jejich vzdělání a komunikace se školou), domácími pracemi a v neposlední řadě i přibližováním životního stylu k zvyklostem, které jsou rozšířené v České republice. Výzkum potvrzuje větší zatížení žen domácími pracemi, muži naopak tráví více času prací přesčas.

Zjištěné nerovnosti, které se projevují v oblasti příjmů, v odlišném podílu na rozhodování v rodině a patrně i v nižší pravděpodobnosti sociálního a zdravotního zajištění, vyplývají ze samotné podstaty životní situace imigrantů. Genderová nerovnost je touto situací umocňována.

Závěr

V praxi je nutné posílit postavení cizinců v oblasti pobytových i sociálních práv. Největší důraz je nutno klást na rodiny, v nichž některý člen již získal trvalý pobyt (typicky muž), zatímco ostatní členové rodiny (typicky žena a dítě) mají pouze status dlouhodobého pobytu. Nejnaléhavějším problémem české legislativy je začlenění těchto cizinců s dlouhodobým pobytem do systému veřejného zdravotního pojištění. Státní integrační politika by měla zohledňovat odlišnou situaci žen-imigrantek a mužů-imigrantů. Měla by se zaměřovat na integraci rodin, nejen individuálních imigrantů. Téma genderu v rámci cílové skupiny cizinců je velmi zajímavé pro výzkumné účely a to nejen v České republice, ale i v EU. Nabízí možnosti pro kvantitativní i kvalitativní výzkumy.

Příspěvek s názvem „MIGRUJÍCÍ ŽENY A MUŽI – V KONTEXTU MIGRACE A INTEGRACE“ a shrnutí výzkumu je publikované v rámci projektu: *NAKI II DG18P02OVV064 Právní, historické a společenskovední aspekty nových a tradičních menšin v České republice.*

Bibliografie

- BIERZOVÁ J. 2006. *Rozdělení domácích prací v rodinách s dětmi*. Dostupné z: www.genderonline.cz
- EREL, U., MOROKVASIC, M., SHINOZAKI, K. 2002. Introduction. In *Crossing Borders and Shifting Boundaries*. Vol. 1. Gender on the Move. Opladen, Germany: Leske & Budrich. pp. 9–22.
- PORTES, A., ZHOU, M. 1993. The New Second Generation: Segmented Assimilation and Its Variants. pp. 74–96 in *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, pp 530.
- MPSV ČR. 2018. *Aplikovaná sociologie*. Analýza přístupu imigrantek a imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v České republice. E-book. [online].[cit. 2019-03-08]. Dostupné z: www.gac.cz
- MV ČR. *O integraci cizinců v České republice*. [online].[cit. 2019-02-19]. Cizinci v České republice Dostupné z: <http://cizinci.cz/cs/>
- MOROKVASIC, M. 2002. Transnational Mobility and Gender: A View from Post-Wall Europe. In *Crossing Borders and Shifting Boundaries*. Volume 1. Gender on the Move. Opladen, Germany: Leske & Budrich. pp. 101–136.

PhDr. Monika Nová, PhD.

Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta,
Ústav právních dějin, Nám. Curieových 901/7,
116 40 Praha 1
e-mail: monika.nova@htf.cuni.cz

ESSE VIR; POTEST ESSE MORTALIS

Petr Fabián

Abstract

This article is aimed at social risks that come with erasing social roles of men and women in the society.

In our society, we are fighting for equality of men and women, for minority rights, for peace and for anything. During these fights, we have built a nonconstructive society. We have changed some social stereotypes but we are creating new ones that are very apparent in situations of domestic violence.

I think that it is time for new era of cooperation in the process of building new social community to come. The challenge is to end unisex attitudes and to go back to cooperation between men and women.

Keywords: Equality. Co-operation. Domestic violence. Social stereotypes.

Úvod

Předkládaný příspěvek se zabývá problematikou rolí muže a ženy v současné společnosti. Tento svět se vyvíjí rychleji než naše adaptační mechanismy. Prožíváme zpochybnění hodnot, pravidel, morálních principů, ve kterých jsme vyrůstali. Generační změny přichází ruku v ruce s moderními technologiemi stále rychleji a mnohdy se můžeme cítit jako někde v centru chaosu.

Následující řádky se zabývají společenskými změnami. Tyto změny jsou výsledkem různých emancipačních hnutí. V pohledech na tato hnutí se však budeme snažit sledovat i protipóly, které někdy bývají upozaděny. Jsme přesvědčeni, že jakákoliv jednostrannost dává možnost vyrůst ideologiím.

Současný svět

Naše současnost je světem, který je poznamenán množstvím bojů a válek. Války plné zbraní jsme v Evropě naposledy zažili při rozpadu Jugoslávie, na Doněcku a na Krymu. Jinak se Evropě za posledních několik dekád války se zbraní vyhýbají. Svět jako takový je však plný válek – Afghánistán, Sýrie, Irák a podobně. I v těchto válkách mají státy Evropy úměr.

Jsou i jiné války, které vedeme, vadí nám trochu více a více se nás i dotýkají. Jsou to boje s utečenci v rámci utečenecké krize, snahy integrovat běžence, jejich neřízený pohyb Evropou. Děsí nás Islámský stát a islám jako takový.

Je však válka, která začala daleko dříve, je vedena bez střelného prachu a projektilů nábojů, ale začíná se jevit jako slepá a absurdní.

Válka o rovnoprávnost

Československá republika přijala při svém vzniku v roce 1918 jako jeden z prvních zákonů zákon o rovnosti mužů a žen. První československý prezident přijal příjmení své manželky. Pro tehdejší dobu se jednalo o zcela nezvyklé a revoluční postoje.

Doba pozdější s sebou přinesla zkušenost se dvěma totalitními režimy, které mají svou ideologii postavenou na rasové čistotě – fašismus – a na ideální společnosti bez jinak myslících a zcela zdravých (staří a postižení zde nemají místo) – komunismus.

Paralelně s touto československou zkušeností se rozpoutává světový boj o rovnoprávnost pohlaví, boj proti domácím bojům (domácímu násilí). Všechny tyto boje známe v rámci sociální politiky a tvorby sociálního státu. Nejvýznamnějším paradoxem budování sociálního státu, rovných práv a příležitostí je, že bojujeme k vymýcení bojů. Naše československá historická zkušenost praví, že třídním bojem jsme nenastolili rovnost, ale jen jsme změnili třídy utlačovaných. Z utlačitelů se stali utlačovaní a naopak. Nic víc a nic méně. Pohled na světovou kulturu a historii tuto zkušenost jen potvrzuje.

V současném sociálním světě máme např. tyto války:

- Boje za rovnoprávnost mužů a žen
- Boje za právo rozhodovat si o svém těle (právo na potrat)
- Boj na právo zvolit si pohlaví, kterým se cítím být
- Boj o právo na manželství LGBT komunity
- Boj o děti v porozvodové péči
- Boj proti domácímu násilí
- Boj proti společenským stereotypům

Všechny tyto „boje“ jsou samy v sobě v pořádku. Opravdu jsme si jako lidé rovni a jakákoliv nerovnost není v pořádku, je minimálně prapodivná a vytváří v průběhu času společenské stereotypy.

Společenský stereotyp

Jedním z jeho negativních jevů a projevů je tvoření předsudků a stereotypů. Stereotypy jsou nejnadhějším způsobem, jak mít pocit, že mám názor a přitom nemyslet.

Stereotypy jsou oficiálně zjednodušené postoje a pohledy na nějakou problematiku, která se týká celku nebo části společnosti. Mezi všeobecně zmiňované a preferované stereotypy patří stereotyp o domácích rolích mužů a žen, o roli tchýně, stereotypy o politických stranách a podobně. Vybrané společenské stereotypy jsou základem pro další úvahy o rolích mužů a žen.

Stereotyp – muž agresor

Boj za rovnoprávnost přinesl rovnost mužů a žen, přinesl ochranu slabých, kterými v této situaci byly ženy.

Žijeme v zajetí stereotypů, které jsou často posilovány nestátními neziskovými organizacemi zabývajícími se lidskými právy. Bojují za lidská práva pro všechny a bojují proti domácímu násilí – především domácímu násilí na ženách, potažmo na dětech. Jedním ze zajímavých výsledků těchto jejich válek je Istanbulská úmluva.

Istanbulská úmluva začíná zcela nenápadně o domácím násilí jako takovém. Následně je však principiálně postavena na boji proti domácímu násilí na ženách a na ochraně dětí jako svědků domácího násilí.

Nemám nic proti Istanbulské úmluvě, ale je potřeba mluvit – a zřejmě stále hlasitěji – o násilí na mužích, a to jak domácím násilí, které tvoří jeden z partnerů, tak násilím, které je systémové.

Domácí násilí

Snad před několika desítkami let platilo, že žena je v rámci domácího násilí obětí a muž agresorem, snad se i připouštěly nějaké výjimky. Tento postoj však již dávno neplatí, tento postoj je v současném světě neplatným genderovým stereotypem. Podle Čírtkové i v ČR platí výsledky mezinárodních výzkumů a odvolává se na několik různých studií. Párové násilí, kde je agresorem žena, se blíží 50 %. Proč tyto situace zůstávají mimo statistiku?

Nejčastější důvody, proč muži jako oběti neoznamují domácí násilí, lze shrnout takto:

- Muži se nedefinují jako oběť.
- Muži nehodnotí chování partnerky jako trestný čin (oficiálně nežádoucí chování).

- Muži zažívají stud, neboť vnímají svůj problém jako „okrajový fenomén“.
- Muži váhají kontaktovat policii, protože se obávají, že jim neuvěří a nakonec budou stíháni oni.
- Muži mají strach ze zveřejnění, které by mohlo způsobit jejich stigmatizaci v očích veřejnosti a okolí (fenomén druhých či dvojitých zavřených dveří).

Zkušenosti organizací pracujících s domácím násilím potvrzují zkušenost, že z 5 obětí, které přišly oznámit domácí násilí, bývají 2 muži. Svou roli dle Čírtkové zde hraje i fakt, že policie má problém vnímat ženu jako agresora a muže jako oběť. Čírtková závěrem zdůrazňuje, že muži vnímají jako prevenci domácího násilí zásadní řešení – zůstat singl.

Dalším společenským stereotypem proti mužům jsou porozvodové spory o děti. Internet jako zdroj mnoha informací zároveň poskytuje informace o tom, jak vyhrávat rozvodové boje a nezáleží na tom, co bude s dětmi. Jako základní zbraň je obvinění expartnera:

- Ze stalkingu (pokud se nechce smířit s rozvodem a snaží se hledat – někdy až trapně – cesty k obnovení rodiny).
- Ze sexuálního zneužití dítěte (těchto případů je asi nejvíce).
- Pracovnice OSPOD zřídka přepokládají, že dítě chce zůstat s otcem. Osobně znám i případy, kdy OSPOD vykonával psychický nátlak na dítě, aby chtělo být s matkou (15letá dcera).
- Soudci opatrovnických soudů – v ČR okolo 90 % rozvodů končí tak, že dítě zůstává ve výlučné péči matky.
- Česká vláda navrhuje navýšení důchodu ženám za každé vychované dítě, jakoby otcové nebyli při výchově přítomni.

Vzdělávací modely

Dalším kontroverzním modelem v ČR je vzdělávací systém jako takový. Od roku 2017 neoficiálně platí na MŠMTV, že soukromé školy – tedy, kde není zřizovatelem stát nebo samosprávný územní celek, potažmo obec – nejsou zapsány do rejstříku škol. Osobně jsem byl u zakládání jedné nestátní školy, která měla podporu města, ale ministerstvo zaslalo zamítnutí s tím, že se jedná o nežádoucí konkurenci státním školám.

Jak vypadá současný model? Je nastaven nepřátelsky vůči klukům a buduje agresi kluků vůči dívkám. Od chvíle kdy nastupujeme do vzdělávacího systému je před všechny děti postaven vzor – hodná, mlčenlivá, poslušná dívka – to je náš cíl a dobrý student. Kdo máte doma syny, však víte, že je to jinak (Sommers 2015).

Kluci jsou formováni do podoby, že se mají chovat jako holky – být tiší, pořádní, neběhat, soustředěně sedět, potlačovat v sobě spoustu energie. K tomu je přidána další hodnota – být ohleduplný k dívkám, ony jsou ty slabší, kvůli nim musím být potichu. Z třídních schůzek si pamatuji, že nás – rodiče kluků – vybízeli, abychom doma naše kluky zkrátali, protože kluci o přestávkách hlučí a děvčátka to ruší. Měli jsme potlačit chlapeckou přirozenost. Ti, kteří vedou nekoedukované skautské oddíly, vědí, jaký je rozdíl mezi dívčím a chlapeckým oddílem.

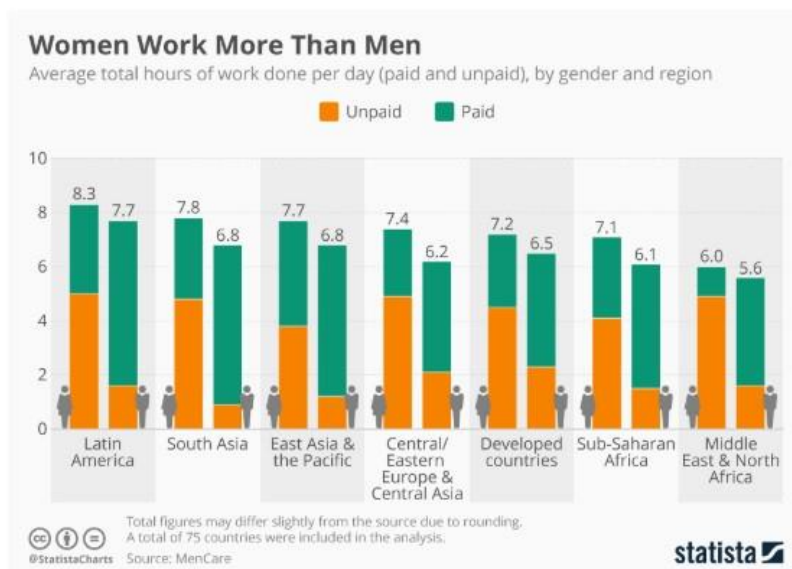
Výsledek je jasný, chlapci nemají prostor pro vybití energie, dívky mají vzor, že jenom jejich model chování je žádoucí. Jeden z dalších důsledků je následná intimita u počítače, život v elektronickém světě, konec chlapeckých part, které objevují svět (Zimbardo).

Když dospějí, mají model, že ženy se musí chránit, že je nenormální (nemorální) se ženou bojovat, ale žena v boji je nerovný soupeř – především v tom porozvodovém. Ženy mají model, že se muži musí chovat jako dívky, že je to nějaká společenská norma, neboť v ní žily celou dobu základního vzdělávání. *„Ženy pak touží po vnímavém a citlivém muži. Problém je v tom, že tyto muži zpravidla již svého přítele mají“* (R. de Niro ve filmu Stážista).

Platová diskriminace jako mýtus

Dalším modelem je platová diskriminace, která se jeví jako složitý účelový nástroj. Sommersová, která se dlouhodobě touto problematikou zabývá, sděluje několik zásadních principů, proč dochází k platové nerovnosti:

- Ženy si vybírají jiné profese. V dělnických profesích jsou nejvyšší platy v těžkém průmyslu a ve stavebnictví. Tam je ovšem nejméně žen.
- Ženy si vybírají profese ve školství, zdravotnictví a podobně. Např. ve zdravotnictví se setkáváme s pohlavní diskriminací. Kluk, který chce být zdravotním bratrem, např. na dětském oddělení, je vnímán ženami jako úchyl.
- Ženy vykonávají kratší dobu placené práce. Sommersová sama sbírala podklady pro tvrzení, že ženy mají o 25 % nižší příjmy. Tento rozdíl vychází jen v případě, že do platové nerovnosti zahrnete i práci v domácnosti, která není placená. V rámci placené práce je údajně rozdíl pouze kolem 1 %.
- Pokud by bylo pravdou, že ženám můžeme dát o 25 % nižší plat, bylo by nevýhodné zaměstnávat muže (Agencia Ibge, 2018).

Zdroj: Armstrong 2018

Tabulku můžeme pojmovat tak, že situace, kdy žena doma vaří, je společensky nespravedlivá, nebo ji můžeme vnímat jako záměrnou manipulaci s daty. Pojetí nespravedlnosti k výkonu domácích prací a snaha o její regulaci ze strany státu je však již nedovoleným zásahem do integrity rodiny.

Nepodařilo se mi zjistit, jak jsou měřeny bezplatné hodiny práce – metodologii výzkumu. Se studenty jsme jednou zkusili měřit rozložení domácích prací mezi partnery, do měření jsme zahrnuli i práce typu: sekání zahrady, servis auta, placení složenek a podobně. Funkční rodiny – které tak sebe definovaly – popsaly, že všechny domácí práce včetně úklidu a vaření jsou mezi partnery rozloženy rovnoměrně.

Jedním z dalších problematických tvrzení k práci je fakt, že v počtu smrtelných pracovních úrazů je stav 9:1 v neprospěch mužů (ČSÚ). Tuto statistiku asi některé organizace nechtějí zveřejňovat a vůbec ne dorovnávat.

Malé shrnutí

Ve světě, který je popsán výše, je velmi nevýhodné být mužem se vším, co to znamená. Ženy jako takové se stávají ženami, matkami biologicky. Chlapci se však biologicky nestanou muži. V situacích, kdy jsou formováni do podoby „dívčího světa“, vidí u svých otců strach postavit se genderovému bezpráví, neboť jsou apriori agresory, nemají důvod a nejsou ničím puzeni stát se muži a v pozici „mužatek“ jim není dobře.

Výsledkem jsou jen starší nedospělí chlapci, kteří mají jen věk odpovídající dospělosti, stáří a podobně. Jejich model je honba za adrenalinovými zážitky bez potřeby nesení odpovědnosti. Ženám uhýbají z cesty a ženy si pak oprávněně stěžují, že neumí potkat muže se vším, co to znamená. Chlapec neumí naslouchat ženě, muž ano. Chlapec si půjde hrát do garáže, muž půjde tvořit – do stejné garáže. Chlapec uteče, muž zůstane. Nezřídka samy matky nechtějí pustit své syny do světa ženské agrese a posilují – vychovávají – mamánky.

Vznikají také situace, že se muž rozhodně stavět pro rodinu domov (protože se to od mužů chce – stereotyp). Na stavbě stráví tolik času, že dojde k úplnému odcizení od rodiny a následnému rozvodu.

Být mužem může být smrtelné

Stvoření ke spolupráci – fungující rodina není samozřejmostí.

I řekl Hospodin Bůh: „*Není dobré, aby člověk byl sám. Učiním mu pomoc jemu rovnou.*“ (Gen 18,1)

Od stvoření jsou si muž a žena rovni, nikdo není nadřazen, nikdo není podřadný. Každý má jiné priority, každý má jiné úkoly. Ani muži, ani ženy to nemají těžší, nebo lehčí, mají to jiné a jsou stvoření ke spolupráci, mají se podílet na dokončení díla stvoření – ať už to znamená cokoliv. Zde není místo pro boj. Jen žena – člověk se ženským DNA a příslušnými orgány, může rodit, jen muž s příslušným DNA a příslušnými orgány může mít spermie. Ke vzniku nového života potřebujeme ženské vajíčko a mužskou spermii. To je přirozený chod věcí. Možná bude časem nemoderní, ale stále bude přirozený. K přirozenosti patří i spolupráce.

Ve spolupráci není místo pro boj – normativní výrok, ale snad zapomenutý v relaci muž – žena. Rodinná spolupráce je postavena na převzetí práv a odpovědnosti – a to i v genderové ideologii.

Rodinné role

V rodině máme tři osoby:

Otec – matka – dítě

Tyto osoby ve svých relacích – rolích jsou definovány právy a povinnostmi.

Každá rodina si může – a asi i musí – nastavit svůj způsob vnitřního života. Osobně nejsem odpůrcem toho, aby otcové měli možnost být na rodičovské dovolené, ale nenastavoval bych tento model taxativně. Každá rodina má právo na svůj způsob prožívání rodičovství. Důležitý je model, kdy to oběma rodičům vyhovuje a rodinu to rozvíjí. Pro rodiče je vlastní tvorba

rodiny jedním z nových úkolů – opouštění modelů jejich primární rodiny a budování nového modelu. Osobně si myslím, že toto je primárně jeden z prvků projevu mužnosti – muž začíná dialog tvorbou vzájemnosti, ale onu vzájemnost utváří v dialogu s partnerkou, a následně s dětmi. Muž je ten, kdo tvoří „obal“ domova. Nedospělý muž bude jen dalším dítětem, žena, která nespolutracuje a chce vládnout, rozbije jakoukoliv rodinu zevnitř, paradoxně je ničitelkou vztahů.

Rodinné krize – rodina na rozcestí

Dnes možná muži **strpí** domácí násilí vzhledem k novým společenským stereotypům. Ženy bývají ty, které dávají podnět k návštěvám rodinných poraden – přijaly spíše roli mužskou. Ženy jsou asi emočně citlivější ke vznikajícím krizím, ale muži by měli zasahovat a hledat řešení – umění naslouchat je úkol pro muže, umění vnímat starostlivost muže – úkol pro ženy.

Další rolí jsou rizika domácích prací. Je interní záležitostí, jak si rodiny nastaví svůj vnitřní chod, ale naše výchova by měla směřovat k tomu, že rodina potřebuje být pro dítě i pro rodiče interně srozumitelná a čitelná (Matějček). Nové tisíciletí nám přineslo nové situace do života rodin. Mnohé ženy mají možnosti budovat kariéru, ale dítě potřebuje mít přítomné rodiče (Zimbardo, 2017, Škoviera, 2007). Již naše prababičky věděly, že budovat kariéru v rodině s malými dětmi může jen jeden, druhý rodič je nutný pro děti – bez spolupráce uděláme z rodiny bitevní pole, kde se dítě stane ve výsledku jen zbraní proti druhému. Státní zásahy do rodinných rolí – povinné otcovské dovolené a podobně – spíše rozvíjí agresi vůči systému, který však bude nasměrován proti partnerovi.

Dítě potřebuje čitelnost rolí a čitelnost dohodnutých pravidel. Domácí práce však není jen uklízení, vaření, praní, ale taky venkovní práce, správa účtu, údržba auta. K pravidlům taky patří jasné hranice pro náš svět a svět druhých. Děti umí zvládat orientaci v různých světech – zkušenost pobytu u babičky a dědy je pro dítě jednoznačná. Pravidla domácích rituálů dělají pro všechny členy z bytu domov. Když vidím rodiče se pohádat, vidím je i udobřit se (rituály řešení konfliktů).

Model práv a povinností je dobře popsatelný na modelu rozvodu rodičů – rozvodu.

Oba rodiče mají povinnost v případě rozvodu vytvořit takové podmínky, aby děti mohly mít k dispozici ke svému rozvoji otce i matku. Děti vývojově potřebují mužský i ženský princip (Chvála, Trapková, 2017). V těchto situacích mají povinnost neočernovat druhého rodiče a neštvat děti

proti němu, nedělat z něj jen přísun financí do rodinné pokladny. Další součástí této povinnosti je motivovat dítě ke kontaktu s druhým rodičem. Možná by bylo vhodné obnovit středověký model pranýře pro rodiče, kteří využívají dítě k boji proti partnerovi.

Dítě má práva a má jich hodně, ale má povinnosti ctít rodiče, nedělat si z nich jen automat na plnění svých přání, povinnost podílet na chodu rodiny i následně na tvorbě pravidel. V tomto je patrný nedostatek modelů pro dospívání mužů. Dívky jsou prvním menarché vnímány jako ženy, ale kde nám zůstávají chlapi? Kdy se z chlapce stává muž – nové výzvy pro vnímání rodiny, nové výzvy pro muže – otce. Pro přechod chlapce v muže je nutný mužský rituál, chlapec dozrává v muže na principech „rytířů kulatého stolu“ (Komárik).

Vzdělávání

Naše vzdělávací modely potřebují reformu. České školství je zaměřeno jen na předávání informací, schopnost sedění v učebnicích, memorování pouček. Z dětí vychováváme malé googly, znají informace, ale neznají souvislosti. Známkovací model učí děti srovnávat, ale spolupráce je postavena na vzájemném doplňování se a schopnosti sledovat souvislosti – tedy dvě dovednosti, které český vzdělávací model moc nepodporuje.

Soutěživý model vyplývající z hodnocení známkami rovněž nepodporuje spolupráci a toleranci k jinakosti. Současná česká škola – tedy spíše model preferovaný ministerstvem a pedagogickými fakultami – je model dávno přežitý. Pokud právě ženy chtějí rovnost, měly by si být vědomy, že rovnost není stejnost a začít dělat změny tam, kde je jich většina – v MŠ a základních školách na nižších stupních.

V rámci školy máme povinnost umožnit klukům být kluky, děvčatům být děvčaty a předpokládat, že vždy tady bude skupina kluků a dívek, které budou tíhnout k zábavě a způsobu života druhé skupiny.

Co znamená být mužem

Historicky mělo chlapské slovo váhu podepsané smlouvy. Ve světě okamžitého uspokojování aktuálních tužeb (rádi používáme pojem – potřeb) je dodržení slova degradováno jen na souvislý zvuk, na změt' písmen, které je možno měnit kdykoliv podle aktuální nálady.

Být mužem znamená mít schopnost osobní retrospekce, schopnost náhledu na sebe samého a dovednost dodržet slovo. Být mužem ale nemá valného smyslu, pokud nebude mít možnost života s ženou, která je schopna spolupráce.

Koncept muže a ženy jako doplňujících se principů, jako osob tvořících ideál rodičovství pro potřeby dětí není přežitý, jen potřebuje posílit spolupracující principy a rozvíjet se na všech úrovních. Boj o cokoliv, je jen projevem nedostatku víry.

Nejde sledovat vzájemnou pomoc nucením, finančními podmínkami, modely MeToo, zákonnými normami definující souhlas k pohlavnímu styku, tohle vše je jen výsledkem degradace či absence základních principů slušnosti či absence nám tak blízké židovsko-křesťanské kultury. Je to princip boje, nátlaku, manipulace. Vzniká situace, která se tváří tak, že bez státního zásahu, bez znění paragrafů, ochrany soudu nejsem ničím, což je vlastně prohlubování pocitu méněcennosti či nicotnosti u žen nebo u mužů. Rovněž je znamením ztráty citlivosti na etiku a morálku. Pokud se nám z životů ztrácí Desatero, musíme jej nahradit významně větším množstvím zákonů a vyhlášek popisující pravidla slušného chování.

Jako možné řešení se nabízí změna přístupu, připustit si své povinnosti, to že vztah není americkým happyendem, ale zcela regulérní prací. Přišel čas na mužskou část rovnoprávnosti, být v blízkosti těch, kteří chtějí tvořit, a vyhnout se těm, kteří chtějí bojovat. Navrátit slibu jeho morální hodnotu, obnovit dovednost udržet morální normu i v situacích, kdy to nemusí být pro mě kdovíjaká výhra.

Neznamená to, že občas nebudeme bojovat, jsme v tom vychování, máme to hluboko pod kůží. Je čas pro muže, vrátit se ke spolupráci mezi muži a ženami. Pro oba je to výzva a pro naše děti výhra, mít spolupracující rodiče, kdy žena nemusí být mužatkou a muž pseudoženou. Vzájemná spolupráce se může stát novým programem ve spotřebitelském světě, který v rámci postmoderny relativizoval hodnoty i morální principy.

Bibliografia

- AGENCIA, I. 2018. *Women study more, work more and earn less than men*. [online] [cit. 16.2.2019] Dostupné online: <https://agenciadenoticias.ibge.gov.br/en/agencia-news/2184-news-agency/news/20263-women-study-more-work-more-and-earn-less-than-men>
- AMSTRONG M. 2018. *Women Work More Than Men*. [online] [cit. 16.2.2019] Dostupné online: <https://www.statista.com/chart/13940/women-work-more-than-men/>
- ČÍRTKOVÁ, L. 2010. Muži jako oběti domácího násilí, *Právo a rodina*, roč. 2010, č. 7. ISSN 1212-866X [online] [cit. 16.2.2019] Dostupné online:

- <https://www.domacinasili.cz/ohrozene-osoby/muzi-jako-obeti-domaciho-nasili/>
- ČÍRTKOVÁ, L., Domáci násilí na mužích z pohledu teorie a praxe, [online] [cit. 16.2.2019] Dostupné online:
<https://stridavka.cz/wp-content/uploads/2018/09/domaci-nasili-na-muzich.pdf>
- ČSU – počty smrtelných úrazů podle pohlaví - [online]. 2018 [cit. 19.2.2019] Dostupné online:
<https://www.czso.cz/documents/10180/46002394/26000417p2k45.pdf/e3c40cd-1f2d-45d4-bfed-5b0df60599d9?version=1.1>
- McCLURE, R. 2018. *Do Men Make Good Child Care Providers?*, [online] [cit. 25.2.2019] Dostupné online: <https://www.verywellfamily.com/domen-make-good-child-care-providers-616735>
- SCHNEIDER, E. M. 2008. *Domestic Violence Law Reform in the Twenty First Century: Looking Back an Looking Forward*. [online] [cit. 16.2.2019] Dostupné online:
<https://brooklynworks.brooklaw.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1327&context=faculty>
- SOMMERS, C. H. 2015. *The War Against Boys*. 2. New York : Simon & Shuster, ISBN 9781501125423
- ŠKOVIERA, A. 2007. *Dilemata náhradní výchovy: [teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech]*. Praha : Portál. ISBN 9788073673185
- TRAPKOVÁ, L., CHVÁLA, V. 2017. *Rodinná terapie psychosomatických poruch: rodina jako sociální děloha*. Vydání třetí. Praha: Portál. ISBN 9788026205234
- ZIMBARDO, P.G., COULOMBE, N. D. 2017. *Odpojený muž: jak technologie připravuje muže o mužství a co s tím*. Přeložil Libuše ČÍŽKOVÁ, přeložila Kateřina KLABANOVÁ. Praha: Grada Publishing, ISBN 9788024757971

Mgr. Petr Fabián, PhD.

Slezská univerzita v Opavě
Fakulta veřejných politik
Ústav veřejné správy a regionální politiky
Bezručovo nám. 14, Opava
e-mail: Petr.fabian@fvp.slu.cz

Kríza vlastnej identity muža a ženy a jej odraz vo výchove

The Crisis of Man and Woman's own Identity and its Reflection in Education

Emil Turiak

Abstract

Life brings an enormous amount of stimuli of dubious quality, affecting a man of today, it is a major contributor to his formation. The diversity of cultures, thought currents, ways of life, economic conditions and many other variables are directly reflected in the design of each individual's personality. Unfortunately, there are many individuals who are lost in this labyrinth of values and ideas, even in relation to themselves. This crisis of self-identity is then reflected in the new generations that are brought up in this spirit.

Keywords: Perception of Yourself. Marriage. Family and Parenthood.

„A Boh videl všetko, čo urobil, a hľa, bolo to veľmi dobré.“ (Gen 1,34)

Kolobeh v prírode, zákony a procesy v nej prebiehajúce a fungujúce nás presvedčajú o hlbokom súvisi mnohých premenných medzi sebou navzájom i variabilite jednotlivých komponentov, ktoré v konečnom dôsledku vytvárajú úžasnú harmóniu celku. Dokonca i živá a neživá príroda vykazujú úzku vzájomnú spätosť.

Aj ľudská societa sa riadi rôznymi zákonitosťami a je typická svojou vzájomnou prepojenosťou jej členov. Dejinný pohľad ukazuje rôzne spôsoby a modely, ako ľudia medzi sebou komunikovali i spolunažívali. Ľudstvo si kládlo a kladie množstvo otázok a niektoré súvisia aj s tak závažnou skutočnosťou, akou je nemoc, či postihnutie v živote človeka a zmyslom ich prítomnosti v jeho existencii. Odkázanosť človeka na iného, zvlášť keď si vyžaduje veľkú námahu a financie, nie je príjemná pre žiadnu zo zainteresovaných strán. Popri citovej otázke tu vystupuje i finančný, technický, odborný a morálny faktor, ktoré sa spolupodieľajú na formovaní postoja spoločnosti a ochote hľadať priaznivé riešenia neľahkej situácie jednotlivcov, zvlášť s hlbokým postihnutím. Formuje sa tak akýsi všeobecný

názor, ktorý sa snaží spoločenstvo navonok deklarovať i vo svojej zákonnej norme. Že tento proces nie je jednoduchý a jednoznačný nás presvedčajú celé dejiny ľudstva.

I dnešná doba humanizácie vykazuje rozdielnosť postojov a zákonov v jednotlivých národoch. Podobne je tomu aj na Slovensku. Cítíme v národe rôzne pnutia v snahe riešiť závažné životné otázky i otázku hodnoty života samotného od jeho počatia, cez kvalitu jeho bytia i odchod zo scény tohto sveta.

Hneď na začiatku vystupuje otázka „plnej identity počatého života“ ako plnohodnotného človeka a je konfrontovaná snahou o ňom rozhodovať zo strany matky aj iných ľudí a právom tento život zničiť. Tento rozmer sa dostáva i na druhý protipól, kedy sa hľadajú ospravedlniteľné dôvody pre ukončenie života – v eutanázii – v šťastnom odchode zo scény sveta. A je celkom logické, že potom sa tento problém rozťahuje ďalej a ďalej. V poňatí a prijatí kultúry smrti sa všetko relativizuje a ľudský život, ako taký, stráca na svojej hodnote i posvätnosti.

Kto a aký si človek?

Peter Lippert sa k téme kvalitatívneho rozmeru človeka vyjadruje takto:

„Pane, neviem si poradiť s tým človekom, ktorého si stvoril. Naháňa mi strach aj keď sa k nemu obrátim s otvorenou náručou. Inokedy zas zahorím k nemu takou láskou, že by som nedbal, aby mi jeho srdce patrilo celé. No práve to vyvoláva vo mne smútok a žiaľ. Ani oheň a zima, ani hlad a smäd, ani iné tvoje tvory, nedokážu mi ublížiť tak ako človek Raz ma ohromí silou a duchom a som celý bez seba pri pohľade na jeho dielo. Inokedy mi je zas všetko odporné, čo ľudský mozog vymyslel. Smiešny sa mi zdá človek i celá jeho činnosť.“ (Lippert 1980 s.26)

„Človek kde si?“ Táto otázka rezonuje po celé tisícročia - podobne ako na počiatku – keď sa Boh pýta: „*Adam kde si?*“ (Gen 3,9)

A Boh sa to rovnako pýta aj dnešného. A v ozvene tejto výzvy sa pýtame aj my sami seba: „Človek - ľudstvo kde si?“ Čo je s tebou? Prečo si také aké si? Prečo si poznačené toľkým zhonom chaosom a beznádejou?

„*Som nahý a preto som sa skryl.*“ (Gen 3,10) – odpovedal Adam. Z akého šatu bol vlastne vyzlečený, prečo vlastne hovorí o nahote, čo otvorilo jeho zrak poznania?

„*A Boh videl všetko, čo bol učinil a hľa, bolo to všetko veľmi dobré.*“ (Gen 1,31)

Čo sa vlastne stalo? Kde nastala tá príčina? Urobil chybu azda Boh? Je možné že by sa Boh mýlil? Ale on učinil všetko veľmi dobré, teda chyba je vylúčená. Aspoň z jeho strany určite.

Som nahý. Adamovi sa otvorili oči a spoznal chuť ovocia zla v svojom živote. Stratil nesmrteľnosť, pokoj a čistotu svedomia, rozum sa mu zatemnil, pocítil bolesť a únavu. Jeho vnútro poznačila obava o život, strach a smútok. Nehľadá však Boha a neprosí o odpustenie. Už toho nie je schopný. Bol príliš silno otrávený hriechom, aby dokázal uvažovať Božích dimenziách. Naopak, skrýva sa pred svojím stvoriteľom. Uzatvára sa do seba a rieši situáciu po svojom: „*Zošili figové listy a urobili si zásterky. Skryli sa pred Pánom, Bohom, medzi stromami záhrady.*“ (Gen 3,7-8)

„Človek sa stal nahý. No nie len telesne. Stratil bohatstvo duchovného šatu - danosti, ktorými bol Bohom obdarovaný. Stratil aj spoločenstvo Boha, a už nie je schopný ani po ňom túžiť. Smrť hriechu ho obrala o jeho najväčšie dobro - o jeho Stvoriteľa. A tento Adam má svojich synov a dcéry, ktoré Eva v bolestiach rodí i do dnešných dní. A títo ich potomkovia sú stále presiaknutí jedom hadovým. Ani oni nie sú schopní svojimi silami vydat' sa na cestu späť k pôvodnému určeniu človeka. Boh toto všetko vidí. Vidí zlyhanie človeka a úbohosť ľudskej pýchy. Vidí stále nové a nové veže Babylonu, ktoré si vo svojej zaslepenosti ľudstvo stavia. Už tam – v rajskej záhrade – začína podobnosť o márnostatných synov a dcér a horkosť ich údely.“ (Turiak 2000, s. 122)

Človek sa však v realite svojej existencie nejaví ako jednostranne a jasne nasmerovaná osobnosť, priamočiara smerujúca k svojmu určeniu a cieľu. Pri pozornejšom pohľade naň i doň sme mnohokrát ohúrení jeho pestrosťou a mnohotvárnosťou.

„Čudné a nepochopiteľné. zdá sa že človek nemá dna. Nedá sa obsiahnuť za každým ponorom sa objaví čosi nové. Za vrstvou ľahkomyselnosti a tuposti prekvapí nás zrazu vrstva dôstojnosti a krásy. Aj v tomto najbližšom človekovi sa nájde čosi teplé a dojemné, akási tichá veľkosť, ponorená vznešenosť. Skoro tak, ako v tebe Bože. Aj v ňom sa čosi zaleskne, čo pripomenie teba. Kdesi hlboko v ňom horí svetielko dobra. Z tmavých priepastných hĺbok ľudskej duše sa ozýva neodolateľná sila a naliehavosť. Poznám to dobre. Vždy, keď sa za počúvam do hlbokkej ozveny v nejakom človeku, pocítim bezmocné chvenie jeho dobrej vôle. Túžobné vzlykanie po svetle. Dojatý strácam k nemu odpor a cítim, že takého človeka treba veľmi milovať. A kto iný by ho mohol viac milovať ako ty, jeho Stvoriteľ?“ (Lippert 1980, s. 28)

Boh - prameň ľudského života

Stvorenie je miestom, kde sa odohrávajú celé dejiny lásky medzi Bohom a jeho stvorením. Popis stvorenia človeka je dojímavý. Zračí sa z neho nesmierna blahosklonnosť Boha k svojmu stvoreniu – k človekovi, ktorá vyviera takpovediac zo samotného stredu Božskej bytosti – či podstaty Stvoriteľa: *Nato Boh povedal: „Urobme človeka na náš obraz a podľa našej podoby!“ (Gen 1.26).*

Tak ako je Svätý Boh tajomné bytie spoločenstva troch Osôb v nerozdielnej jednote, tak stvoril i človeka pre spoločenstvo: Vtedy Pán, Boh, utvoril z hlíny zeme človeka a vdýchol do jeho nozdier dych života. *Tak sa stal človek živou bytosťou (Gen 2,7).*

A stvoril Boh človeka na svoj obraz, na Boží obraz ho stvoril, muža a ženu ich stvoril (Gen 1,27). Toto nám umožňuje plne si uvedomiť vzácne dary, ktoré sme dostali od Stvoriteľa: hodnotu vlastného tela, dar rozumu, slobody a svedomia. Tu nachádzame aj to, čo filozofická tradícia nazýva „prirodzeným zákonom“. Veď „každá ľudská bytosť, obdarená svedomím a zodpovednosťou, zakúša vnútorné volanie konať dobro“, a teda aj odmietat' zlo (Verbum domini, 9).

V hĺbinách svedomia človek odkrýva zákon, ktorý si on sám nedáva, ale je povinný ho poslúchať. Jeho hlas ho neprestajne vyzýva, aby miloval a konal dobro a vyhýbal sa zlu; a keď treba, zaznieva mu v hĺbke srdca: Toto rob, tamtoho sa varuj! Človek má totiž v srdci Bohom vpísaný zákon a práve v poslušnosti tomuto zákonu sa prejavuje jeho dôstojnosť a podľa neho bude aj súdený. Svedomie je najskrytejším jadrom a svätýňou človeka, kde je sám s Bohom, ktorého hlas sa ozýva v jeho vnútri. Pomocou svedomia človek obdivuhodným spôsobom poznáva zákon, ktorý nachádza svoje naplnenie v láske k Bohu a blížnemu (Gaudium et spes, 16).

Človek v jednote a rôznosti zároveň

V hierarchii života je človek koncipovaný ako rovnocenný vo svojej dôstojnosti muža a ženy – jeden pre druhého je darom i naplnením zároveň. Táto rovnosť a ich povolanie k jednote ich prirodzene predurčuje pre spoločný život v manželstve. Vtedy Adam povedal: *„Toto je teraz kosť z mojich kostí a mäso z môjho mäsa; preto sa bude volať mužena, lebo je vzatá z muža.“ Preto muž opustí svojho otca i svoju matku a prilipne k svojej manželke a budú jedným telom (Gen 1,23-24).*

Od samého počiatku biblickej správy vidíme starostlivosť Boha o svoje dielo – na jeho obraz stvorené:

- Človek je vsadený do priaznivého existenčného rámca – priestoru vhodného pre šťastný život, ale tiež dostáva úlohu, aby nepocíťoval ťarchu nečinnosti: „*I vzal Pán, Boh, človeka a umiestnil ho v raji Edenu aby ho obrábal a strážil*“ (Gen 1,15).
- Človek sa stáva spoločným na diele stvorenia – preberá spoluúčasť na diele darovania nového života a jeho ochrane: Boh ich požehnal a povedal im: „*Plodte a množte sa a naplňte zem!*“ (Gen 1,28).
- Boh chráni človeka pred úrazom a dáva mu životné smernice. A Pán, Boh, prikázal človekovi: „*Zo všetkých stromov raja môžeš jesť. Zo stromu poznania dobra a zla však nejedz! Lebo v deň, keď by si z neho jedol, istotne zomrieš.*“ (Gen 2,16-17).
- Boh dáva ľuďom dar slobody a duchovného rozletu, aby v nej naplno prejavili svoje bytie – svoju osobnosť. Boh ide s človekom do nepochopiteľného rizika. Umožňuje mu osobnú vzburu neposlušnosti: „*A žena videla, že strom je na jedenie chutný, na pohľad krásny a na poznanie vábivý, nuž vzala z jeho ovocia a jedla, dala aj svojmu mužovi, čo bol s ňou, a on tiež jedol. I otvorili sa obom oči a spoznali, že sú nahí* (Gen 3,6-7).

Aby človek mohol naplno prežívať Božiu dobrotu, dostal veľký dar slobody, v ktorej sa rozhoduje o smerovaní svojho života a jeho napĺňaní. Táto sloboda je taká veľká, že dovoľuje človeku i vzburu proti svojmu Stvoriteľovi. Ľudskému rozumu je nepochopiteľné, prečo Boh stvoril takéhoto človeka. A ešte nepochopiteľnejším sa javí fakt, že ten istý Majestáť obchádza svoju spravodlivosť nesmiernym milosrdenstvom, dávajúcim nekonečne mnoho možnosti návratu zblúdenému ľudstvu do Božej náruče (Turiak 2016).

Kladieme otázku: Prečo? Nemohol tomu azda Boh zabrániť? Odpoveď je: Áno, určite mohlo. Ale to by už zrušil človeku rámeč slobody a učinil ho otrokom poslušnosti. Láska však toto nechce – ona ide radšej do rizika, ona ľúbi aj vtedy, keď hrozí nebezpečenstvo. Boh s človekom nešiel do slepého rizika, ale vybavil ho osobnosťami danosťami a dispozíciami pomocou ktorých bol (a aj dnes je) schopný životnému úrazu sa vyhnúť. Pravá sloboda je naopak vynikajúcim znakom Božieho obrazu v človeku. Boh chcel človekovi ponechať možnosť rozhodnúť sa, aby sám od seba hľadal svojho Stvoriteľa a slobodne dosiahol plnú a blaženú dokonalosť tým, že sa k nemu primkne. Dôstojnosť človeka si vyžaduje, aby konal podľa vedomej a slobodnej voľby, čiže pohýnaný a vedený osobným presvedčením, a nie pod vplyvom slepého vnútorného popudu alebo z čisto vonkajšieho donútenia. Túto dôstojnosť človek nadobúda vtedy, keď sa oslobodí od akéhokoľvek

otroctva vášní a ide za svojím cieľom slobodnou voľbou dobra, pričom si účinne a vynachádzavým úsilím zaobstaráva vhodné prostriedky. Slobodná vôľa človeka, ranená hriechom, môže toto zameranie na Boha docieľiť s úplnou účinnosťou jedine pomocou Božej milosti. Každý však bude musieť vydať počet zo svojho života pred Božím súdom za to, čo konal, či dobré a či zlé (Gaudium et spes, 37).

Dôsledok pokušenia a nasledovného vedomého činu konaného v slobode bol logický i keď veľmi bolestný. „*A Pán, Boh, ho vykázal z raja Edenu, aby obrábal zem, z ktorej bol vzatý.*“ (Gen 3,23).

Prameň krízy pravej identity človeka

Obraz Boží v sebe človek narúša vedomou vzburou proti svojmu Stvoriteľovi. Ničením vzťahu s Bohom – jeho odmietaním – človek ničí i čisté vnímanie seba samotného a tiež svojich blízkych. Narušenie sa premieta i do manželstva a rodiny v podobe nedorozumení, nesúladu myšlienok, túžob a názorov, hádok a rôznych napätí, ba i otvorených konfliktov a bojov o nadvládu vlastného egoizmu nad tými druhými.

Prijatie hriechu prarodičmi veľmi rýchlo prinieslo v ich životoch bolestnú „úrodu“. Vyhnanie z raja bolo poznačené smútkom človeka a sklamaním Boha. Boh však nezatrpkol na svoj obraz v ľudskom stvorení – hľadá naň so smútkom bolestnej pravdy, ale zároveň vlieva do duše človeka i nádej milosrdenstva – sľúbi ľudstvu obnovu zničeného človečenstva v Spasiteľovi. Boh milosrdenstva neničí svoje dielo, ale je mu nápomocný, lebo tak mu velí jeho nepochopiteľná vernosť a láska. Celé Sväté písmo ukazuje na Božiu starostlivosť o jeho diela a o rozkvet ľudstva zvlášť. Boh nerozmýšľa ako človek zahalený tieňom hriechu. Jeho postoj k stvoreniu a človeku zvlášť, vyviera z jeho podstaty – z nepochopiteľnej lásky – prameňa života.

„Boh ustanovil človeka v spravodlivosti, ale človek, na nahováranie Zlého, už na začiatku dejín zneužil svoju slobodu, postavil sa proti Bohu a túžil dosiahnuť svoj cieľ mimo Boha. Ľudia síce Boha poznali, ale neoslavovali ho ako Boha, ich nerozumné srdce sa zatemnilo a slúžili radšej stvoreniu ako Stvoriteľovi. Čo sa dozvedáme z Božieho zjavenia, zhoduje sa so skúsenosťou. Lebo keď človek skúma svoje srdce, zisťuje, že je náchylný aj na zlé a pohrúžený do mnohorakého zla, ktoré nemôže pochádzať od jeho dobrého Stvoriteľa. Človek tým, že často odmietol uznať Boha za svojho pôvodcu, porušil aj správne zameranie na svoj posledný cieľ a zároveň celý poriadok vzťahov voči sebe samému, ako aj voči iným ľuďom a všetkým stvoreným veciam. A tak je človek rozpoltený sám v sebe. Celý život človeka,

tak individuálny, ako aj kolektívny, sa preto javí ako dramatický zápas medzi dobrom a zlom, medzi svetlom a tmou. Ba človek zisťuje, že je neschopný sám od seba účinne premáhať nápor zla, takže každý sa cíti akoby spútaný reťazami. No sám Pán prišiel oslobodiť človeka a posilniť ho tým, že ho vnútorne obnovil a vyhodil von „knieža tohto sveta“ (porov. Jn 12, 31), ktoré ho držalo v otroctve hriechu. Hriech totiž okliešťa človeka, lebo mu prekáža dosiahnuť ľudskú plnosť. Vo svetle tohto zjavenia nachádza svoje konečné vysvetlenie vznešené povolanie i hlboká bieda, ktorú ľudia prežívajú“ (Gaudium et spes, 13).

Človek stráca svoje výsady, jeho poznanie sa zahmlieva. Avšak Božia láska nemôže poprieť seba samu. A tak Boh v jeho nepochopiteľnom milosrdenstve dáva človeku príslub Spasiteľa. Táto nádej je v človeku živená jeho neutíchajúcou nespokojnosťou a túžbou po prameni života. Srdce človeka, ktoré je koncipované pre Božiu lásku, nemôže na ňu zabudnúť a nedokáže bez nej plnohodnotne žiť (Turiak 2016).

Toto vedomie spojitosti s večnou Láskou dáva človeku nádej i istotu nápravy zrúcaných osobných vzťahov i nádej vzkriesenia pre nový dialóg lásky už tu v pozemskom bytí a tiež radostného spoločenstva vo večnosti. Môže sa tak stať každého človeka vtedy, keď jeho pokora poníženosti prekoná pýchu hriechu. Boh v dôvere očakáva návrat každého zblúdenca a prijíma ho do svojej otcovskej náruče.

„Keďže som Ti zanesol to najťažšie, svoju lásku, môžem ti zaniest' všetko ostatné: hnev, zlosť, pochybnosti, bezradnosť, neistotu, skleslosť. Ba môžem pred tebou dokorán otvoriť svoje srdce. Môžem byť k tebe taký úprimný, aký by som nemohol byť pred ľuďmi. Lebo pred nimi nemôže byť človek taký ako pred Tebou. Ved' keby som aj našiel toho najúprimnejšieho a naj dôveryhodnejšieho človeka, akého by si mi len Ty mohol sprostredkovať, nemohol by som mu vyliat' celé svoje srdce. Len by som ho vylákal a zaťažil. K tebe však môžem prísť aj s celým srdcom. Ty sa nezačuduješ, nezľakneš, nezosmutnieš a pochopíš ma. Si dosť blízko, aby som sa mohol na Teba vrhnúť a si dosť silný, aby si neklesol pod touto ťarchou.“ (Lippert 1980, s.161)

Určenie a poslanie človeka

„A stvoril Boh človeka na svoj obraz, na Boží obraz ho stvoril, muža a ženu ich stvoril. Boh ich požehnal a povedal im: "Plodte a množte sa a naplňte zem! Podmaňte si ju a panujte nad rybami mora, nad vtáctvom neba a nad všetkou zverou, čo sa hýbe na zemi!" (Gen 1, 27-28)

Vo svetle vyššieho vidíme, aký úžasný je pôvod a určenie človeka a zároveň je pred nami i reálna skutočnosť údely človeka poznačeného hriechom. Boh však svoj postoj lásky k človeku nemení. Po ľudskom hriechu mení len metódu, aby človek svoje poslanie naplnil a cieľ dosiahol. Na scénu ľudských dejín vstupuje „*milosrdenstvo spásy*“.

Doba prvých dní ľudstva v ich nepoškvrnenej podobe a harmónii so Stvoriteľom musela v prarodičoch nechať veľmi silnú stopu, a zmenená realita ich životnej pozície v dôsledku hriechu musela byť pre nich príčinou neustáleho smútku, ktorý by bez pomoci milosrdného Boha určite skončil v tragédii zúfalstva. Bola to Božia láska, ktorá pomohla a pomáha prekonávať človeku nástrahy a bolesti smrtiaceho jedu v realite hriechu. Od skutočnej radosti, ale i prvého bolestného plaču Adama a Evy v rajskej záhrade, sa preniesieme históriou k faktickému naplneniu prísľubu Nebeského otca k Osloboditeľovi a Spasiteľovi biedneho človeka. Doba jeho vstupu v ľudskom tele na časovú scénu sveta, prostredníctvom Nepoškvrnenej Bohorodičky, je novým zrozením ľudstva. Človek sa pre tento zrod rozhoduje už výsostne individuálne a s plnou vážnosťou – vo vedomí smerovania charakteru a kvality vlastnej budúcnosti – v prekročení horizontu pozemského života do dimenzie večnosti. Lukášovo evanjelium dýcha vznešenou jemnosťou a grandióznosťou v opise nebeských zásnub, kde Najsvätejšia Trojica so zaľúbenosťou vstupuje do dialógu s Presväťou Pannou, ktorá v tichosti srdca odpovedá na Božiu výzvu a otvára sa naplno vanutiu Svätého Ducha a prijíma Spasiteľa do svojho života, aby ho v pokore mohla predstaviť tomuto svetu ako Dar neba – prinášajúci nové svetlo a život ľudstvu tápajúcemu vo tmách hriechu. „*V šiestom mesiaci poslal Boh anjela Gabriela do Galilejského mesta, ktoré sa volá Nazaret, k panne zasnúbenej mužovi z rodu Dávidovho, menom Jozefovi. A meno panny bolo Mária. Anjel prišiel k nej a povedal: „Zdravas, milosti plná, Pán s tebou.“ Ona sa nad jeho slovami zarazila a rozmyšľala, čo znamená takýto pozdrav. Anjel jej povedal: „Neboj sa, Mária, našla si milosť u Boha. Počneš a porodiš syna a dáš mu meno Ježiš. On bude veľký a bude sa volať synom Najvyššieho. Pán Boh mu dá trón jeho otca Dávida, naveky bude kralovať nad Jakubovým rodom a jeho kráľovstvu nebude konca.“ Mária povedala anjelovi: „Ako sa to stane, keď ja muža nepoznám?“ Anjel jej odpovedal: „Duch Svätý zostúpi na teba a moc Najvyššieho ťa zatieni. A preto aj dieťa bude sa volať svätým, bude to Boží Syn. Aj Alžbeta, tvoja príbuzná, počala syna v starobe. Už je v šiestom mesiaci. A hovorili o nej, že je neplodná. Lebo Bohu nič nie je nemožné.“ Mária povedala: „Hľa, služobnica Pána, nech sa mi stane podľa tvojho slova.“ Anjel potom od nej odišiel (Lk. 1,26-38).*

V anjelskom zvestovaní a v narodení Spasiteľa sprevádzaného spevom nebeských chórov Boh ukazuje svoju blahosklonnosť k ľudstvu. Kristus – učiteľ a majster slova, mocný v činoch, prezentuje celým svojim životom a postojom plastický príklad Božej lásky, ktorá človeka chápe, lieči a dvíha k vyššej dôstojnosti. Vrchol Kristovej lásky prezentuje jeho prebodnuté srdce na spásnom dreve križa, kde je zlomená moc smrti a hrob, z ktorého vstáva spolu s ubiedeným ľudstvom a kriesi ho pre život večný – pre spoločenstvo s Trojjediným Bohom.

Stvoriteľ s veľkou trepezlivosťou a vychováva človeka, rešpektujúc pritom jeho slobodnú vôľu, ponecháva mu rozum k poznaniu a skúmaniu a v srdci mu živí túžbu po šťastí a láske. Boh sa na človeka pozerá a čaká. Vie čo človeka trápi a pozná spôsob, ako mu pomôcť. Ale nekoná. On si svoje stvorenie plne váži a rešpektuje ho aj vtedy, keď ono zneužíva svoje poslanie. Nič nerobí proti jeho vôli. Porušil by tým zákon slobody a konal by proti sebe samému. Boh nekoná ako človek on je verný svojim príslubom a svoje rozhodnutia naplňa. Čaká na chvíľu návratu človeka i ľudstva. Ale rozhodnutie nečiní on. To je doménou jeho odvrátených detí. Nebeský otec čaká na slobodné vykročenie svojich detí. Toto rozhodnutie je najvážnejšou, ale i najťažšou fázou v živote človeka ovládaného hriechom. Keď to dokáže – všetko má už radostný spád. Avšak doba vyzretia pre vnútorné obrátenie, by sa bez Božej milosti nikdy nenaplnila. Táto milosť je tiež dar, ktorý Boh každému ponúka. Otec čaká na svoje dieťa s jeho smutným darom, ktorý získalo za premárnený majetok. Povzbudzuje ho a ide mu v ústrety s otvorenou náručou (Turiak 2000, s.123).

V tomto oblažujúcom vedomí úžasnej hodnoty ľudskej osobnosti, sa pred každým človekom otvára nový priestor pre vlastnú životnú reflexiu, ale i životný štýl, ktorého podstatným znakom je dynamizmus variability Božej lásky, ktorá je schopná činiť nás hodnými nosiť meno človek – nositeľ obrazu Boha a podieľať sa na jeho pláne kreativity vo svete materiálnom i duchovnom. Zvlášť však je kladený akcent na morálny výchovný rozmer kultivácie nášho človečenstva a spolupodieľanie sa na zodpovednej a ušľachtilej kreácii novoprichádzajúcich jedincov i generácii na scénu tohto sveta. Kiežby dôvera Pôvodcom a Darcom života nám daná, nebola v našich životoch sklamaná a napomáhala nám všetkým v atmosfére dobra a lásky, pri šírení Božej kultúry života, v budovaní lepšieho človečenstva a sveta.

Bibliografia

- BENEDIKT XVI.: exhortácia *Verbum domini*, Rím 30.9.2010
- GAUDIUM ET SPES: Dokumenty II. Vatikánskeho koncilu. Trnava: SSV, 1993
- KATECHIZMUS KATOLICKEJ CIRKVI. Trnava: SSV , 1999. ISBN 80-7162-259-1
- LIPPERT P. : *Človek Jób sa prihovára Bohu*. SÚSCM Rím 1980
- SVÄTE PÍSMO. Trnava: SSV, 2005, ISBN 8071625388
- TURIAK, E.: Boh je náš Otec, in *Človek v spektre pohľadu*. GBF PU v Prešove. Theologos 1/2000. ISSN 1335-5570
- TURIAK, E.: Väzenie ako atypický priestor pre katechézu milosrdenstva. In: *Božie milosrdenstvo v obraze katechézy*. Prešov: GTF PU v Prešove. 2016. ISBN 978-80-555-1569-4

PaedDr. ThLic. Emil Turiak, PhD.

Katedra pedagogiky a špeciálnej pedagogiky
Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta
Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok
e-mail: emil.turiak@ku.sk

Fragmentarizácia rodičovských rolí vo výchove

Fragmentation of Parental Roles in Education

Pavol Tománek

Abstract:

The paper deals with the fragmentation of parental roles in education, which is often threatened by modernization, gender ideology or even idealization of educational activity. In the contribution, we seek to find answers to the obstacles, wiping out the boundaries between male and female roles in education. The conclusion of the study is devoted to suggestions and recommendations for practice.

Keywords: Family. Education. Parenting. Rola. Gender. Conflict.

Úvod

*„Často sa zamýšľam nad tým, o čom snívajú trpaslíci.
A viete, aká je odpoveď? Trpaslíci snívajú o tom,
že sa raz znížime na ich úroveň.“ (Stanislav Šteпка)*

Odoberači energie, rozstleskávači, paraziti... Mohli by sme pokračovať v rôznych pejoratívnych výrokoach na adresu tých, ktorí sa snažia robiť vedu tam, kde nie je a vynechať obyčajný sedliacky rozum tam, kde je veľmi potrebný. Charakterizovať fragmentarizáciu rodičovských rolí je z pohľadu divadelných hercov úsmevné, z pohľadu vedeckých pozorovateľov veľkolepé a z pohľadu zúčastneného diváka až tragikomické. Kto a čo je vlastne týmto trpaslíkom, týmito trpaslíkmi v spoločnosti? Kto a čo sa snaží často v neomarxistickej spoločnosti definovať, redefinovať, degradovať, pozmeňovať? Kto sú títo trpaslíci? O aké trpasličie témy vlastne ide? Na akú úroveň bezbrehej rieky privádzajú mainstreamové názory v oblasti rodiny a manželstva práve novodobých jednoběžcov, rozstleskávačov, či jednoducho trpaslíkov, ktorým často ide len o to, aby sa zvyšok spoločnosti znížil vnímaním, konštatovaním a životom na ich úroveň? V spoločnosti sa čoraz častejšie stretávame s mediálne podporovanou snahou často feministických aktivistov a genderových „rozstleskávačov“ nivelizovať nielen sociálne, ale dokonca i biologické rozdiely medzi ženami a mužmi. Bez akéhokoľvek argumentu ponúkajú model otca, matky a toho niečoho tretieho, neidentifikovateľného, tzv. neutra, ktoré by malo byť konkurenciou výchovnej roly otca a matky. Na druhej strane sa zasa spoločnosť polarizuje

a zároveň seba atakuje rigidnými zástancami rozdelenia rolí, ktorým často, ak nie stále, absentuje základná reflexia súčasného fungovania ženy a muža v spoločnosti. Masívna mediálna prezentácia liberálnych hodnôt, v priestore, kde sú iné myšlienkové prúdy mediálne marginalizované, vytvára spoločenskú klímu, mocenský tlak, v ktorom vyznávať iné hodnoty ako tie mainstreamové – tzn. hodnoty liberálne, nie je znakom „normality“ (prepis zo vzájomných rozhovorov s doc. PhDr. Albínom Škovierom, PhD.).

1 Rodová socializácia

„Nikto na svete nie je zbytočný! Aj ten najväčší somár môže slúžiť ako zlý príklad.“ (neznámy autor)

Rodovú socializáciu popisuje rad biologických, sociologických a psychologických teórií. Teória sociálneho učenia predpokladá, že deti sa učia rodovým rolám prostredníctvom pozorovania a modelovania správania rodičov rovnakého pohlavia a tiež napodobňovaním súrodencov, rovesníkov, pedagógov a mediálnych osobností rovnakého pohlavia (Čerešník, 2011). Teórii sú vytykané viaceré problémové body. Výskumy nepotvrdzujú, že deti napodobňujú viac vzory rovnakého pohlavia než vzory pohlavia opačného (Čerešník, 2011). Pri modelovaní zohráva dôležitejšiu úlohu moc napodobňovanej osoby ako jej pohlavie. Dievčatá častejšie napodobňujú mužské vzory ako naopak, čo môže byť spôsobené práve tým, že muži sú vnímaní ako mocnejší než ženy. Deti napodobňujú vzory rovnakého pohlavia len vtedy, ak sa tieto vzory správajú zodpovedajúco danému rodu. To naznačuje, že deti majú určité vedomie rodu nezávislé na tom, ktoré získavajú modelovaním. Kritici vyčítajú teórii najmä to, že socializácia je chápaná ako jednosmerný proces, v ktorom dospelí ako poskytovatelia modelov aktívne formujú deti a deti len pasívne prijímajú socializačné signály. Teória kognitívneho vývoja predikuje, že učenie sa rodu nie je pasívny proces. Deti hrajú aktívnu rolu pri nadobúdaní usporiadaných poznatkov a presvedčení o rode zo širšieho sociálneho prostredia. Integrujú informácie o rode prichádzajúce od svojej rodiny, rovesníkov a kultúry. Aktívne si utvárajú obraz o tom, čo znamená byť chlapcom alebo dievčaťom. Socializácia v tomto ponímaní predstavuje komplexný proces vzájomných interakcií jednak medzi deťmi a dospelými a jednak medzi deťmi samotnými (Čerešník, 2011). Odporcovia adopcie párami rovnakého pohlavia argumentujú, že homosexuálni rodičia neposkytnú svojim deťom primerané rodové roly, čo rezultuje do zlyhania vývoja rodovej identity detí a možnosti, že sa stanú homosexuálmi. V roku 2005 Clarke a Kitzinger zverejnili svoje výskumné údaje, o ktorých sa vedecká verejnosť nazdávala, že pôjde len o sugestívne a nerelevantné výskumné výsledky. Avšak, keď v roku 2007 Ryan a kol. a následne Hicks

v roku 2008 zverejnili svoje výskumné dáta, začalo sa otázka rodovej identity rozpracovávať na viacerých vedeckých pracoviskách, odboroch a pod. Obava, že deti rovnako pohlavných rodičov môžu trpieť neadekvátnou rodovou socializáciou je založená na mylnom predpoklade, že tieto deti sú vystavené pôsobeniu dospelých len jedného pohlavia (Clarke, 2002, s. 210-222). Podstatou tejto obavy je názor, že rodové roly rodičov súvisia s rozvojom "vhodného" rodového správania detí a tým aj s vyššími úrovňami psychologickkej adjustácie. Na základe teórií o rodovej socializácii Hetherington, Bridges, Insabella (1998) a Sax (2006, 2007) sa domnievajú, že absencia rodiča rovnakého pohlavia môže viesť k problematickému vývoju stabilnej rodovej identity dieťaťa a v dôsledku toho aj k väčšej pravdepodobnosti vzniku psychologických problémov. Predpoklad psychickej dysfunkcie je vyšší u chlapcov bez mužského vzoru ako u dievčat bez ženského vzoru. Sax (2006) konštatuje, že v Spojených štátoch narastá epidémia nemotivovaných a neambiciózných chlapcov a jedným z piatich faktorov spôsobujúcich túto epidémiu je nedostatok mužských vzorov. Hoci viacerí odborníci spochybnili tvrdenie, že chlapci potrebujú otca alebo model mužskej role aby sa zabránilo psychickým problémom a zmätočnej rodovej identite (napr. Biblarz, Stacey 2010; Sullivan 2004), oponenti plánovaných lesbických rodín stále namietajú, že prítomnosť zainteresovaného mužského vzoru je zásadná pre adekvátny vývoj dieťaťa. Rosky (2009). Goldberg, Allen (2007) analyzovali rozhovor s 30 lesbickými párami o mužskej role v živote ich detí. Viac ako dve tretiny žien malo obavy, že absencia mužského vzoru by mohla ovplyvniť psychologický *well-being* ich detí. Na otázku, prečo si myslia, že mužské vzory sú dôležité pre ich deti, niektoré ženy uviedli, že deti by mali byť vystavené pestrej škále ľudí rôznych rodov, sexuálnych orientácií, rás a etník. Heteronormatívny spoločenský tlak bol tiež faktorom u niektorých žien v snahe zapojiť mužskú postavu do života svojich detí. Hicks (2008) kritizuje teóriu rodových rolí, podľa ktorej korektná socializácia vyžaduje mužský aj ženský model rodovej roly, čo vyžaduje tradičný model rodiny. To neumožňuje iné formy vzťahov a posilňuje heteronormatívne predstavy o tom, ako by ľudia mali žiť a ako by mali byť deti vychovávané. Ďalšie štúdie zistili, že aktivity detí boli menej rodovo diferencované v lesbických rodinách, kde je rodičovská deľba práce viac egalitárna než v heterosexuálnych rodinách s tradičnou deľbou práce. Lesbické matky vytvárali menej rodovo stereotypné fyzické prostredie pre svoje deti a mali menej konzervatívny postoj k rodovému správaniu detí než heterosexuálni rodičia. Zariadenie detských izieb a hračky boli menej stereotypne maskulinne alebo femininne. Deti rodičov s liberálnejším postojom k rodu a egalitárnejšou deľbou práce boli flexibilnejšie vo vlastných

rodových stereotypoch a profesijných aspiráciách (Fulcher, 2008, s. 330–341). Rodová identita, hoci sa javí ako duálna - mužská alebo ženská, v skutočnosti môže predstavovať celé spektrum rôznych aspektov mužskosti, ženskosti či ďalších rodových znakov. V západných spoločnostiach sa uvoľňuje sociálny tlak na produkciu rodovo typizovaných ľudí (Čerešník, 2011). Spoločnosť už nemá o jednoznačné bipolárne rodové identity záujem a rozpúšťa štruktúry, na ktoré sa indivíduá dosiaľ mohli normatívne orientovať.

2 Úloha otca a matky

Úloha rodičovstva býva o niečo ľahšia pre ženy, pretože s dieťaťom žijú ešte v prenatálnom vývoji (fyzicky spojené, na rozdiel od mužov). Aj spoločnosť sa skôr zameriava na očakávanie matky než otca. Keď sa stane žena matkou, očakáva sa od nej, že zmení svoj štýl života, prispôsobí všetko aspoň na nejaký čas potrebám potomka a k tomu všetkému bude vedieť ako zachádzať s dieťaťom, ako ho utíšiť, uspať a pod. *„Od materskej roly sa predovšetkým očakáva, že položí základ pre citové zázemie dieťaťa, že jej prístup otvorí výchovou vyšších citov cestu k morálnym postojom detí. Podstatným poslaním matky v rodine je prijať materstvo a základnou stránkou tejto hodnoty je materinská láska. Je vyjadrením nepodmieneného uznania života dieťaťa a jeho potrieb. Je rozšírením matkinho „ja“ v prospech telesného a duchovného rastu dieťaťa.“* (Potočárová, 2003, s. 83) Pre mužov je moment nástupu do otcovskej roly trochu náhly. Podľa prieskumu G. Türkeovej (2010) si 42 % otcov uvedomilo svoje otcovstvo pri otehotnení partnerky, 48% pri narodení dieťaťa, 9 % až v prvých mesiacoch života dieťaťa. V 80. rokoch sa začalo hovoriť o tom, že vzrastá počet otcov, ktorí sú značne zainteresovaní do starostlivosti o deti, hlavne v predškolskom veku. Niekedy sa v súvislosti s týmto fenoménom používa pojem „noví otcovia“. Za posledné roky sa aj u nás v súvislosti s otcovstvom udiala zmena. *„Otcovia trávajú viac času so svojimi deťmi ako predchádzajúca generácia otcov a pozdvihla sa emocionálna úroveň vzťahu otec – dieťa. Nedá sa však hovoriť o celkovej zmene úlohy otca. Účasť otcov pri starostlivosti o dieťa je selektívna. Z činností, ktoré sú nutné pre zabezpečenie každodennej starostlivosti o dieťa si vyberajú tie, ktoré podporujú emocionálne obohatenie. Činnosti, ktoré sú nutné pre fungovanie každodenného života dieťaťa zostávajú naďalej povinnosťou matky. Väzba matka – dieťa je stále najstabilnejšou rodinnou väzbou a najstabilnejšou sociálnou väzbou vôbec.“* (Bujnová, 2005, s. 482) Aj keď činnosti, ktoré robia otcovia s deťmi sú rozmanité a otcovia sa podieľajú v rôznych oblastiach starostlivosti o dieťa, je rast ich podielu na starostlivosti daný hlavne vďaka ich aktivite v oblasti hry a zábavy s dieťaťom, zatiaľ čo v iných oblastiach starostlivosti o dieťa je ich podiel v porovnaní s podielom

matky malý. Hra a zábava je činnosť, v ktorej v štúdií W. Yeunga (2001, s. 136-155) otcov podiel cez víkendy dokonca prevýšil podiel matky. Súčasná spoločnosť smeruje k tomu, že úlohy oboch rodičov sa postupne vyrovnávajú a stávajú sa vzájomne zastupiteľnými (Bujnová, 2005, s. 485). W. Yeung (2001) vo svojom výskume potvrdzuje zmeny v rozdelení roly rodičov a domnieva sa, že sa zvyšuje úroveň zapojenia otca do starostlivosti o deti a domácnosť. Svoje tvrdenia dokladá porovnávaním výsledkov štúdií skúmajúcich zapojenie otcov v rôznych rokoch, ktoré ukazujú, že sa znižuje rozdiel medzi podielom matky a otca na starostlivosti o deti. Podľa štúdií, ktoré urobil v 80. a 90. rokoch, bol vtedajší otcov podiel na starostlivosti približne 45 % oproti starostlivosti poskytovanej matkou. Po porovnaní týchto údajov s údajmi zo štúdií z rokov 70. a 80. zistil približne 30 % podiel otca na starostlivosti konštatoval zvýšenie zapojenia otca do starostlivosti o dieťa a domácnosť. Od tej doby táto úroveň otcovho zapojenia opäť vzrástla, čo dokazujú výsledky jeho štúdie urobenej na reprezentatívnej vzorke americkej spoločnosti. V úplných rodinách s vlastnými deťmi sa otec na priamej starostlivosti o dieťa podieľa na 67 % matkinho podielu v pracovných dňoch a 87 % jej podielu cez víkendy.

3 Zmeny v rolách

Úloha otca a matky v rodine sa mení v závislosti na spoločenských, ideologických a ekonomických zmenách. Tieto zmeny sa odrazili v organizácii práce i fungovaní rodiny. Hlavnou charakteristikou je teraz väčšia variabilita rol. Rola matky je ovplyvnená predovšetkým emancipáciou žien. Tradičný patriarchálny model rodiny, kde „žena mužovi rodí deti“ a zaisťuje rodinné zázemie, je dnes ťažko udržateľný. H. Maříková (1999) uvádza, že v tradičnom modeli rodiny vystupuje muž ako jej výhradný živiteľ, ktorý je orientovaný na sféru platenej práce. Žena sa stará o rodinu a domácnosť a je orientovaná výhradne na sféru súkromnú, na rodinu. Muž i žena sú na sebe závislí a svoje vzťahy vnímajú ako rovnocenné. Oproti tomu v modernom modeli sa objavujú väčšie nerovnosti. Identita muža je založená na platenej práci, jeho status je odvodzovaný od jeho pozície na trhu práce. Identita ženy je založená na činnostiach spojených s rodinou, i keď žena pracuje. V tomto prípade nie sú muž a žena vnímaní ako rovnocenné subjekty, prínos muža je oceňovaný viac ako prínos ženy. Moderná rodina sa snaží rolu muža a ženy v rodine zbaviť nerovnováhy alebo ju aspoň obmedziť. Podľa H. Maříkovej (1999) v skutočnosti väčšinou funguje tzv. model zmiešaný. Tu obaja partneri pracujú, pre oboch je práca dôležitá, ale pre muža viac. Muž nie je výhradným živiteľom rodiny, partneri sú spoluživitelia. Zastupiteľnosť rolí v domácnosti je niekedy i žiaduca, niekedy je i čiastočne realizovaná, ale

zatial' sa v spoločnosti neujala ako norma. S premenou požiadaviek na mužskú a ženskú rolu sa začala meniť tiež predstava o ich ideálnej podobe. K obrazu ideálnej matky patrí vo verejnom podvedomí istota, nesebeckosť, pozornosť, prispôsobivosť, vrelosť a citlivosť (Rotreklová, 2008). Oproti tomu, otec by mal byť pre svoje deti imponujúcim vzorom, ale nie nedosiahnuteľným a vzdialeným. Rôzne zahraničné výskumy (napr. Goetzová, 1998, Blankenhorn 1996, in Bakalář, 2002) skúmali rysy ideálneho otca a vždy sa v nich objavili nasledujúce charakteristiky: považuje svoje deti za prioritu, dokáže im vyjadriť lásku, prejavuje náklonnosť, trávi s deťmi čas, hrá sa s nimi (i keď túto vlastnosť nemá z pôvodnej rodiny), berie ich k rôznej práci i záujmovým činnostiam, chce byť s nimi (nielen z povinnosti), k matke detí prejavuje lásku a úctu, je jej oporou. Podľa hodnôt, ktoré vstúpuje deťom, sám žije. Je múdry, ale dokáže uznať chybu a poučiť sa z nej. Je prístupný diskusiám s dieťaťom a otvorený novým veciam. V poslednom desaťročí zaznamenávame značný nárast záujmu o problematiku mužskej identity a nového typu otcovstva, ktorému hovoríme starostlivé alebo angažované (Maříková, 1999). Pozoruhodné je, že v odbornej literatúre do tejto doby nachádzame častejšie opisované krajné varianty výkonu otcovských rolí – buď otec ideál, alebo otec zanedbávajúci, agresívny, zneužívajúci, absentujúci. Primárne rodičovské roly možno odvodiť z obdobia, keď je dieťa malé a úplne nesamostatné. Matka opatruje dieťa a otec ochraňuje matku, teda svoju rodinu. Skutočne, hlavnou životnou úlohou muža nie je objavovať vesmír a rozbiť atóm, ale ochraňovať svoju rodinu. Je teda zrejmé, že rodina má ochrannú funkciu. Podľa K. Pastora (2003, s. 15-24) to konkrétne znamená:

- Pred počatím – zabezpečiť budúcej rodine dobré podmienky pre štart do života. Zabezpečiť svojmu dieťaťu dobrých rodičov, dbať o dobré genetické vybavenie, dobrú prehistóriu, rozvíjať svoje charakterové vlastnosti a danosti a materiálne predpoklady. Vybrať dobrú matku. Vytvoriť vhodný inštitucionálny rámec.
- Pri počatí – nebyť len anonymným darcom spermií. Dieťa nie je hračkou, ale pokračovaním života rodičov. Spolu s genetickým materiálom by mal dať i svoje meno a milujúcich rodičov.
- Počas tehotenstva – ale i dlho potom, hlavnou rodičovskou úlohou otca je byť oporou a ochranou matke.
- Pri pôrode – byť otcom a hlásiť sa verejne od počiatku k svojim povinnostiam.
- Kým sú deti malé – hlavná úloha, bezprostredná starostlivosť je viac na matke. Otec nemusí byť stále prítomný, ale deti by o ňom mali

vedieť, a mali by aj vedieť, kde je a čo robí. Má byť nielen kamarátom, ale aj vychovávateľom a autoritou. Dieťa má právo na dobrú výchovu, prísnu a láskavú, a usmerňovanie, vrátenie pokarhania, odmien a primeraných trestov.

- Pri problémoch v manželstve – zostávať otcom rodiny. Problémy sa totiž vyskytujú v každom manželstve, to ale neznamená, že manželstvo zlyhalo – naopak, práve manželstvo je na riešenie partnerských problémov lepšie zariadené ako čokoľvek iné.
- Pri dospievajúcich deťoch – byť vzorom. Stáť v pozadí a nechať deti robiť aj chyby, ale vedieť aj zasiahnuť. Nevnucovať sa, ale byť pripravený na zavolanie. Vedieť počúvať a aj nesúhlasiť. Krivdia svojim deťom tí, ktorí im nedokážu povedať svoje nesúhlasné stanovisko. Mnohí rodičia v tomto štádiu končia s výchovou, no práve v tomto období je otec najdôležitejší.
- Voči dospelým deťom – nezasahovať, rešpektovať subsidiaritu. Pomáhať svojim dospelým deťom, ale len s ich súhlasom a po vzájomnej dohode. Vytvárať podmienky na to, aby jeho vlastné (ale i príbuzné) deti mohli lepšie plniť svoju funkciu pri odovzdávaní a zveľaďovaní života. Odovzdávať ďalej materiálne, kultúrne a duchovné dedičstvo. Podľa autorovej predstavy, rodičovská úloha nekončí nikdy.
- V starobe – byť príkladom v pokore a v znášaní trápení a vlastnej slabosti.

Podľa M. Potočárovej (2003, s. 98) hrá otec kľúčovú úlohu pri výchove mužskosti svojho syna. Stáva sa mu vzorom a ovplyvňuje jeho hľadanie mužskosti v troch hlavných oblastiach:

- V správaní sa a v spôsobe konania so ženami. Pre syna je nesmierne významné, akým spôsobom jedná otec so svojou manželkou, so svojou sestrou a aký má vzťah k iným ženám. Poznajúc teóriu Sigmunda Freuda pripomíname, že lásku a úctu syna si otec najľahšie získa tým, že miluje jeho matku.
- V oblasti typicky mužských aktivít ako sú šport, praktickosť v živote, manuálna zručnosť atď.
- V oblasti prestíže a úcty, ktorá vyplýva z otcovho verejného postavenia a spoločenskej prestíže. Chlapci hľadajú vo svojom otcovi priateľského a takzvaného „všemocného“, silného muža, ktorý dokáže ochrániť, podržať, povzbudiť v ťažkostiach, zobrať na svoje plecia časť ich starostí.

Od otca sa očakáva, že vie rózne, jednoznačne, ale pokojne zaujať stanovisko, prejavíť rozhodné slovo, uplatniť autoritu. Rozriešiť problém, nájsť odpoveď, hľadať nekompromisne pravdu a prijať prijateľné riešenie, ktoré rešpektuje názory iných, vzbudzuje tým úctu a zodpovednosť. Moc alebo skôr sila, pevnosť charakteru otca musí byť vnímaná dieťaťom ako čosi prijateľné, dobré, vhodné a priaznivé. Kde tento pocit dieťaťu zo strany otca chýba, tam i najlepšie životné zásady a rady budú zbytočné, neúčinné, neprijaté (Potočárová, 2003).

Podľa Potočarovej (2003, s. 98-103) hrá otec rovnako nezastupiteľnú i keď trocha odlišnú úlohu v živote dcéry:

1. Dcéra hľadá v otcovi prijatie svojej osoby, ochranu a oporu. Potrebuje k nemu prílnúť, cítiť sa pre neho dôležitá, významná, milovaná. Táto otázka, poznať svojho pôvodcu, svoje korene bytia, je zvlášť dôležitou existencionálnou otázkou pre dievča.
2. V otcovi hľadá vzor pri výbere svojho budúceho manžela. Žiaľ súčasná situácia rodín vo vzťahovej rovine je citlivá a narušená práve v tom, že v tejto oblasti chýba a zlyháva najviac otcovský vzor. Vo svojej ženskej roli sa dievča stotožňuje prirodzene aj so svojou matkou, ale poznanie potrebných a podstatných vlastností muža je pre ňu skutočne nenahraditeľnou skúsenosťou.
3. V otcovi má dievča možnosť vyskúšať si nácvik postojov a správanie sa voči mužom aj v iných medziľudských vzťahoch. Otec nastavuje pri rôznych príležitostiach svojej dcéry „mužské zrkadlo“, videnie sveta mužskými očami, čím v nej vyvoláva nutnosť istým spôsobom reagovať.

4 Manipulácia a emocionálne vydieranie rodičov zo strany detí

Ak sa dieťa dozvie o rozchode rodičov dost' zavčasu, má dostatočný čas pripraviť sa naň a prekonať prípadné problémy s pomocou obidvoch rodičov. K manipulácii, emocionálnemu vydieraniu rodičov zo strany detí často prichádza po rozvode manželstva rodičov. Tu možno pozorovať šikovnosť detí rozvedených rodičov, ako grandiózne analyzujú výchovné role rodičov. Dlhšie obdobie medzi oznámením o rozvode manželstva a skutočným odchodom môže v maloletom upevniť popretie. Ak totiž dieťa vidí rozchod, nemôže ho poprieť, no ak rozchod dlho neprichádza, hoci o ňom vie, môže u neho pretrvávajúť myšlienka, že jeho rodičia sa možno nerozídu. Preto podľa Ružičku (2010) nemá zmysel oznamovať maloletému takúto správu príliš zavčasu, pretože krátke obdobie medzi oznámením a samotným odchodom zabraňuje, aby dieťa dlho trpelo. Na druhej strane však stráca možnosť vhodne sa nastanej situácii prispôbiť.

Medzi faktory ovplyvňujúce reakcie detí na rozvod rodičov patria aj tie, ktoré súvisia s ich samotnou osobnosťou. Niektoré deti sú húževnaté a dokážu sa vyrovnáť s problémami, sú nezávislé, ale predsa dokážu vyhľadať ľudí, u ktorých nájdu v tomto období podporu. Tieto maloleté deti sa s rozchodom rodičov vyrovnávajú pomerne dobre, ale niekedy tiež môžu prísť k skrývaniu svojich pocitov, pravdepodobne keď chcú chrániť rodičov, súrodencov alebo iných členov rodiny. Na opačnom konci sú deti, ktoré v období rozvodu rodičov strávia sebadôveru a vnímajú situáciu ako nespravodlivú. Pripadajú si v danej situácii opustené a zúfalé, sú očividne hlboko nešťastné. Niektoré sa pokúšajú pred priateľmi rozvod rodičov utajiť. Robia to väčšinou vtedy, keď ich rovesníci a kamaráti pochádzajú z úplných rodín a ony sa práve preto v ich prítomnosti cítia neprijemne (Ružička, 2010).

Všetci rodičia, bez ohľadu na samotnú osobnosť dieťaťa, by mali pozorne sledovať správanie sa detí po rozvode a pomôcť im pochopiť, že ak sa niekto od niekoho odlišuje, nemusí byť ešte menejcenným. Nemusí byť ani horším ani lepším od tých, ktorých rodičia žijú spolu (Ružička, 2010).

S manipulovaním a emocionálnym vydieraním rodičov zo strany detí po rozvode súvisí tiež tzv. syndróm zavrhnutého rodiča, ktorý je častým dôsledkom rozvodu rodičov a konfliktu porozvodovej starostlivosti o dieťa. Vyskytuje sa v mnohých prípadoch. Syndróm zavrhnutého rodiča pochádza od súdneho a detského psychiatra Gardnera, ktorý sa vo svojej práci zaoberal starostlivosťou o deti po rozvode. Tento termín zaviedol v 80. rokoch 20. storočia, kedy počas svojej práce pozoroval mnoho rozvádajúcich sa rodín, ktoré mali podobné spoločné charakteristiky. Tento syndróm „označuje proces, kedy je dieťaťu voči rodičovi vštepovaný odpor a kritika, ktoré sú neoprávnené alebo prehnané“ (Gardner, 1996, s. 12). Je to v podstate porucha, ktorá sa vyskytuje najmä v kontexte dohadov o opatrovníctvo. Hlavným znakom takejto poruchy je „kampaň dieťaťa očierňovať rodiča, ťaženie bez nejakého zdôvodnenia proti dobrému, milujúcemu rodičovi.“ (Gardner, 1996, s. 13).

V súvislosti so syndrómom zavrhnutého rodiča Gardner používa tiež termín „programovanie dieťaťa“, ktorý má dva hlavné postuláty. Prvým je, že maloleté dieťa verí rodičovi, ktorý s ním žije a na ktorom je závislé. Druhým, že neustále opakované názory rodiča sa vryjú do myslenia dieťaťa a stanú sa pravdou. Programovanie označuje taktiky rodiča zamerané na odcudzenie dieťaťa rodičovi, ktorému nebol maloletý zverený do osobnej starostlivosti. Jedná sa o vedomý proces, ktorým sa človek snaží ovplyvniť myslenie druhého.

Záver

Súčasná rodina nepotrebuje patentovať nové výchovné roly otca a matky. Skôr potrebuje reštart, sanáciu, podporu a inováciu so zameraním na prirodzenosť. Rodina, i keď je v dnešnej dobe vystavená posmodernému liberalizmu, si stále udržiava svoj kredit, hodnotu a opodstatnenie. Vzťahy v spoločnosti, rodine nie sú vždy ideálne, avšak atmosféra nielen rodinného prostredia musí byť sofistikovane premyslené, pretože v nej nejde len o vzájomné vzťahy detí a rodičov, ale krehujú sa aj základy ostatných budúcich vzťahov, pretože dieťa si práve podľa rodinných vzťahov vyhľadáva a formuje vzťahy nielen v rodinnom prostredí, v ktorom vyrastá. Ak nie je výchova a vzdelanie v ranom detstve v poriadku, ak je atomizovaná a fragmentovaná, nebudeme mať čo vychovávať a vzdelávať v dospelosti. Rodina, ktorá je hlavným miestom kultivácie osobností, má vytvárať vhodné podmienky k tomu, aby mladý človek a neskôr dospelá osoba vedeli obstať v náročných životných situáciách, i napriek tomu, že rodinný život vo všeobecnosti odráža všetko, čo sa v rodine deje.

Bibliografia

- BUJNOVÁ, E. 2005. Rodičovstvo, rodičovské roly a ich premeny. In Zborník z konferencie *Rodina na prelome tisícročia*. Bratislava : FSVZ UKF Nitra. ISBN 80-8050-914-X
- CLARKE, V. 2002. Sameness and difference in research on lesbian parenting. In *Journal of Community & Applied Social Psychology* 12 (3), p. 210-222
- ČEREŠNÍK, M. 2011. *O mužoch a o ženách. Psychologický pohľad na problematiku rodu*. Nitra: PF UKF. 122 s. ISBN 978-80-8094-874-0
- FULCHER, M. et al. 2008. Individual differences in gender development: Associations with parental sexual orientation, attitudes, and division of labor. In *Sex Roles* 58, p. 330–341.
- GARDNER, R. A. 1996. *Syndrom zavrženého rodiča*. 1. vyd. Praha : MPSV. 135 s. ISBN 80-85-529-22-X
- MAŘÍKOVÁ, H. 2009. *Muž v rodině: Democratizace sféry soukromé*. Pardubice : Sociologický ústav AV ČR. 110 s. ISBN 80-85950-69-3
- PASTOR, K. 2003. *Prokreatívne správanie rodín dnes a jeho širšie spoločenské súvislosti*. In Zborník referátov z konferencie *Úloha otca a matky v rodine*. Bratislava : Slovenská spoločnosť pre rodinu a zodpovedné rodičovstvo. ISBN 80-968891-0-9

- PASTOR, K. 2012. Demografické faktory stability manželstva. Bratislava : Teologická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku. Inštitút Jána Pavla II. v Bratislave. In *Rodina v treťom tisícročí – Familiaris consortio – nádej pre súčasnú rodinu*, s. 262-268. ISBN 978-80-971162-8-6
- POTOČÁROVÁ, M. 2008. *Pedagogika rodiny – teoretické východiská rodinnej výchovy*. Bratislava : UK. 216 s. ISBN 978-80-223-2458-8
- POTOČÁROVÁ, M. 2003. Otec a matka v rodine. In: LENCZOVÁ, T.: Úloha otca a matky v rodine. Bratislava. 150 s. ISBN 80-968891-0-9
- POTOČÁROVÁ, M. 2005. *Zrelé prežívanie hodnôt v rodine a ich úloha vo výchove*. In Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Ružomberok : PdF KU. ISBN 8080840652
- RUŽIČKA, V. 2010. Rodina, manželstvo, rozvod a vplyv rozvodu na maloleté deti. In ŽILOVÁ, A. *Manželstvo dnes*. Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Ružomberok : VERBUM. s. 128 – 140. ISBN 978-80-8084-570-4
- ROTREKLOVÁ, K. 2008. *Rodina a rodičovství očima dnešních matek*. (Nepublikovaná diplomová práca). Brno : Masarykova univerzita.
- SAX, L. 2006. *Why gender matters: What parents and teachers need to know about the emerging science of sex differences*. New York: Broadway Books. 322 s. ISBN 978-0767916257
- TŮRKEOVÁ, G. 2010. *Prožívání otcovství a jeho proměn*. (Nepublikovaná bakalárska práca). Olomouc : Univerzita Palackého
- YEUNG, W. 2001. *Children's time with fathers in intact families*. In The Journal of Marriage and Family. Vol. 63, no. 2, s. 136-155. ISSN 0022-2445

prof. PaedDr. PhDr. ThDr. Pavol Tománek, PhD., eMBA
St. Elisabeth University of Health and Social Work
Nám. 1. mája 1, 810 00 Bratislava
e-mail: fam.tomanek@gmail.com

Rané detstvo a psychické zdravie

Early Childhood and Mental Health

Janka Nosková

Abstract

The mental health is the ability to experience, regulate and express emotions; form healthy relationships; and explore the environment and learn. The early experiences are forming the developing brain. Mental health problems can and do occur in young children, diagnosis can be even more difficult than in adults. The emotional and behavioral needs of infants, toddlers, and preschoolers are best met through cooperatin of services that focus on the whole family and relationships.

Keywords: Mental Health. Early Brain Development. Relationships. Coordinated Services.

Psychické zdravie detí je definované ako schopnosť prežívať, spracovať a vyjadriť pocity, vytvárať blízke vzťahy, skúmať okolie a učiť sa v kontexte rodiny a spoločnosti a kultúry. Dlhoročný výskum vývoja detí jasne ukázal, že základy dobrého psychického zdravia sa kladú od narodenia, pretože to, čo dieťa prežíva, vytvára a modeluje štruktúru vyvíjajúceho sa mozgu. To čo vyformuje mozog dieťaťa sú jeho vzťahy s biologickými alebo náhradnými rodičmi, príbuznými, učiteľmi a rovesníkmi a práve vzťahy majú kľúčovú úlohu pri ovplyvnení sociálneho, emocionálneho a rozumového vývinu. Zatiaľ čo najdôležitejší sa zdá byť rozvoj inteligencie, kognitívnych schopností a reči, v rannom detstve je práve potrebné riešiť aj dôležité problémy so správaním a zvládaním emócií. Duševné zdravie si zaslúži pozornosť preto, že problémy v detstve narušia vyvíjajúcu sa schopnosť učiť sa a budovať si vzťahy. Ak malým deťom neposkytneme primeranú pomoc, psychické ťažkosti v rannom detstve sa po čase zmenia na psychiatrické ochorenia v dospelosti.

Dobré duševné zdravie je nevyhnutným základom pre všetky schopnosti človeka ako ľudskej bytosti – od vytvárania priateľstiev, prijatia role muža, ženy, rodiča a schopnosti poradiť si v ťažkej situácii až po úspechy v škole, v práci, v rodine a v spoločenskom živote. Všetky deti, ktoré prežili dlhodobo nepriaznivé životné situácie, ktoré boli týrané, zanedbávané, zneužívané, sú rizikové pre vznik kognitívnych a psychiatrických problémov.

Avšak štúdie ukazujú aj to, že takto sú ovplyvnení hlavne jedinci, ktorí sú z genetickej stránky náchylnejší na stres:

Deti sú mimoriadne zraniteľné z troch hlavných dôvodov:

Po prvé, psychické zdravie malých detí ovplyvňujú hlavne vzťahy v prostredí, v ktorom žijú a spôsob, ako sa dospelí k dieťaťu správajú, či ho podporujú alebo negatívne ovplyvňujú.

Dobrý vzťah k dieťaťu môže tlmiť vplyv nepriaznivého prostredia aj v ranom veku a tak stres, ktorý deti prežívajú zmeniť na tolerovateľný. Aby sme mohli poskytnúť čo najlepšiu pomoc a intervenciu na podporu dobrého celoživotného psychického zdravia detí musíme pochopiť dôvody, kvôli ktorým malým deťom hrozí poškodenie, a zároveň vnímať kvalitu prostredia a vzťahov, kde deti vyrastajú. Viac je potrebné chrániť malé deti a menej väčšie deti a dospelých. Ak považujeme malé dieťa samotné za „pacienta“ alebo problémové, môže to viesť do značnej miery k neefektívnej pomoci.

Po druhé, rozumové, sociálne a emocionálne schopnosti sú navzájom prepojené v štruktúre mozgu a tieto schopnosti sa kvalitatívne menia v závislosti od veku, postupne ako mozog dozrieva. Malé deti reagujú na strach a stres a traumatické udalosti odlišne ako staršie deti alebo dospelí a aj ich inak prejavujú. Tieto rozdiely spôsobené vekom a vývinovým stupňom sú dôležité nielen pre pochopenie príznakov narušenej psychiky a správania u malých detí, ale aj pre primeranú intervenciu.

Po tretie, v ranom detstve môže byť ťažké odlíšiť krátkodobé problémové správanie od dlhodobých ťažkostí alebo typické rozdiely pri dozrievaní od dlhodobo spomaleného vývoja. Aj keď mnohé dlhodobé psychické problémy začínajú už v rannom detstve, väčšina problémov so správaním u detí a dokonca aj u dospievajúcich sú prechodné. Preto stanovenie diagnózy a vhodnej liečby v rannom detstve je oveľa ťažšie než u dospelých a u malých detí je nevyhnutná opatrnosť. Obzvlášť zraniteľné sú malé deti, ktoré žili v agresívnom a nestabilnom prostredí bez primeranej starostlivosti, s psychicky chorými alebo závislými rodičmi a boli pravidelne svedkami domáceho násillia. Malé dieťa s geneticou predispozíciou na úzkosť má napríklad väčšiu pravdepodobnosť, že ochorie na úzkostnú poruchu alebo depresiu než deti bez predispozície. Toto je zvlášť pravdepodobné ak je prostredie k dieťaťu necitlivé, vzťahy nie sú stabilné a žije vo veľkej chudobe, starostlivosť v materskej škole nie je kvalitná alebo matka má depresiu. Inými slovami, takéto nepriaznivé udalosti v skorom veku sú ako spúšťač, ktorý spustí gény pre úzkosť a mozgové okruhy sa prepoja tak, že dieťa aj ako dospelý reaguje prehnane na malý stres nadmerným

strachom a úzkosťou, čo vedie k celoživotným následkom na psychické zdravie.

Správanie a príznaky psychických ťažkostí u malých detí sa prejavujú odlišne ako duševné poruchy u starších detí a dospelých.

Batoľa, ktoré opustila milujúca osoby reaguje inak než dieťa v puberte, ktoré má iné psychické schopnosti, emocionálne potreby a sociálne skúsenosti. Malé deti prejavujú príznaky depresie alebo posttraumatickej stresovej poruchy odlišne než mladí ľudia. Niektoré psychické problémy, napr. poruchy pripútania (atačmentu) (napr. úplné narušenie blízkeho vzťahu s rodičmi) sú špecifické pre skoré detstvo. Hoci diagnostické kritériá pre dospelých môže byť určitým návodom pri porozumení problémov, ktoré prežívajú malé deti, mimoriadne dôležitý je nový prístup pri vyšetrení a stanovení diagnózy, ktorý berie do úvahy úplne odlišné vývinové potreby a vlastnosti malých detí. Za posledné roky vedci validovali kritériá typické pre malé deti, ktoré sú užitočné pri diagnostike skorých foriem depresie, posttraumatickej stresovej poruchy, autizmu, porúch správania a ADHD. Avšak aj napriek tomuto pokroku, presná diagnostika závažného psychického ochorenia u detí do troch až štyroch rokov naďalej ostáva náročnou úlohou, na Slovensku je ešte v plienkach. Staršie deti a dospelí často majú súčasne viaceré problémy, známe ako komorbidity. Na ilustráciu: v skorom detstve sa často vyskytuje súčasne depresia s opozičnou poruchou správania alebo je častý výskyt depresie u detí s autizmom.

Ak malým deťom nie je poskytnutá vhodná starostlivosť, psychické ťažkosti v skorom detstve sa po čase zmenia na vážnejšie psychické ochorenia v dospelosti. Skorá prevencia, je cenovo efektívnejšie a nádejné postupy sú podrobne opísané vo vedeckej literatúre, ale zatiaľ nie sú všeobecne k dispozícii. Základom pomoci a zlepšenia psychických, sociálnych a ekonomických podmienok tých rodín, ktoré majú problémy je zmena legislatívy.

Niektorí jedinci majú pozoruhodnú schopnosť zvládnuť bez vážnych následkov aj dlhodobé týranie, traumy a emocionálneho poškodenia, aj keď možnosť psychického uzdravenia z následkov nepriaznivých situácií u malých detí má svoje hranice. Častým fenoménom je dieťa, ktoré po prežitej traume aj napriek tomu, že zmenilo týrajúce prostredie za domov s nadštandardnou starostlivosťou, má aj v novej rodine problémy so sebaovládaním, s emocionálnou prispôsobivosťou, so vzťahom k ostatnými a schopnosťou porozumieť sebe samému. Výskum ukázal, že nepriaznivé životné situácie mali dlhodobý vplyv na telesné zdravie, ktoré sa prejavilo zvýšeným rizikom srdco-cievnych ochorení, cukrovky, vysokého krvného tlaku a psychických chorôb, pretože toxický stres zostal „zabudovaný v tele“. Ak malé deti zvládli

takéto záťažové situácie, bolo to vďaka dospelým, ktorí im zvyčajne poskytli výnimočnú starostlivosť a pomoc.

Oneskorený vývin v dôsledku genetického vplyvu sa prejavuje aj u ochorení ako sú autizmus, syndróm fragilného chromozómu X a Downov syndróm. Hoci genetická príčina je konkrétna, výsledné duševné zdravie u týchto detí je ovplyvnené kvalitou poskytnutej starostlivosti a pomoci. U takto postihnutých detí môže intervencia do veku 5 rokov značne zlepšiť kvalitu života ako aj rozumového a sociálneho fungovania, čo je silný argument na kvalitnú včasnú intervenciu pre deti s oneskoreným vývinom.

Malé deti s problémovým psychickým zdravím je nevyhnutné liečiť v prostredí ich vlastného domova, rodiny a spoločnosti. Ak aj napriek problémom v rodine fungujú pozitívne interakcie typu „raz ty, raz ja“, vďaka zodpovednej a vnímavej komunikácii, ktorá je deťom oporou, sa u malých detí neprejavia nepriaznivé účinky iných stresových situácií. Aby sme zabránili toxickému stresu, ktorý by deti poškodil, je potrebné zvládnuť stresory pôsobiace na rodinu a vytvoriť bezpečné prostredie rôznorodých vzťahov, ktoré sú im maximálnou oporou.

Pre rodičov a poskytovateľov zdravotnej starostlivosti, včasnej intervencie, sociálnych služieb a psychológov by mala byť dôležitejšia otázka, kedy sa už obávať o dieťa a kedy začať intervenciu. V zahraničí klinickí experti odporúčajú zvýšenú pozornosť ak dieťa je dlhodobo podráždené, má problémy s jedením, spánkom v kombinácii s tvrdohlavým správaním, ktoré vedú k vážnemu narušeniu jeho správania a vzťahov primeraným veku. Napriek tomu, že psychické problémy od skorého detstva môžu signalizovať trvalé poruchy, veľa ťažkostí je prechodných a vytratia sa vďaka vhodnej starostlivosti a dospievaniu.

Keďže duševná pohoda malých detí je úzko spojená s psychickým zdravím ich rodičov a najbližších členov rodiny, emocionálne a behaviorálne potreby dojčiat, batoliat a predškolákov by sme najlepšie dosiahli koordinovanými službami, ktoré sa zameriavajú na všetky vzťahy. Viacgeneračný, na rodinu zameraný prístup je najslubnejším modelom prevencie a liečby psychických problémov malých detí. Patria sem stratégie zamerané na poskytnutie informácií a nácvik zvládnutia problémového správania u dieťaťa, nemenej sú dôležité terapeutické intervencie, ktoré riešia vážne psychické problémy rodičov alebo ich závislosť na návykových látkach a ukončeniu domáceho násillia, či pomoc rodinám, ktoré trpia dlhodobou chudobou. Naozaj, niekedy je najlepšou intervenciou pre malé deti trpiace emocionálnymi problémami a problémovým správaním, pracovať s dospelými, ktorí sa starajú o deti. Pedopsychiatrická starostlivosť rieši detského klienta, nie rodinu. Odborníci, ktorí sa zameriavajú na problémy

dospelých, ako sú chudoba, domáce násilie, závislosť na návykových látkach alebo depresia, neberú do úvahy psychickú pohodu ich detí. A preto je nevyhnutné financovanie preventívnych a terapeutických služieb na udržanie psychického zdravia pre celé rodiny.

Terapeutická pomoc pre malé deti, trpiace psychickými problémami alebo problémovým správaním by sa dala poskytovať prostredníctvom kombinácie služieb doma a ambulantných služieb pre rodičov, členov širšej rodiny, terénnych pracovníkov na domáce návštevy, poskytovateľov včasnej intervencie a vzdelávania a/alebo pedopsychiatrov.

Služby, ktoré poskytujú starostlivosť o psychické zdravie rodičov malých detí by mali väčší efekt, ak by sa automaticky zameriavali aj na potreby detí. Napríklad, každý psychiater liečiaci matku s depesiou, by mal vedieť o následkoch choroby na jej deti a preto sa uistiť, že im načas bude poskytnuté vyšetrenie a vhodná intervencia.

Lekári a poskytovatelia ranej starostlivosti a vzdelávania by lepšie rozumeli a zvládali problémy v správaní malých detí ak by boli lepšie a intenzívnejšie školenia a v prípade potreby ľahko dostupných vyškolených odborníkov v tejto oblasti. Učitelia v predškolských zariadeniach, ktorí mali možnosť konzultácie s pedopsychiatrami, mali napríklad menšiu tendenciu vylúčiť zo svojich programov deti s problémovým správaním. Niektoré štáty dosiahli pokrok v tom, že uhrádzajú pedopsychiatrické konzultácie v zariadeniach, ktoré poskytujú starostlivosť o malé deti, často prostredníctvom zosúladenia viacerých zdrojov. Väčšiu pozornosť by si zaslúžila kvalita starostlivosti o psychické zdravie malých detí v zariadeniach.

Bibliografia

- EDWARDS, V. J., HOLDEN, G. W., FELITTI, V. J., & ANDA, R.F. (2003). Relationship between multiple forms of child maltreatment and adult mental health in community respondents: Results from the Adverse Childhood Experiences Study. *The American Journal of Psychiatry*, 160(8), 1453-1460.
- NATIONAL SCIENTIFIC COUNCIL ON THE DEVELOPING CHILD. (2008/2012). *Establishing a Level Foundation for Life: Mental Health Begins in Early Childhood: Working Paper 6*. Updated Edition. <http://www.developingchild.harvard.edu>
- PINE, D. S., COHEN, P., JOHNSON, J. G., & BROOK, J. S. (2002). Adolescent life events as predictors of adult depression. *Journal of Affective Disorders*, 68(1), 49-57.

SUVEG, C., SOUTHAM-GEROW, M.A., GOODMAN, K.L. & KENDALL, P.C. (2007). The role of emotion theory and research in child therapy development. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 14(4), 358-371

MUDr. Janka Nosková, MPH

Nosko Health Prevention, sro
Kamenná 2, O34 84 Liptovské Sliache
e-mail: jnoskova2@gmail.com

Úloha rodičov pri formovaní charakteru detí predškolského veku

Parental Roles in the Pre-School Aged Children Character Formation

Zdenka Zastková

Abstract

In the paper we discuss the importance of realizing the responsibility of the role of a parent, who for children from early age represents an identification model, a pattern of sorts. A pre-school aged child not only imitates this pattern, but also internalizes it, along with the values the family presents. In this study, we present a model of character formation and analyze the possible threats for today's families that are involved in the de-/formation of the family atmosphere and consequently contribute to the child moral development de-/formation.

Keywords: Family atmosphere. Character of the child. Parental role.

Rodina ako základný socializačný činiteľ predstavuje prostredie so svojou špecifickou atmosférou. Je to spoločenstvo, s ktorým dieťa prichádza prvýkrát do kontaktu, a ktoré mu pomáha následne vstupovať do širšieho sveta. Je samozrejmé, že atmosféra, ktorá v rodine vládne, poznačí dieťa a ovplyvní ďalšiu jeho životnú cestu. Dieťa predškolského veku túto atmosféru ešte nedokáže analyzovať, no prijíma ju, „nasáva“ a následne na ňu reaguje svojím správaním. Základným pilierom tejto atmosféry je láska a príklad.

U detí predškolského veku sa s vývinom sebauvedomovania a vôle vyhraňujú jednotlivé vlastnosti osobnosti – schopnosti, temperament, charakter a záujmy (Končeková, L., 2010, s. 122). Končeková (2010, s. 123) chápe charakter ako integrovanú štruktúru vlastností osobnosti, ktorými sa prejavuje diferencovaný vzťah človeka k hodnotám a zovšeobecnený spôsob vôľového konania príznačný pre individuum. Ide o správanie týkajúce sa morálnych alebo etických aspektov osobnosti. Vývin charakteru teda úzko súvisí s mravným (morálnym) vývinom, pretože charakterové vlastnosti osobnosti sú veľmi často dávané do vzťahu s morálkou. Končeková (2010, s. 123) uvádza, že mravný vývin dieťaťa predškolského veku zahŕňa procesy kognitívne (mravné poznávanie, chápanie, uvedomenie, usudzovanie,

čiasťočne aj hodnotenie), procesy emocionálne (mravné cítenie) a konatívne (ne/uskutočňovanie mravných princípov a noriem v činnosti).

Podrobnejšie opisujú proces formovania charakteru Dr. Raul Posse a Dr. Julian Melgosa (2002, s. 87) nasledovne:

1. Motív – pohnútky k správaniu.
2. Myšlienka – regulovaná schválením alebo odsúdením zvnútra.
3. Akcia – správanie schválené alebo odsúdené zvonka (napr. rodičom).
4. Zvyk – opakovanie správania pri ďalších príležitostiach.
5. Charakter – opakovanie správania sa nielenže stane zvykom, ale aj súčasťou identity.

Z uvedeného vyplýva, že dôležitým činiteľom pri utváraní a rozvoji charakteru detí zohrávajú rodičia. Dieťa potrebuje hranice, ktoré sa formulujú cez požiadavky a pravidlá, pretože naplňajú dieťa pocitom istoty a bezpečia. Následne konštruktívne a formujúco regulujú jeho správanie. Správne postavené hranice sa môžu stať základom budúcej skutočnej slobody. Ak uvažujeme o formovaní charakteru detí predškolského veku, súhlasíme s názorom Svätého otca Františka, ktorý píše: „Sloboda potrebuje byť usmernená a stimulovaná, pretože ak je ponechaná len na samu seba, nemôže garantovať vlastné vyzretie (2016, s. 76). Autori modelu formovania charakteru (Posse, R. – Melgosa, J. 2002, s. 88) tvrdia, že charakter detí sú priamym následkom – takmer reprodukciou spôsobu, akým sa k nim správajú ich rodičia. Ďalej uvádzajú, budú sa k iným správať presne tak, ako sa k nim správali ich rodičia. Tí odovzdávajú deťom prostredníctvom príkladu hodnoty, výchovou pestujú zvyky, ktoré sa premieňajú na vnútorný a stabilný princíp konania a tým formujú charakter dieťaťa.

Dieťa v predškolskom veku dosahuje predkonvenčnú úroveň morálky, ktorá je určovaná zvonku. Znamená to, že dieťa za správne nekriticky považuje to, čo určia dospelí. Práve z tohto dôvodu je dôležité, aby malo dieťa vzor, otca i matku, ktorí predstavujú a tvoria základný model rodiny. Zlatica Bakošová (2011, s. 114) poukazuje na rolu rodičov, ktorí sú príkladom pre svoje deti, pretože deti od útleho veku pozorujú správanie rodičov nezámerné, sociálnym učením vzorce správania v kooperácii, izolácii, sociálnej začlenenosti, družnosti, egoizme, kolektívnosti, zmysle pre fēr play, vodcovstve, participácii, či iných formách sociálneho správania. Zaujímavý výskum zrealizovali Eva Nábělková a Miroslava Kováčiková (2010), ktoré zmapovali úroveň morálneho vývinu detí v špecifickom prostredí ústavnej starostlivosti a porovnali ju s úrovňou detí žijúcich v rodinách. Cieľom výskumu bolo okrem iného zistiť, či je úroveň morálneho vývinu detí v ústavnej náhradnej starostlivosti nižšia v porovnaní s deťmi žijúcimi

v rodinách. Výsledky výskumu ukázali, že medzi skupinami detí z rôznych primárnych socializačných prostredí existuje vo vývine morálky istý rozdiel v neprospech detí z detských domovov.

Následkom vplyvov, ktoré so sebou priniesla postmoderna definovaná ako morálne zohľadnenie všetkého, čo je zvláštne, heterogénne (Potočárová, M., 2006, s. 54), badať istý odklon od tradičných hodnôt týkajúcich sa fungovania v každodennom živote. Tento postmoderný étos sa prejavuje vo všetkých oblastiach života. Mária Kouteková (2006, s. 282) poukazuje na krízu tradičnej rodiny, ktorá je konfrontovaná rozpadávajúcimi sa vzťahmi, uzatváraním nových manželstiev, stratou súdržnosti rodiny, narušením prirodzeného systému trojgeneračnej rodiny a pod. Za hlavné ohrozenia dnešných rodín považuje:

- Nezamestnanosť, chudoba, neistota, čo vedie k destabilizácii jej členov.
- Stúpajúce nároky na rodičov v práci a v živote, na celoživotné vzdelávanie rodičov, čo následne vplýva na rodinnú atmosféru.
- Pracovná zaťaženosť rodičov vedie k zúženiu rodičovskej starostlivosti, ktorá sa obmedzuje na zabezpečenie materiálnych hodnôt, na organizáciu domácnosti a jej kontrolu.
- Znižuje sa čas na výchovu detí interakčné vzťahy v rodine, spoločné trávenie voľného času.
- Vplyvom médií, počítačovej techniky sa znižuje čas na vzájomnú komunikáciu.
- Komerencializácia života prispieva k minimalizácii tradičných hodnôt rodiny, čo neprispieva k utváraniu pozitívnych hodnôt.

Tieto zistenia vychádzajú z množstva výskumov, spomenieme napríklad zistenia Sejčovej a Mišinskej (2005, s. 7-12), ktoré poukazujú na to, že až 40 % detí trávi voľný čas sledovaním televízie, hraním na počítačoch a podobne aj z toho dôvodu, že spoločné aktivity a rituály rodiny sa oslabili. Komorowská (2006, s. 279) zhromaždila výsledky výskumov o hierarchii hodnôt poľskej mládeže. V hierarchii hodnôt sa rodina nachádzala až na 3. mieste po zdraví, spoločenskom živote a priateľstve. Ukázalo sa, že mládež v rozhodujúcej väčšine obmedzuje uskutočňovanie hodnoty „rodina“ na: spoločné trávenie voľného času – sledovanie televízie a nakupovanie – 65 % respondentov. Pomáhanie rodičom - 37% respondentov, pričom táto výpoveď bola často doplnená slovami, keď o to požiadajú. 26% skúmaných osôb sa zúčastňuje na rodinných slávnostiach. Dovoľme si konštatovať, že príčinou týchto výpovedí môže byť nedostatok zaangažovania a iniciatívy v rodinnom živote.

Podobné ohrozenia rodín vyplývajúce z antropologicko – kultúrnej zmeny spoločnosti vo svojej encyklike *Amoris Laetitia* (2016, s. 8-17) popisuje aj Svätý otec František, ktorý okrem iného uvádza napríklad:

- Sústredenosť rodičov predchádzať budúcim problémom, než zdieľanie prítomnosti.
- Vzájomné vzťahy rodičov sú často konfliktné.
- V mnohých rodinách už neexistuje zvyk spoločného stolovania.
- Chýbajú rodinné aktivity...

Samozrejme, nedovolíme si generalizovať tvrdenia a aplikovať ich ako absolútne pravidlo, každá rodinná syntéza je odlišná a záleží od konfigurácie rodín, ako dokážu fungovať, ako sa adaptovali na spoločenskú situáciu a na potreby jednotlivých členov. Spolunažívanie otca a matky a hlavne ich miera dávania a prijímania vo vzájomných vzťahoch je stavebným kameňom pre hodnoty, ktoré sú rodinou zdieľané. Bakošová (2011, s. 115) delí hodnoty rodiny na hodnoty bytia a dávania. Medzi hodnoty bytia zaraďuje poctivosť, odvahu, mierumilovnosť, samostatnosť, sebakontrolu, vernosť a k hodnotám dávania priraduje oddanosť, spoľahlivosť, rešpekt, úctu a lásku, nesebeckosť, citlivosť, vľúdnosť, srdečnosť, spravodlivosť a odpustenie. Spomínané hodnoty, ak sú k nim deti vedené, tvoria predpoklad pre úspešný rozvoj sociálnych kompetencií. Súhlasíme s M. Koutekovou (2006, s. 284), ktorá zdôrazňuje, že osobný príklad rodičov založený na vzájomnej láske, úcte a porozumení posilňuje presvedčenie detí o správnosti predkladaných hodnôt rodičmi a podporuje proces ich zvnútorňovania. Rodičia by teda mali pozitívnymi hodnotami sami disponovať, uplatňovať ich v každodennom živote, v postoji a štýle výchovy, aby mohli tieto hodnoty následne odovzdať svojim deťom. V uvedených intenciách negatívne postoje – postoj vyhýbajúci sa, nadmerne chrániaci, odvrhujúci, nadmerne vyžadujúci (Komorowska, B., 2006, s. 278) neprajú vyváženej formulácii hierarchie hodnôt. Na druhej strane spolupráca, rozumná sloboda a uznanie práv napomáhajú pri interiorizácii etických noriem a následne pri formovaní mravného profilu dieťaťa.

Byť ženou – matkou a otcom – mužom by malo poskytovať rovnakú mieru uspokojenia a pocit prirodzenej reciprocity, životného naplnenia obom rodičom. Úloha matky je považovaná za nenahraditeľnú v rozvíjaní psychického a emocionálneho života dieťaťa. Potvrdzuje to Svätý otec František (2016, s. 49), ktorý úlohu matky pripisuje prostredníctvom nehy a súcitu schopnosť naučiť dieťa dôverovať a rozvíjať sebaúctu. Úloha otca spočíva v ponúknutí takého modelu, vzoru, ktorý je hodný nasledovania, imitovania a identifikovania. Otec je pre deti nielen modelom, ale i partnerom

v rôznych činnostiach, obohacuje skúsenosti detí (Vágnerová, M., 2000, s. 173). Z pohľadu diferenciacie rola otca vo výchove spočíva v podpore rozvoja detskej samostatnosti, nezávislosti, sebaistoty a sebadôvery. Svätý otec František (2016, s. 48) uvádza: „Každé dieťa má právo prijímať lásku matky i otca obaja sú nevyhnutní na jeho celistvé a harmonické dozrievanie. Obaja prispievajú, každý odlišným spôsobom, k rastu dieťaťa.“ Táto prítomnosť dvoch postáv – mužskej a ženskej, ponúka dieťaťu model, vzor a vytvára priestor a prostredie pre dozrievanie dieťaťa.

Je evidentné, že spoločnosť prechádza obdobím zmeny hodnotového systému, pričom na úkor tradičných hodnôt v hodnotovej hierarchii dominuje hodnota sebarealizácie jednotlivca. Vzhľadom k tejto situácii považujeme za výstižné tvrdenie Márie Potočárovej (2006, s. 55), ktorá zdôrazňuje, že k hodnotám je potrebné vracieť sa, pretože bez nich náš súčasný i budúci život stráca smer i zmysel. Ďalej uvádza, potrebujeme sa vrátiť k ich prameňu, tam, odkiaľ vyšli a popraviť si podľa nich svoje postoje. Sme presvedčení, že pozitívna rodinná atmosféra, obsahujúca naplnené kvalitné vzťahy, skúsenosť hodnôt, ciele rodiny, vo veľkej miere ovplyvňuje rozvoj osobnosti dieťaťa a je stavebným kameňom a dostupnou cestou k zrelosti osobnosti.

Bibliografia

- BAKOŠOVÁ, Z. 2011. *Teórie sociálnej pedagogiky – edukačné, sociálne a komunikačné aspekty*. BA : SAV. 183 s. ISBN 978-80-970675-0-2
- Konferencia biskupov Slovenska: Posynodálna apoštolská exhortácia Svätého otca Františka AMORIS LAETITIA, 2016. 101 s. ISBN 978-80-8161-218-3 [Online] Dostupné na internete:
<https://www.kbs.sk/pdf/FR01/FR01AmorisLaetitia2016.pdf>
- KOUTEKOVÁ, M. 2006. *Výchova k hodnotám v rodine*. In *Výchova k hodnotám v škole a v rodine – Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Ružomberok : Ústav pedagogických vied PF KU v Ružomberku. 344 s. ISBN 80-8084-065-2
- KOMOROWSKA, B. 2006. *Úloha rodiny pri formovaní vlastnej a správnej hierarchie hodnôt*. In *Výchova k hodnotám v škole a v rodine – Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Ružomberok : Ústav pedagogických vied PF KU v Ružomberku. 344 s. ISBN 80-8084-065-2
- KONČEKOVÁ, E. 2010. *Vývinová psychológia*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška. 312 s. ISBN 978-80-7165-811-5

- NÁBĚLKOVÁ, E. – KOVÁČIKOVÁ, M. 2010. *Primárne socializačné prostredie v súvislosti s morálnym vývinom*. [Cit. 2019-02-10] [Online] Dostupné na internete:
file:///C:/Users/Zdenka/Desktop/Nblkov-Kovikov.pdf
- POSSE, R. – MELGOSA, J. 2002. *Umenie výchovy*. Vrútky : Advent – orion. 194 s. ISBN 80-88960-89-4
- POTOČÁROVÁ, M. 2006. Zrelé prežívanie hodnôt v rodine a ich úloha vo výchove. In *Výchova k hodnotám v škole a v rodine – Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Ružomberok : Ústav pedagogických vied PF KU v Ružomberku. 344 s. ISBN 80-8084-065-2
- SEJČOVÁ, E. - MIŠINSKÁ, E. 2005. Náčrt charakteristiky dieťaťa s výchovne problémovým správaním. In *Vychovávateľ*. roč. LI, č. 6, s. 7-12. ISSN 0139-6919
- VÁGNEROVÁ, M. 2000. *Vývojová psychologie – dĕtství, dospĕlost, stáří*. Praha : Portál. 522 s. ISBN 80-7178-308-0
- VÁGNEROVÁ, M. 2006. *Vývojová psychologie II. – dospĕlost a stáří*. Praha : Karolinum. 461 s. ISBN 978-80-246-1318-5

Mgr. Zdenka Zastková

Katedra predškolskej a elementárnej pedagogiky
Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta,
Hrabovská cesta 1, 03401 Ružomberok
e-mail: z.senciova@gmail.com

Mužský a ženský prvek vo výchove

The Male And Female Component In Education

Ivan Podmanický – Zuzana Podmanická

Abstract

We live in times when, based on the world around us, we can feel that everything from the past is overcome. We give everything a different meaning, e.g. we no longer understand marriage as the relationship based on heterosexual structure; marital love – caritas is not perceived as a unique and exclusive connection between man and woman, that creating a "communio personarum" in the family with the richness of relationships that are characteristic only for man. The paper deals with the importance of the representation of the masculine and feminine principles in education, which emphasizes in mutual complementarity that the fullness of man in personal life, in partnership and in education is realized precisely in the connection of these two principles.

Keywords: Marriage. Family. Masculine and Feminine Principle. Family Education. Complementarity.

*„Musíte sa veľmi starať o seba samých,
ak sa chcete starať o svoje deti. Prvou povinnosťou otca
voči svojim deťom je milovať ich matku a naopak.“ (B. Ferrero)*

V druhej polovici 20. storočia by sme nepredpokladali, že o niekoľko desiatok rokov neskôr budeme zabúdať čo je základným tmelom rodiny a aký je jej význam pre ľudstvo vôbec. Napriek nárastu rôznych civilizačných a technologických vymožeností, ako odrazu určitého génia vyspelosti človeka, kedysi tak samozrejme a prirodzené témy týkajúce sa samotnej podstaty človeka i ľudstva vôbec sa stávajú problematickými ani nie preto, že by sme pri vyskytujúcich sa problémoch nevedeli hľadať ich riešenia, ale skôr preto, že začali byť zaťažované rôznymi pseudovedeckými a ideologickými teóriami vedúcimi skôr k „odľudšťovaniu ako k poľudšťovaniu“ človeka či sveta.

Pritom ešte v polovici 20. storočia (po 2. svetovej vojne) bolo manželstvo v Európe vnímané ako *dyadické conjugium*, ako zväzok majúci duchovný rozmer a záväznosť s výraznou referenčnou hodnotou, nevyhnutnou pre stabilitu spoločnosti. V náboženskej praxi to viedlo k vzniku novej teológie aj liturgie uzatvárania manželstva. V sekulárnej sfére zase

k zriaďovaniu výskumných stredísk, manželských poradní, k tvorbe nových časopisov i literatúry. Poradenské a terapeutické snahy boli z počiatku smerované k upevneniu zväzku a jeho funkčnosti, ale pod vplyvom psychologických vied sa čoraz viac menili na zisťovanie potrieb a pomoc v oblasti osobných problémov jednotlivých členov manželskej dyády a menej na hodnotu zväzku (*coniugia*).

Manželstvo a rodina ako všetky inštitúcie a ostatné formy spoločenského života prechádzali zmenami, ale napriek určitým pochybnostiam, kríze či snahám o zničenie, stále pretrvávajú a predstavujú základný spôsob ľudského jestvovania, z ktorého pramení každá iná organizovaná ľudská spoločnosť, štát či akékoľvek nadnárodné organizácie.

Keďže neexistuje ľudské spoločenstvo, ktoré by nemalo svoj étos majúci primárne vymedzené sexuálne vzťahy a upravujúci vzájomné vzťahy medzi jej členmi vrátane spôsobu a spolužitia generácií, tak ani to najjednoduchšie ľudské spoločenstvo sa nezaobíde bez spoločensky prijateľného a uznaného zväzku muža a ženy, ktorý predstavuje určitú formu manželstva. Manželstvo a rodina teda predstavujú v každej kultúre výrazne usporiadané a zreteľne definovateľné spoločenstvo.

Vzniká však zo slobodného rozhodnutia sa muža a ženy pre spoločný život. Motivácie pre spoločný život môžu byť odlišné tak u jednotlivcov, ako aj v jednotlivých kultúrach či dejinných obdobiach. Jeden motív bol však pre minulosť, súčasnosť i budúcnosť spoločný – láska. Milovať a byť milovaný je totiž určujúci prvok ľudskosti, prameň životného elánu a chuti žiť, zdroj prirodzenej i nadprirodzenej motivácie, ktorá umožňuje ľuďom premeniť „boj o život“ a pokušenie ovládať a vlastniť druhého, na stav vzájomného uznania. Vzájomná láska a pomoc, to je prvý a základný zmysel existencie človeka ako muža a ženy. Slobodné darovanie sa jeden druhému vo vzájomnej láske dostáva nadosobné rozmery, vytvára spoločné „my“ rodiny a otvára sa nekonečne v túžbe presiahnuť čas i priestor (Mráz, 2010).

V heterosexuálnej štruktúre vzťahu sa môže naplno prejavíť komplementarita, ktorá vymedzuje vzťahy medzi partnermi vytvárané na základe odlišnosti a podobnosti (Simon, 1995). Tento termín vyjadruje v súčasnosti v antropologických vedách celosť, plnosť, prostredníctvom vzájomného dopĺňovania dvoch alebo viacerých častí. Pôvodné latinské *compleo, completum* – plniť, dopĺňovať, vplietat', pliest', čiže vytvárať vzájomne prepojený celok (Pražák, 1938) v manželstve znamená schopnosť prekročiť vlastné „ja“ ako nevyhnutnú podmienku akceptácie seba samého a tým aj vytvorenie jednoty s druhým človekom. „V manželstve sa šťastie nehľadá, ale spoločne vytvára“ vzájomným hľadaním, dopĺňaním a spájaním hodnôt skrytých v prirodzenosti muža a ženy.

Každá osoba je vo svojej telesnej, duchovnej i charakterovej štruktúre originálna, neopakovateľná. Ako agapická bytosť potrebuje lásku k ľudskému dotvoreniu. Vzťah k druhému umožňuje človeku formovať dimenziu vlastného „ja“, s náležitým mravným sebauvedomovaním, ktoré je možné skúmať iba v celku personálnych vzťahov, predstavujúceho „...étos určitej spoločnosti, jej kultúry a náboženstva“ (Mráz, 2002, s. 39; Špidlík, 2007). Podľa Frankla je láska „...to posledné a najvyššie, k čomu sa človek môže vzopnúť“ a „...robí človeka jasnozrivým“ dodáva M. Scheler (Tavel, 2004, s. 88).

Láska tvoriaca základ každého personálneho vzťahu je tým najväčším objavom, ktorý pochádza z judaisticko-kresťanskej náboženskej tradície. Ako základný motivačný prameň pre formovanie vzťahov iba čaká na svoju plnú realizáciu. Nemožno ju však požadovať, tá sa musí obetovať. Vtedy je úprimná, nezištná a citlivá.

V súčasnosti sme sa pomaly v našej kultúre dopracovali k úvahám, v akej podobe a či vôbec podporovať v spoločnosti takúto podobu manželstva. Doba, v ktorej hrozí demografický a kultúrny kolaps a namiesto riešenia problémov je jej súčasťou len prázdne handrkovanie o výšku mzdy pre mužov a ženy, budovanie unisex priestorov vrátane intímnych, zavádzanie povinných kvót vo všetkých sférach spoločnosti a, v neposlednom rade, nekonečné dohadovanie o tom, či primárne pohlavné znaky sú dostatočným dôkazom daného pohlavia, alebo je to len otázka nejakého práva slobodného výberu. Hľadanie poctivých odpovedí na tieto úvahy vyžaduje skutočnú múdrosť i odvahu.

Múdrosť vyžaduje nielen v zmysle dobrého myslenia či dobrej práce (*drobhas*, sanskrt), ale aj v zmysle schopnosti dôvtipne tvoriť a spolupracovať na dobrých veciach, proste „byť staviteľom sveta“ (*kochma*, hebr.).

Odvahu vyžaduje v zmysle nebáť sa vstúpiť do často nezmyselného zhluku bludov a poloprávd a popritom hľadať a ponúkať pravdu v súlade s poznaním a prijatými hodnotami, napriek veľkému predpokladu nepochopenia či nedocenenia zo strany okolia. Všeobecne je síce odvaha považovaná za prítlačlivú cnosť, ale odhodlanie vytrvalo hájiť hodnotu a potrebu manželstva, rodiny, vernosti, mužského či ženského špecifika napriek prekážkam a možným komplikáciám sa v súčasnosti často vníma ako prejav nevedomosti a zatuchnutého konzervativizmu. Odvaha (*courage*) zvyčajne aj hodnotový aspekt, dokonca aj etymologicky, lebo má vo svojom kmeni slova latinské *cor* – srdce. Odvaha je teda vec srdca (Novotný, 1955; Radcliffe, 2012). Pokiaľ teda človeku skutočne záleží na pravde, má k nej priam bytostný vzťah. Práve odvaha umožňuje človeku v mene vyššej idey prijať i neúspech, prekonať strach či stratiť „dobrú povest“, ale zároveň pre ňu aj čosi urobiť. Dobré východisko na to, aby mal odvahu múdro prehovoriť,

ale aj odvahu počúvať tých druhých, aby pri hľadaní pravdy nestratil citlivosť pre realitu.

Postupná zmena pohľadu na funkcie, zmysel i podstatu manželstva a rodiny spôsobuje v súčasnej dobe neistotu a prehľbuje nedôveru v ich vnímaní, vedie k znižovaniu ich autority, prestíže a popularizácii nových foriem spolužitia a rôznych „experimentov“ týkajúcich sa rodinného spolužitia.

V podmienkach Slovenskej republiky sú už „bežné“ kohabitácie (Just Living Together) a spolužitia v oddelených domácnostiach (Living Apart Together), vo vyšších vekových skupinách typické pre mestské a dobre situované obyvateľstvo (Podmanický, Podmanická, 2010). Rastie počet mladých ľudí, ktorí sa aj vo svojej dospelosti odmietajú odsťahovať od rodičov, prípadne žijú dobrovoľne single a popritom vychovávajú dieťa či deti. Novým modelom spolužitia sa už tiež aj v našich podmienkach stáva model spolužitia tzv. „mingle“ (skratka pochádzajúca z anglického výrazu „married, but single“, tzn. vydatá, ale slobodná), kde každý z partnerskej dvojice žije v samostatnej domácnosti a len v určité dni trávia spoločné chvíle. V takomto prípade pohľad na manželstvo a rodinu nadobúda úplne iný význam.

Mužský a ženský princíp vo výchove

Manželstvo ako voľba životnej cesty predstavuje jednu z dôležitých možností prežívania života. Táto možnosť priamo vyplýva z dichotomickej štruktúry človeka, ktorý bol stvorený „ako muž a žena“, a tak ako všetky etické rozhodnutia v priestore slobody je spojené s prijatím zodpovednosti nielen za seba, ale aj za životného manželského partnera a deti, čo nie je ľahká cesta, ale zmysluplná a obšťastňujúca. Prepojenie protikladov – *coniunctio oppositorum* a spojenie mužského a ženského princípu v jeden úplný a zmysluplný celok – *hieros gamos*, je potom skutočným naplnením života. Každá polovica potrebuje druhú, nie iba k vôli kontrastu, ale aj pre pochopenie seba samej. Zmysel života nie je objavenie dokonalosti jedného princípu – ale oboch, vo všetkých ich dimenziách.

Ženský princíp oživuje mužský princíp, aby ten mohol vstúpiť do širších sfér tvorby sveta a zároveň bol ochrancom ženského princípu. Nedostatočne vyvinutý mužský princíp je jednostranne pretavený len do moci a narcizmu, ktorý bráni vitalite života iných. Nevyvinutý ženský princíp sa zameriava skôr na chladnú fyzickú dokonalosť, ale bez schopností prijímať, milovať, ošetrovať, utešovať a emočne vyživovať.

Pritom, práve pre existenciu života, je ženský princíp svojim spôsobom nenahraditeľný, lebo „...doménou ženy je cit... preto je tou, ktorá v rodine udržiava kontinuitu citového života. Jej genetická výbava je v tomto smere oveľa bohatšia ako u muža... aby žena bola ženou, musí byť k tomu vychovávaná od útleho detstva... dôležité je, aby neochudobňovala svoj citový život tým, že bude vykonávať prácu na úkor svojho vzťahu k mužovi a deťom... záchrana ďalšieho života na Zemi je v láskyplných rukách ženy, ktorá musí nasmerovať úsilie muža na cestu ochrany života...“ (Švejcar, 1994, s. 7-9).

Obidva princípy sú nenahraditeľné práve tým, že sú kvalitatívne odlišné, ako je odlišné aj mužské a ženské videnie sveta, ako je odlišné i myslenie. Z výskumov realizovaných na Cambridge University (Baron-Cohen, 2014) je dokázané, že „ženský“ a „mužský“ typ myslenia sú odlišné, nie identické, v každom prípade biologicky podmienené a prejavujú sa už od ranného detstva. Uvedieme aspoň niekoľko príkladov, ktoré viac menej potvrdzujú doterajšie skúsenosti z výchovy:

- Dievčatá už pri narodení viac a dlhšie pozorujú ľudskú tvár ako chlapci a chlapcov zas viac upúta konštrukcia zavesená na priestore
- V detstve sa chlapci sa zaujímajú o automobily, lietadlá, zbrane, mechanické hračky. Radi pracujú so stavebnicami, pri hre si vyberajú hračky, ktoré sú funkčne jednoznačne určené.
- Dievčatá lepšie dekodujú neverbálne komunikačné kanály, citlivejšie reagujú na výrazy tváre, tón a farbu hlasu, ľahšie posudzujú charakter človeka.
- V správaní chlapcov sa prejavuje skôr priama agresivita, u dievčat skrytá (ohováranie, štipľavé poznámky...).
- Dievčatá prejavujú už od svojich 6-tich rokov viac prvkov prosociálneho správania (pohostinnosť, prijatie...), novému členovi komunity venujú viac pozornosti, chlapci ho skôr ignorujú.
- V dospelosti si chlapci vyberajú skôr technické povolania, kde je možno čosi konštruovať, preto dominujú skôr v technických disciplínach (matematika, fyzika...), obľubujú aj finančníctvo a programovanie.
- Dievčatá si v dospelosti vyberajú povolania, kde prejavujú empatiu, komunikujú city, t. j. realizujú sa skôr v pedagogických povolaniach, v ošetrovatelstve, v personalistike.

Rozdielnosť medzi chlapcami a dievčatami sa paradoxne prejavuje aj pri negatívnych javoch správania sa. Je zvláštne, že v súčasnosti tak častý fenomén ako je hyperaktivita detí, sa viac týka chlapcov ako dievčat. Na osem takýchto chlapcov pripadá jedno hyperaktívne dievča. „*Takmer vždy ide*

o rodinu, kde chýba otec, ktorý by mohol usmerniť synov temperament, jeho dynamiku a chuť pobiť sa... Táto úloha prislúcha otcovi, nie matke...“ (Prekopová, 2014, s.35). Prirodzene, že nepokoj u detí má aj iné príčiny, ako napr. neprimeraná ctižiadostivosť, perfekcionizmus alebo emocionálne zanedbávanie detí.

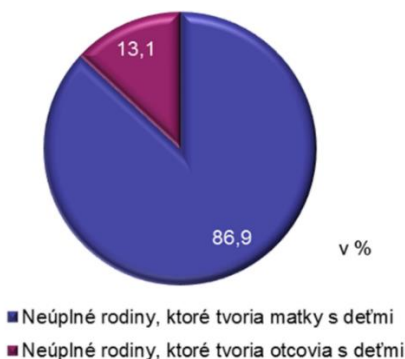
Ako z celého nášho príspevku vyplýva, muž a žena jednoducho nie sú identickí, naopak, majú svoje špecifiká, ktorými sa majú vzácné dopĺňať. A preto, ak má dieťa dozrieť, potrebuje výchovu v úplnej a funkčnej rodine, ponúkajúcej mu oba princípy, mužský i ženský. K svojmu prirodzenému vývinu, k „úplnému“ dozretiu, potrebuje vidieť v rôznych životných situáciách a aj priamo na sebe zažiť pôsobenie oboch princípov. Nehovoriac o tom, že mužský rozmer roly otca a manžela jeho matky a obrátene, ženský rozmer roly matky a manželky jeho otca napomáhajú dozrievaniu, maximálne naplňajú emocionálne potreby dieťaťa, dávajú mu pocit istoty a základnej dôvery k okolitému svetu.

Do novovytvoreného manželstva prinášajú obaja partneri nielen celú svoju osobnosť, vlastné dejiny a charakter, ale aj vzory správania, hodnotový systém, postoje a očakávania, projekty budúcnosti i predstavy šťastia. Atmosféra ich spoločného života bude záležať na možnej komplementárnosti týchto podstatných prvkov, ako aj na schopnosti dialógu, prijímania kompromisu, vytvárania spoločného životného štýlu a na motivácii prijatia detí.

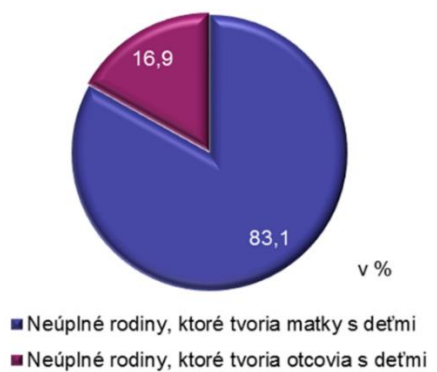
V súčasnosti narastá počet domácností s jedným rodičom, tzn. neúplných rodí, kde jeden z týchto princípov mužský, či ženský v domácnosti chýba.

Graf č.1 Štruktúra neúplných rodín, 2001a 2011

Neúplné rodiny, SODB 2001

Neúplné rodiny, SODB

Keď porovnáme údaje z posledného sčítania, tak v porovnaní s rokom 2001 narástol počet neúplných rodín takmer o štyri percentuálne body a rastie počet neúplných rodín, ktoré tvoria otcovia s deťmi (viď graf č. 1).

Ženský princíp sa pomaly z primárneho prostredia vytráca, dokonca aj vtedy, keď rodina ostáva úplná. Zvolený životný štýl, preťaženosť ženy, obava z tehotenstva, neprijatie materstva, kariéra, ale i necitlivosť a egoizmus zo strany mužov a k tomu ponúkaný hodnotový chaos a mravný relativizmus súčasnej transmodernej spôsobuje stav, že manželstvo a rodina sa začínajú vnímať ako inštitúcie, ktoré v podstate komplikujú život, nehovoriac o tom, že súčasný dynamický spôsob života si vyžaduje skôr alternatívne formy spoluzitia, ktoré nás nebudú veľmi zaťažovať, budú „pružnejšie“ reflektovať naše potreby a podľa možnosti nás nebudú nútiť k nejakým hlbším morálnym reflexiám.

Pokiaľ však skutočne chceme v spoločnosti právne a reálne postaviť ženy na tú istú úroveň ako mužov, tak nie pomocou diskutabilných kvót, ale výchovou k úcte a obdivu ich ženstva a materstva, a to od raného detstva.

V tradičnej rodine má svoje miesto muž ako manžel, otec a žena ako manželka, matka. Manželská komplemanerita sa prejavuje nie iba v partnerských vzťahoch, ale aj v celej rodinnej vzťahovej sieti, čo sa odráža aj vo výchove. Mužské a ženské pôsobenie vo výchove je odlišné a špecifické, ale pre deti je podstatné, aby zažili celistvú výchovu. Výchova otcov je tak isto dôležitá ako výchova matiek a obrátene práve preto, že každá kladie dôraz na iné. Vtedy sa deti učia v rodine všetko podstatné pre svoj život. Sú v pozícii čakania. Čakať (lat. attendere) znamená natiahnuť sa do budúcnosti, t. j. deti sa otvárajú tomu, čo má prísť, v prítomných vzťahoch sa pripravujú na svoje budúce vzťahy.

Pritom všetkom v súčasnosti však vieme, že rodina je ideálnym prirodzeným prostredím, ktoré pri harmonicky vyrovnanom pôsobení materského a otcovského vzoru môže pre spoločnosť vychovať vyrovnanú osobnosť majúcu všetky predpoklady stať sa v budúcnosti dobrým rodičom (Trapková, Chvála, 2005). Chápeme, že hovoriť pri momentálnom vnímaní krízy rodiny a manželstva, v danej hodnotovej atmosfére, zložitých spoločenských situáciách, negatívnych demografických trendoch, osobných sklamaníach či zlyhaniach o harmonickom manželstve alebo rodine môže podráždiť mnohých ľudí. Ale nemyslíme si, že je dobré, aby spomínané relativistické a emočne ladené impulzy potierali základné etické, teologické, biologické, psychické či spoločenské hodnoty, akými sú láska, manželstvo, materstvo, otcovstvo, rodina, vernosť a zodpovednosť.

Bibliografia

- BARON-COHEN, S. (2004): *Männliches Denken, weibliches Denken: Zwei Welten*. Psychologie Heute. /122004/ März, 31. Jahrgang, Deutschland
- MRÁZ, M. (2002): *Východiská a zmysel výchovy*. In: *Etika a etická výchova na školách*. Trnava: PdF TU, ISBN 80-89074-23-5
- MRÁZ, M. (2010): *Matrimoniológia*. Študijný materiál pre študentov. Trnava: Pedagogická fakulta, nepublikované
- NOVOTNÝ, F. A KOL. (1955): *Latinsko-český slovník*. Praha: SPN
- PODMANICKÝ, I. – PODMANICKÁ, Z. (2010): *Súčasná rodina v Slovenskej republike a problematika rodinného života v 21.storočí*. In: *Spoločnosť, kríza, rodina*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Ružomberok : Pedagogická fakulta KU s.423-431, ISBN 978-80-8084-610-7
- PRAŽÁK, J. M. (1938): *Latinsko-český slovník*. Praha, Čs. grafická unie
- PREKOPOVÁ, J. (2014): *Rodina žije z lásky*. Bratislava: Premedia Group, ISBN 978-80-8159-059-7
- RADCLIFFE, T. (2012): *Prečo byť kresťanom?*. Žilina: Dominikáni, ISBN 978-80-970126-2-5
- SIMON, F. B., STIERLIN, H. (1995): *Slovník rodinné terapie*. Hradec Králové, Konfrontace, ISBN 80-901773-1-X
- ŠPIDLÍK, T. (2007): *Duchovní jednota Evropy*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, ISBN 978-801-86715-78-0
- ŠVEJCAR, J.(1994): *Dialogy o rodine*. Praha: Národní centrum podpory zdraví, OCLC 85663157
- TAVEL, P. (2004): *Zmysel života podľa V. E. Frankla*. Bratislava: IRIS, ISBN 80-89018-81-5
- TRAPKOVÁ, L. – CHVÁLA, V. (2005): *Rodinná terapie psychosomatických poruch*. Praha: Portál, ISBN 8071788899

Mgr. Ivan Podmanický, PhD.

Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity
Priemyselná ul. 4, 918 43 Trnava
e-mail: ipodmanicky@pobox.sk

RNDr. Zuzana Podmanická

Štatistický úrad Slovenskej republiky
Miletičova 3, 824 67 Bratislava
e-mail: zuzana.podmanicka@statistics.sk

Žena a muž ako ideály vo výchove vs. lacné idoly súčasnej pseudo-pedagogiky

A Woman and a Man as Ideals in Education Vs. Cheap Idols of Contemporary Pseudo-Pedagogy

Tichomír Gasparez – Iveta Gasparezová

Abstract

The authors of this paper deal with issues of contemporary education where, in general, there are no real ideals. Education as such in the family also presupposes the internalization of different ideals, values and norms. Where there is no father and mother pattern, there socialization of children is at risk. In the current world, the offer of various idols is immensely rich, so children simply and without criticism internalize pseudo-values, which is also offered by pseudo-pedagogy itself. The contribution also critically reflects on the philosophy of the Istanbul Convention, as this document denies and rejects the current socio-traditional ideals and values.

Keywords: Ideals. Man and Woman. Parents. Education. Pseudo-education. Cheap Idols. Pseudo-values.

Úvod

Dnešné západné ľudstvo ako by žilo v tmavej jaskyni, lebo neustále hľadá pravdu, žiaľ bez svetla, tak ako v Sokratovskej jaskyni v Platónovom podaní: „v tejto jaskyni žijú ľudia od detstva spútani na nohách a šijách, takže ostávajú stále na tom istom mieste a vidia iba rovno pred seba, pretože putá im bránia otáčať hlavou.“ Ľudstvo má neviditeľné, ale ťažké putá. V našom ponímaní ide o výraznú, mediálne podporovanú snahu feministických aktivistov a genderových ideológov, nivelizovať nielen sociálne, ale dokonca i biologické rozdiely medzi ženami a mužmi. Musíme neustále dokazovať, zároveň aj empiricky potvrdzovať niečo, čo bolo pre ľudstvo viac stáročí normálne a vhodné pre fungovanie nukleárnej rodiny.

Sme o tom hlboko presvedčení, že Platónovo podobenstvo o jaskyni by sa dalo aplikovať aj na dnešný postmoderný svet, kedy sú ľudia manipulovaní inými ľuďmi, skupinami, inštitúciami a nadnárodnými organizáciami. Na to, aby dnešný človek sa dopátral k pravde, teda, aby

objavil pravé poznanie skrze svetla - svet ideí, musí hľadať mnoho informácií a odpovedí k nejakej problematike.

1 Ideály vo výchove

Podľa G. Pintes (2005) v súčasnej pedagogike sa ideálmi a cieľmi vychovávaní najintenzívnejšie zaoberajú pedagogické disciplíny a to filozofia výchovy a teória výchovy. Tieto disciplíny sa opierajú o filozofiu, ktorá im pomáha pri objasňovaní a konkretizácii ideálov a cieľov v procese edukácie. Filozofickou disciplínou, ktorá sa zaoberá cieľmi výchovy je teleológia. Teleológia objasňuje aj zmenu cieľov v závislosti od spoločenských zmien, determináciu a charakteristiku ideálov a cieľov v jednotlivých obdobiach a kultúrach. V pluralitných a demokratických spoločenstvách sa legalizovala mnohorakosť ideálov, čo vedie k ich súpereniu a badať tu aj vplyv politických síl. Z nášho hľadiska nepovažujeme za šťastné spájať ideál výchovy s politickou orientáciou, ale v súčasných podmienkach je to žiaľ, realita (Pintes, 2005, s. 46). Súhlasíme s názorom, že ideál človeka i ideál výchovy je hodnotovým vyjadrením príkladu. Vtedy sa ideál výchovy (gr. Το ιδεώδες της εκπαίδευσης) môže konkretizovať aj podľa toho, aké hodnotové systémy a orientácie by mali charakterizovať vychovanú osobnosť.

Ako to uvádza B. Kudláčová (2010, s. 313), hodnotové charakteristiky, ktoré možno považovať za typicky európske a majú svoje miesto aj v európskom pedagogickom myslení, sú sloboda, ľudská dôstojnosť, humanita, rodina a občianstvo. Tieto charakteristiky významne napomáhali individualizácii európskeho človeka a dnes sú nevyhnutnou súčasťou jeho osobných práv a slobôd. Spomenuté charakteristiky na jednej strane ovplyvňovali pedagogické myslenie, na druhej strane jednotlivé podoby a formy výchovy a vzdelávania, napomáhali rozvoju a sebauvedomovaniu jednotlivcov a následne celej spoločnosti. Pre európske pedagogické myslenie je až do obdobia postmodernity typická ešte jedna charakteristika: s výchovou a vzdelávaním súvisí moment budúcnosti a istá dávka optimizmu a nádeje, že vychovávaní sú pripravovaní pre život o niekoľko rokov neskôr.

V súčasnom období sa dá nájsť len veľmi málo konkrétne formulovaných ideálov, moderná doba však istým spôsobom zovšeobecňuje predstavu o človeku, o hodnotách a kvalitách, ktoré sú všeobecne žiadané a uznávané. Z tohto hľadiska by sa súčasný ideál človeka mohol konkretizovať ako človek všestranný, ktorý sa nezameriava len na niektorú stránku svojej osobnosti alebo oblasť existencie, ale snaží sa o vyvážený rozvoj biologickej, psychickej a sociálnej stránky a o dosiahnutie rovnomerného rozvoja racionálnej, emocionálnej a vôľovej stránky svojej

osobnosti. V procese výchovy je primárnou požiadavkou pripraviť vychovávaného (tzn. dieťa, mladého človeka) pre život, aby sa dokázal tak socializovať, ako aj personalizovať.

Ideály a vzory fungovali už od pradávnych čias ako východisko i spôsob ovplyvňovania procesov utvárania osobnosti mladej generácie.

2 Muž a žena ako ideály vo výchove

Pohlavie je jedným z určujúcich atribútov sociálnych rolí. Platí obzvlášť pre ľudskú a živočíšnu ríšu. Dnešná postmoderná a emancipovaná doba priniesla so sebou chaos v mužsko-ženských roliach. Mužskosť a ženskosť vidí filozofia rodovej rovnosti v spoločenskom, politickom a ekonomickom kontexte. Nie však v kontexte biologickom a psychologickom. Práve tu je fókus nášho zamyslenia. Sme o tom presvedčení, že to, že používame adjektíva ako *mužský* a *ženský*, má svoje hlboké opodstatnenie a že ide o rozdielnosť, ktorá je i psychologická. Koniec koncov denno-denne narážame na mnohorakosť vzťahových problémov, práve na „iné myslenie“ muža a ženy.

Môžeme konštatovať, že súčasný svet, v ktorom žijeme, ako by podporoval neutralitu medzi mužmi a ženami (unisex životný štýl). Lenže to je ako chcieť byť nevšimavý k prírode. Z toho vyplýva veľa ženskej aj mužskej nespokojnosti. Každý z nás má v sebe jedinečné vlohy, ktoré sú uložené hlboko v našej sexuálnej, emočnej i duchovnej podstate.

Súhlasíme s Bielakom, ktorý uvádza, že „žijeme v dobe, kde sa manželstvo jedného muža a jednej ženy už nepokladá za všeludskú hodnotu a rodina ako spoločenstvo lásky a prameň života. Preto je potrebné, aby Cirkev, a najmä spoločnosť zodpovedne pristupovali k riešeniu problémov manželského a rodinného života, obraňovali rodinu pred znevážením a poukazovali na cesty, ktoré by viedli k jej duchovnej a mravnej obrode“ (Bielak, 2010, s. 70).

Maďarský básnik Attila József (1905-1937) a spisovateľ Sándor Márai (1900-1989) nás varujú vo svojich literárnych tvorbách pred zmenou životného spôsobu a štýlu vtedajších žien a mužov. S. Márai v exile píše o tzv. „byzantských mužoch“, ktorí sú ženski, nerobia žiadne konflikty, slúžia sociálne silnejším, nosia na sebe šaty z mäkkých tkanív a nosia semišové topánky.

J. Šimková (2015) vo svojom príspevku s názvom *Evolúcia vzťahu muža a ženy* uvádza, že vo svojej praxi od žien počúva, že muži sú čím ďalej slabší, menej nadšení pre intimitu a emočné zdieľanie a tiež sa im zdá, že akosi väčšmi zápasia so životom a na dôvažok, ešte sú aj akýsi „mäkkí“. Je otázkou, ako je možné, že ich rytierskosť a galantnosť sa vytrácajú? J.

Šimková naopak od mužov počúva, že ženy sú čím ďalej silnejšie, odolnejšie a nezávislejšie, a to až do takej miery, že ich prestávajú skutočne priťahovať. Nechcú to veľmi priznať, ale niekedy majú zo žien strach, lebo im prídu také „mužatkovské“. Ďalšou otázkou je, ako je možné, že ich ženy prestávajú potrebovať?

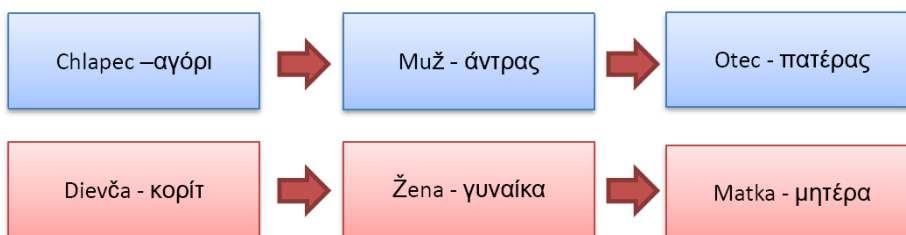
Známy maďarský psychológ a vedec J. Ranschburg (1935-2011) svoju monografiu s názvom *Žena a muž* (maď. *A nő és a férfi*) napísal pre verejnosť, ale kniha sa stala bestsellerom. Autor si všimol, že vedci dvadsiateho storočia tiež pripisujú rozhodujúcu úlohu sociálnym vplyvom pri vývine psychologických rozdielov medzi dvoma pohlaviami a majú tendenciu preskočiť fakty biologického určenia. J. Ranschburg (1996) chce brániť tradičnú rolu žien voči mužnosti, preto lebo to je nenahraditeľná hodnota nielen pre ženy, ale aj pre mužov.

Sme presvedčení o tom, že muž a žena (gr. *άντρας και γυναίκα*), mužskosť a ženskosť sú spoločensko-tradicionálnym ideálom, ktorý sa stavia na tradičných hodnotách spoločenského bytia a v centre pozornosti je človek (gr. *άνθρωπος*) ako nositeľ týchto hodnôt.

Pápež Ján Pavol II. v Liste rodinám (lat. *Gratissimam sane*) sa prihovára manželom týmito slovami: „Muž a žena sa v manželstve navzájom tak pevne zjednocujú, že sa stávajú – podľa slov Knihy Genesis – jedným telom (Genesis 2,24). Hoci sú muž a žena svojou fyzickou konštitúciou ako dva samostatné telesne odlišné ľudské subjekty, majú rovnakú účasť na schopnosti žiť v „pravde a láske“. Táto schopnosť, charakteristická pre ľudskú bytosť ako osobu, má súčasne duchovný a telesný rozmer.“ Z kresťanského hľadiska preto rola muža a ženy je vopred predurčená, tzn. socializácia a personalizácia chlapca a dievčaťa v biblickom chápaní je otázkou predestinácie a nie otázkou debaty.

Sme toho názoru, že ospevovanie subjektívnych slobôd v postmodernom chápaní, robí v mnohých prípadoch z individuálneho a empirického „ja“ prvý a posledný meter úsudku o tom, čo je pravdivé, čo je dobré, čo je pekné a čo je normálne a jednoznačne morálne.

Schéma č. 1 – Predestinácia (predurčenie) muža a ženy

Maďarský kresťanský psychológ F. Pálhegyi písal, že muž, ktorý nezabezpečí miesto, ktoré mu v rodine Boh prideliť, sa buď stane bázou, alebo sa stane papučou. Väčšina mužov nepreberá zodpovednosť za vedenie rodiny kvôli sebeckému a pohodliu. Sebeckosť mužov a pohodlie na jednej strane je vzburou proti Božiemu poriadku, na druhej strane je to trestný čin spáchaný proti žene. Infantilný muž je vážnym problémom súčasnej doby. Je charakterizovaný skutočnosťou, že v žene hľadá svoju matku, ktorá ho bude živiť, uspokojovať ho, ktorá mu dá bezpečie a rozhodne v ťažkých situáciách.

3 Rodičia ako modely v rodine

V našom chápaní rodičia fungujú ako modely, ktoré je možné napodobňovať, resp. sa s nimi identifikovať. V rodine súčasťou osvojovania si rolí, je aj osvojovanie si noriem, vzorcov, hodnôt. Rodičia vplývajú na svoje deti aj čo sa týka výberu budúceho partnera. V tomto zmysle je pre dieťa rodina mikrosvetom, v ktorom sa učí, najmä imitáciou a identifikáciou, ako fungovať, ako riešiť najrôznejšie situácie. Rodina a rodinní príslušníci boli, sú a aj budú tvoriť skupinu reálnych vzorov, ktorá nikdy zo života detí nevyumizne.

Role otca a role matky vo výchove sú veľmi krásne definované tak, ako to napísal kráľ Šalamún: „Syn môj, počúvaj otcovo napomenutie a nepodceňuj matkino poučenie...“ (Príslovie 1,8). „Počúvanie“ v tomto zmysle znamená ciele rodinnú komunikáciu. „Napomenutie“ otca je motiváciou pre dieťa (podnietiť dieťa) a zároveň aj varovanie, pripomenutie, aby sa dieťa vystrihalo pred niečím, čo by mohlo mať nepriaznivé následky. Ako to vidíme v biblickom ponímaní, otec by mal rozvíjať nonkognitívne funkcie dieťaťa a matka by mala všestranne rozvíjať jeho kognitívne funkcie, pretože „poučenie“ je vlastne návod, pokyn na konanie, rozšíriť poznanie, vysvetlenie niečoho, atď.

Obraz otcovstva, resp. materstva súvisí s budovaním vlastnej identity. Konfrontácia s vlastnou mužskosťou a mužnosťou, resp. ženskosťou a nežnosťou v detstve, sa spája s predstavou muža, resp. ženy, ktorú komunikoval chlapcom i dievčatám vlastný rodič.

Matka a otec v biblickom chápaní majú rozdielne role, teda zvlášť má úlohy a poslanie otec a zvlášť matka. V nasledovnej tabuľke heslovite uvádzame rolu kresťanského otca a rolu kresťanskej matky.

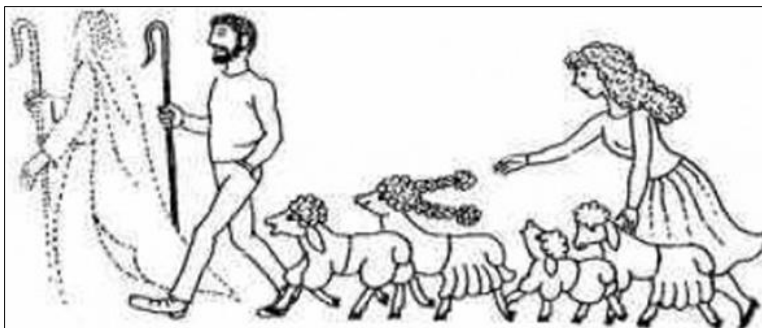
Tab. č. 1 – Role kresťanského otca a matky

Muž – Otec	Žena - Matka
<ul style="list-style-type: none"> • je hlavou rodiny, ako je Kristus hlavou cirkvi • je pastierom rodiny – ktorý má na starosti stráženie, starostlivosť, vedenie • je vodcom, hlavným manažérom, robí rozhodnutia, nesie konečnú zodpovednosť • miluje manželku, vydáva svoj život za ňu a obetuje sa • ide mu v prvom rade o dobro svojej rodiny, nehľadá svoje pohodlie • hmotne zabezpečuje rodinu a ochraňuje členov rodiny • aktívne a zodpovedne vychováva svoje deti, udržuje zdravú disciplínu • reprezentuje mužnosť (sila a odvaha) 	<ul style="list-style-type: none"> • je srdcom rodiny – zabezpečuje emocionálnu pohodu • je dostupná – ráno, obed a večer • miluje svojho manžela • podporuje interakcie, diskutovanie, rozmyšľanie a spracovanie života spoločne • zabezpečuje deľbu práce v rodine • vo výchove detí poskytuje prostredie, kde je neustála slovná podpora, sloboda zlyhať, prijatie, náklonnosť, nepodmienená láska pomáha dieťaťu vyvinúť zručnosti a objaviť silné stránky a duchovné dary • vedie autentický život • reprezentuje ženskosť (starostlivosť, nežnosť, jemnosť, láska, trpezlivosť)

Vo výchove detí pri osvojovaní si rolí, paralelne prebieha aj osvojovanie si noriem, vzorcov a hodnôt, teda dieťa môže interiorizovať sociálne, kultúrne a mravné hodnoty.

Žiaľ dysfunkcia rodiny vedie k tomu, že dieťa si alebo neosvojí príslušné roly, (napr. aj preto, že rodina nie je úplná), alebo si osvojí roly, hodnoty a normy, ktoré spoločnosť považuje za nežiadúce (patologické).

Obr. 1 - Model (vzor, prototyp, preobraz) kresťanskej rodiny

F. Pálhegyi poukazuje na to, že dysfunkcia rodiny je veľkým ohrozením pre deti. Vo výchove detí vedie k nesprávnej a deformujúcej socializácii a personalizácii. Sme o tom presvedčení, že k nesprávnej rodinnej socializácii vedie, keď:

- v rodine matka robí celkom všetko (nesprávna a nespravodlivá deľba práce v rodine),
- otec je diktátorom rodiny (dominancia muža),
- matka je kráľovnou rodiny (dominancia ženy),
- svokra ako manipulátor v rodine (jemná alebo hrubá forma manipulácie),
- rodičia majú vždy konflikty (hádky, napätie v rodine, boj o moc),
- v rodine vládne „demokracia“, každý člen rodiny má na všetko kompetenciu, ale nikto nič nerobí poriadne,
- dieťa je „boh“ (pedocentrická rodina, merkantilná a hyperprotektívna výchova)
- rodina je neúplná (chýbajúci rodič).

Tak ako sa mení doba, tak sa menia aj zobrazené vzory a ideály. Pri zobrazených vzoroch najväčší vplyv a tlak robia dnes médiá. Médiá, resp. masmédiá sú špecificky navrhnuté tak, aby zasiahli veľmi veľké obecnstvo. Je to široko rozšírený sprostredkovateľ informácií všetkého druhu ako tlač, rozhlas, televízia a pod. Hoci masmédiá predstavujú vysokohodnotný kultúrny výtvarný výdobytok, stavajú pred filozofiu kultúry otázky svojimi sčasti negatívnymi kultúrno-politickými účinkami.

4 Pseudo-pedagogika a lacné idoly súčasnej doby

V slovenčine vyšla nová príručka „ne-výchovy“, ide o preklad bestselleru dvojice nemeckých autoriek Danielle Graf a Katje Seide s názvom *Das gewünschtete Wunschkind aller Zeiten treibt mich in den Wahnsinn*. Slovenský preklad s názvom *Moje vymodlené dieťa ma privádza do zúfalstva*

(2017). V nej sa prezentujú súčasné trendy, ktoré radia rodičom, aby dieťaťu neprekážali usmerňovaním a nechali ho slobodne sa rozvíjať. Tieto výchovné metódy sú v poslednom čase veľmi obľúbené medzi mladými rodinami, aj na kresťanských rodinných portáloch vychádzajú oslavné ódy na tento spôsob ne-výchovy. Nejde pritom o zdanlivú novinku, ktorá zrazu stavia doterajší tradičný prístup k rodičovstvu, kde sa deti usmerňujú cielenou výchovou, na hlavu. Korene tejto výchovy môžeme hľadať ešte v časoch osvietenstva, keď Jean Jacques Rousseau napísal svoje dielo *Émile ou De l'éducation* (slov. Emil alebo o výchove). V tom čase priniesol revolučnú myšlienku, že rodičia majú rešpektovať individuálne schopnosti a potreby dieťaťa a vychovávať ho v súlade s prírodou.

Sme o tom presvedčení, že novodobé ne-výchovné, resp. pseudo-pedagogické prúdy (Alexander Sutherland Neill a iné) sú len prežutými osvietenskými ideami, ktoré bojovali proti vtedajším autoritám a mali predstavu, že za sociálnu nerovnosť môže pokrok vo vede, moc a cirkev.

Znaky pseudo-pedagogiky môžeme heslovite uvádzať nasledovne:

- nepotrebuje vedecké bádanie, ani empirický výskum,
- ignoruje doterajšie pedagogické koncepty, nemá jasný axiologický rozmer,
- stredobodom pseudo-pedagogiky je dieťa a jeho „prirodzený“ rast,
- absentuje v nej skutočný antropologický pohľad na človeka a nereflektuje na psychologické zákonitosti vývinu,
- pseudo-pedagogika nechce vychovávať, lebo výchova je manipulácia, hrubé porušenie detských práv,
- v pseudo-pedagogike vládne absolútna „demokracia“,
- v pseudo-pedagogike neexistujú tradičné roly (otec, matka, dieťa, učiteľ, vychovávateľ),
- pseudo-pedagogika potrebuje lacné idoly (vzory),
- v pseudo-pedagogike sa nachádzajú nasledovné ideologické prúdy: feminizmus (Simone de Beauvoir), genderizmus, descolarizácia, LGBTI, kultúra smrti, dangerizmus, atď.

Kým malé deti, nachádzajú vzory v rodine a v blízkom okolí, neskôr, najmä v období puberty, keď zažívajú svoje prvé lásky a nesmelé vzťahy, sa záujem detí v pubertálnom veku obracia k ich vlastnému výzoru a imidžu. Mladí ľudia zvyknú, ako svoje idoly, preferovať plytké celebrity. V skutočnosti však ide v ich prípade o interiorizáciu pseudo-hodnôt.

Ľudské vzory nás do určitej miery formujú. Dokážu byť pre nás i pre naše deti výzvou i motiváciou. Pozitívne vzory nás môžu motivovať v dosahovaní cieľov a prekonávaní rôznych prekážok. Častokrát stojíme pred

výzvou, ktorú naše idoly už prekonali, s väčšími či menšími ťažkosťami, čo nás môže motivovať. Avšak idoly majú aj negatívne a temné, niekedy aj tajomné stránky, ktoré môžu deformovať a negatívne ovplyvňovať súčasnú generáciu.

Paris Hilton, Justin Bieber, Robert Pattinson a mnohé ďalšie hviezdy, patria medzi tú skupinku, ktorú dnešní tínedžeri slepo uctieajú (ba aj zbožňujú). Na Slovensku máme tiež veľa idolov, sem patrí ako napr. Majk Spirit, Rytmus (Patrik Vrbovský), Kali (Koloman Magyary), Patrik Šmajda, Kristína Peláková, alebo aj športovci ako napr. Peter Sagan, Marek Hamšík a iné. V dnešnej dobe aj virtuálny, resp. mediálny svet ponúka aj animované idoly, napr. od Mickey Mousa až po rodinu Simpsonovcov. Simpsonovci ako seriál, bol od začiatku kontroverzný. Neposlušnosť vtedajšej hlavnej postavy Barta, ktorému sa často jeho výstrelky prepiekli bez akéhokoľvek trestu, ho pomohli niektorými rodičmi zaškatuľkovať ako zlý vzor pre deti. V tom čase dokonca vtedajší americký prezident G. Bush starší povedal, že americkú rodinu je treba preformovať, aby sa viac podobala na Waltonovcov a menej na Simpsonovcov. Agentúra TASS dňa 4. mája 2017 napísala, že v ruských médiách podľa kňazov, začala propaganda falošných morálnych hodnôt, ktorá útočí na mladistvých, lebo v novom diele seriálu Simpsonovci hlavný hrdina Homer, hrá obľúbenú hru aj v miestnom kostole. Na pokarhanie kňaza odpovie, že *"hra je obľúbenejšia, než bol kedysi Ježiš"*. Podľa predstaviteľov pravoslávnej cirkvi, popularita hrdinov seriálu stojí na ich „ohavnosti“, a preto je potrebné pred nimi mládež chrániť.

Aj Pápež František (2017) vyslovuje varovný výrok: *„Idoly nakoniec človeka vždy sklamú. Môžu síce priniesť dočasný úspech, ale sú to falošní bohovia a v dlhodobom horizonte, nemôžu priniesť ani útechu, ani šťastie.“*

5 Nová epocha – nové ideály

Žijeme v takej historickej epoche, ktorá nám prináša nové problémy, ale aj nové výzvy. Pred dvoma rokmi, začali u nás na Slovensku viesť debaty o Istanbulskej dohovore (angl. Istanbul Convention), čo môže byť kameňom úrazu. Istanbulskej dohovor Slovensko síce neratifikovalo a podľa analytikov v najbližšom čase tak ani neurobí, ale aj tak stihol u nás napísať krátke dejiny a vyvolával polemiku na rôznych fórach. Na tomto mieste nebudeme analyzovať ani zámer a ani obsah tohto dokumentu, ale je zrejmé, že dohovor v prvom rade zasahuje do práva rodičov na výchovu ich detí, ďalej podporuje zmeny v spoločenských a kultúrnych modeloch správania sa žien a mužov, s cieľom odstrániť predsudky, zvyky, tradície a všetky ostatné zvyklosti, ktoré sú založené na stereotypných rolách žien a mužov. Ak u nás bude dohovor

ratifikovaný, tak do nášho kurikula sa budú začleňovať aj študijné materiály o nestereotypných rodových roliach, pretože je deklarované, že „Zmluvné strany prijímú, ak je to primerané, potrebné kroky na to, aby sa do oficiálnych študijných plánov na všetkých stupňoch vzdelávania, začlenili študijné materiály, týkajúce sa problematiky rovnoprávnosti mužov a žien, nestereotypných rodových rolí“ (Dohovor Rady Európy). Čo to ale znamená v praxi? Prijatím nedefinovaných pojmov a záväzkov, vytvárame predpoklad na vznik neželaných tlakov medzinárodných organizácií na to, akú výchovu majú naše deti dostať (v rodine, v škole, vo voľnom čase, atď). Pretláčanie rodového feminizmu na školách pomocou pseudo-pedagogiky, by však bolo zjavným porušením práv mnohých rodičov na výchovu detí v súlade s ich náboženským, či morálnym presvedčením. Keď to všetko logicky zhodnotíme, tak si musíme uvedomiť, že to je čiastkovou úlohou pri vybudovaní nového svetového poriadku (lat. *Novus ordo seculorum*). „Kto môže poprieť, že naša epocha nie je dobou veľkej krízy, ktorá sa prejavuje predovšetkým hlbokou „krízou pravdy?“ (Ján Pavol II., 1994).

Konštatujeme, že detská duša (gr. ψυχή) je „posvätná pôda“, a mnohí rodičia chcú chrániť svoje deti pred ideologizáciou a majú presné a jasné predstavy o výchove detí k rodičovstvu a o vzťahoch medzi pohlaviami.

Kresťanský otec a kresťanská matka môžu byť skutočne nástrojom v Božej ruke. Celý proces rodinnej výchovy musí byť taký, ktorý Boh prikazuje a ktorý On vedie, aby tak Jeho autorita bola neustále v priamom kontakte s myslou, srdcom a svedomím dieťaťa. Preto potrebujú deti skutočné, reálne, dostupné a autentické ideály: milujúceho otca a milujúcu matku. Sme presvedčení o tom, že kresťanská výchova je potrebná na to, aby umožnila deťom rásť v úcte k Bohu a s rešpektom voči rodičovskej autorite. Poznaním kresťanských noriem táto výchova podnecuje sebakontrolu, modifikuje správanie dieťaťa a smeruje k zdravej personalizácii.

Záver

Keď vychováme naše deti v súlade s biblickými radami a princípmi, pravdepodobne sa budeme môcť tešiť z toho, že z našich detí vyrastú ohľaduplní ľudia, so zmyslom pre zodpovednosť a mravné hodnoty. „Vychovávaj chlapca podľa cesty, ktorá je pre neho; aj keď zostarne, neodbočí z nej“ (Príslovia 22,6).

Bibliografia

- BERGOGLIO, J. M. 2017. *Idoly môžu priniesť dočasný úspech, ale sú to falošní bohovia*. Tlačová kancelária Konferencie biskupov Slovenska. [Online]. Dostupné na internete <https://www.tkkbs.sk/view.php?cislocianku=20170113030>
- BIELAK, J. 2010. Úloha kresťanskej rodiny pri budovaní civilizácie lásky. In: Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet. Zborník príspevkov z III. ročníka vedecko-odbornej konferencie. Ružomberok : PFKU, s. 70
- JÁN PAVOL II. 1994. Apoštolský list rodinám *Gratisimam sane*. Trnava : SSV, čl. 8.
- KUDLÁČOVÁ, B. (ed.) 2010. *Európske pedagogické myslenie (od antiky po modernu)*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis/VEDA, 318 s. ISBN 978-80-8082-336-8
- PINTES, G. 2005. Teleológia cieľov výchovy. In: PERHÁCS, J a kol.: *Multidimenzionálne aspekty výchovy a vzdelávania*. Nitra : PF UKF, s. 7- 29.
- RADNAI, R. 1917. *Régi ideálok a nevelésben*. Budapest.
- RANSCHBURG, J. 1996. *A nő és a férfi. Pszichológia és pedagógia nevelőknek*. Budapest : Tankönyvkiadó
- ŠIMKOVÁ, J. 2015. *Evolúcia vzťahu muža a ženy*. [Online]. Dostupné na internete <http://www.realwoman.sk/evolucia-vztahu-muza-a-zeny/>
- Biblia. <https://biblia.sk/>
- Dohovor Rady Európy o predchádzaní násiliu na ženách a domácomu násiliu a o boji proti nemu. 2011. [Online]. Dostupné na internete <http://moznostvolby.sk/wp-content/uploads/2014/08/SVK.pdf>
- Ruskej cirkvi prekážajú Simpsonovci. Šíria vraj „falošné morálne hodnoty“. 2017. [Online]. Dostupné na internete <https://kultura.sme.sk/c/20524878/ruskej-cirkvi-prekazaju-simpsonovci-chce-zvysit-vekovu-hranicu-na-ich-sledovanie.html>

PhDr. Mgr. Tichomír Gaspárecz

Dr. Mgr. et Mgr. Iveta Gaspáreczová,

Dom Dobrého Pastiera – Centrum pre deti a rodiny

Hlavná ul. 159/2, 925 23 Jelka,

e-mail: dobrypastierno@gmail.com; gasparecz.tihamer@gmail.com

„Vidiečan“ a „mešťan“ ako dve východiská pre výchovné modely ženy a muža

„Villager“ and „Townsmen“ as Two Backgrounds for Female and Male Educational Models

Albín Škoviera

Abstract

The paper is based on four theses. In the first thesis – there are two basic life philosophies (lifestyles), "villager" and "townsman". The second thesis expresses the belief that there is a difference in educational roles between man and woman. Third thesis suggests there is a difference in the education of girls and boys. The fourth thesis expresses the belief that the creation of a family community is the most important task in education.

Keywords: Father. Mother. Daughter. Son. „Villager.“ „Townsmen.“

Úvod

Výchova. To ako ju chápeme a spôsob akým ju realizujeme je ovplyvnený celým radom rôznorodých determinantov. Je tu náš temperament, osobnostné a intelektuálne predpoklady, zdravotný stav ako základný biologický rámec, sú tu výchovné a psychologické modely, ktoré sme zažívali v ranom detstve v svojom prostredí (Bowbly, 2010), ale sú tu aj rôzne úrovne prostredia (ekosystémy), v ktorých prebieha socializačný a výchovný proces ako to popísal v širšom psychosociálnom a vývinovom odbornom kontexte Bronfenbrenner (1979). Celkom iste sú tu aj silné mediálne vplyvy, ktoré nás vedú k tomu, že kupujeme „interaktívne hračky“ a „interaktívne knihy“, kým prideme na to, že sú síce dobrým obchodom, ale oveľa dôležitejší sú pre zdravý vývin a dobrú rodinnú klímu interaktívna mama, interaktívny otec a interaktívni súrodenci.

Odborne sú nám veľmi blízke konštatovania tých autorov (napr. Matějček, 2015, Prekopová, 2010, Mikulková, 2017, Herman, 2014), ktorí za veľmi dôležitý aspekt výchovy považujú popri inom aj pohlavie. A to platí jednak na úrovni toho **kto vychováva**, jednak na úrovni toho **koho vychovávame**.

Napriek súčasným tlakom na gender výchovu a prevažujúcim snahám o unisex vo výchove, je totiž skutočne v mnohom odlišné vychovávať dievčatá a vychovávať chlapcov. Práve „kvázi genderovo korektná“

unisexuálna výchova vedie k strate maskulinity u chlapcov a zhrubnutiu a znečitliveniu u dievčat. Vedie k neprijatiu seba ako ženy a seba ako muža. V nepoddajnosti tomuto súčasnému trendu je dôležitá nielen naša rodina ako výchovné prostredie, ale aj lokálne prostredie, v ktorom žijeme.

Už to, či žijeme v paneláku alebo v rodinnom dome so záhradou totiž určitým konkrétnym spôsobom determinuje rolu muža i ženy, očakávania vonkajšieho prostredia na nás ako na ženy a na mužov i tlak prostredia na to, aby sme isté, v tomto konkrétnom prostredí očakávané roly, plnili. To nie je v žiadnom rozpore s emancipáciou žien a mužov.

1 Pokus o vymedzenie pojmov

Naša pohlavná identita sa realizuje v konkrétnom prostredí. Napriek tomu, že sme si vedomí značného zjednodušenia a istého schematizmu v chápaní pojmov „vidiečan“ a „mešťan“, sú pre nás dvoma základnými diferenciálnymi kategóriami (samozrejme, vnímame, že existuje i tretia zmiešaná kategória) v postojoch k vonkajšiemu svetu a v jeho chápaní, v praktických životných hodnotách, v organizácii (rytme) dňa i týždňa, ale i vízií dlhšieho obdobia (napr. dovolenky), k spôsobu naplňania záujmov a trávenia voľného času atď. Súčasným jazykom by sme mohli hovoriť o rozdieloch v kompetenciách medzi týmito skupinami. Je to pochopiteľné. Ešte aj v dnešnom globalizovanom svete sa zameriavame predovšetkým na potrebné zručnosti v lokálnom prostredí, v ktorom žijeme.

Aj keď možno dodnes rezonuje v mnohých ľuďoch pojem „vidiečan“ ako čosi dehonestujúce, kultúrne a vzdelanostne menejcenné, v našom chápaní to tak vôbec nie je. „Mešťan“ môže byť reálne obyvateľom, ktorý žije na dedine a „vidiečan“ môže žiť vo veľkom meste. Je to pre nás predovšetkým špecifický spôsob rozmýšľania, konania a praktickej prípravy na život. „Vidiečan“ a „mešťan“ nie sú nutne zviazaní s vidiekom a mestom, je to skôr životný štýl.

„Vidiečan“ trocha metaforicky:

- radšej si aspoň sčasti dopestuje ovocie a zeleninu, ako by si ich mal ísť kupovať do obchodného reťazca,
- nečaká, že mu neporiadok na ceste pred domom poupratuje nejaká služba,
- uprednostní doma pripravenú desiatu pred kúpeným hamburgerom,
- za normálne považuje pozdraviť aj človeka, s ktorým sa vôbec nepozná,
- považuje za potrebné mať doma také nástroje akými sú píłka, sekera, kladivo, klinec, kliešte, skrutkovače a vie ich používať ap.,
- väčšinu technicko-manuálnych prác v domácnosti zvláda „samoobslužne“,

- žena sa špeciálne upravuje (účes, nechty, make-up), len keď ide do spoločnosti, vyniesť smeti môže aj nenamaľovaná,
- na ženu i muža vždy „čaká“ nejaká práca, obaja vnímajú, že sú niektoré práce vhodnejšie skôr pre mužov a iné skôr pre ženy,
- vždy nájde aj nejakú prácu pre svoje deti,
- na „kávičku“ ide skôr k susedom ako do kaviarne,
- verejnú kontrolu blízkeho okolia berie ako súčasť kultúry a nedráždi ho,
- za „funkčného“ psa považuje takého, ktorí dokáže strážiť, za „funkčnú“ mačku takú, ktorá dokáže chytať myši,
- je otvorený pomôcť susedovi a očakáva aj ochotnú pomoc od suseda,
- televízne vysielanie je pre neho najmä predspánkovým rituálom,
- nenosí so sebou vždy mobil a nemá ho zapnutý „dvadsaťštyri hodín“ denne.

„Mešťana“ vnímame podobne metaforicky ako človeka, ktorý:

- má otvorený vzťah k stravovaniu mimo domu (reštaurácia, bufet, pizzéria),
- špeciálne sa sústreďuje na organizáciu a prežívanie víkendu,
- časť voľného času trávi „prechádzkami“ v obchodnom centre, časť na rozličných webových stránkach,
- prežíva ako jednu z najhorších vecí, čo sa mu môže doma stať, vypnutie prúdu a netečenie vody,
- vstáva spravidla (ak mu to práca dovoľuje) aspoň o hodinu neskôr ako vidiečan a chodí aj neskôr spať,
- neustále očakáva, že mu niekto niečo veľmi dôležité zatelefonuje a tak má mobil „v pohotovosti“ a je napojený stále na internet,
- v oblečení i v technickom zabezpečení domácnosti sleduje aktuálne trendy a snaží sa byť ako-tak „in“,
- jeho domáca kozmetika je oveľa viac ako pitralon,
- medzi jeho „domáce náradie“ patrí umývačka riadu a robotický vysávač, väčšinu prác nevníma ani ako „ženské“, ani ako „mužské“, vníma ich ako „bezpohlavné“,
- pokiaľ ide o výchovu detí, oveľa viac ho zaujímajú názory popularizačných odborníkov v lifestyleových časopisoch ako názor susedy, ktorá dobre vychovala štyri deti,
- je presvedčený, že deti sú deti a rodič im má poskytovať predovšetkým servis,
- častejšie chodí do zahraničia na pracovné cesty i za oddychom,

- posedenie v kaviarni s priateľom (priateľkou) vníma trochu ako „kultúrnu akciu“,
- verejnú kontrolu blízkeho okolia berie ako zasahovanie do osobných slobôd,
- funkciu psa a mačky chápe ako „domácich maznáčikov“.

Deti „vidiečana“ i „mešťana“ zrkadlia a reflektujú rolu ženy a muža jednak zvnútra v tom prostredí, v ktorom „sú doma“, v ktorom žijú, jednak prijímajú skutočné i virtuálne modely zvonka. Ak žije „vidiečan“ reálne na vidieku, je umocnený tento vplyv ešte aj súzvučným okolím. Je tu očakávaná norma, ktorú viac či menej úspešne dospeli i deti naplňajú. Platí to rovnako aj v situácii, ak „mešťan“ žije v meste. „Mešťan“ na vidieku je pre vidiečanov tak trochu čudák. Veľmi podobné je to však aj v opačnej situácii, keď „vidiečan“ žije v meste. Teoreticky azda obaja vedia, čo od nich okolie očakáva, ale reálne nemajú tieto očakávania okolia v sebe „implementované“.

Tento model nie je vôbec statický. Nový rozmer prinášajú do rolí muža a ženy spoločensko – politické zmeny so zmenami na pracovnom trhu, či výrazný vplyv médií. Zmeny v otcovskej role za posledné roky podrobne popisuje Potančok (2010). Aj naša „seniorská“ skúsenosť hovorí, že napr. muž, ktorý tlačí kočík s dieťaťom bol ešte pred päťdesiatimi rokmi „zjav exotický“, či zastúpenie žien šoférok v tom období výrazne minoritné, ale v súčasnosti ide o jav celkom bežný.

Tieto zmeny znamenajú však aj to, že sa najmä v rodinách „vidiečanov“ objavujú členovia, ktorí, predovšetkým v čase dospievania, chcú byť slobodnejší, nezávislejší, ale pritom paradoxne iba chcú vymeniť konformitu „vidiečana“ za konformitu „mešťana“.

2 Žena a muž ako výchovné modely

Dôležitosť otca vo výchove vnímame v starozákonných i novozákonných textoch, ukázkovým výchovným príkladom je Podobnenstvo o márnoträtom synovi. V antickom Grécku a Ríme, bola bežné, že o výchovu chlapcov sa starali muži a o výchovu dievčat ženy. Aj v súčasnosti sú témy, ktoré dievčatám sprostredkujú lepšie matky, či iné ženy a podobne u chlapcov sú „mužské“ témy.

Funkčná rodina je komplementárna v partnerskom fungovaní ženy a muža navzájom, ale aj vo výchovných rolách vo vzťahu k deťom. Deťom poskytuje v prvom rade čitateľné prostredie s identifikačnými modelmi, ale, na základe sociálneho učenia získavajú aj praktické sociálne komunikačné zručnosti (napr. čo je priechodnejšie cez otca, čo naopak cez mamu).

Dôležitosť otca pre výchovu syna spomína Matějček (1999), ktorý hovorí, že prítomnosť otca učí chlapca väčšiemu sebaovládaniu. Dôležitosť otca nielen pre syna, ale aj pre dcéru skutočne pregnantne zdôrazňuje Bobelová (2012). Uvádza konštatovanie FBI, že chýbajúci otec je spoľahlivejším predikátorom trestnej činnosti, ako sú faktory prostredia, rasy, či chudoby. Z veľmi zaujímavých informácií zo štatistík National Fatherhood Initiative, ktoré autorka uvádza, vyberáme:

- z rodín bez otcov pochádza 72 % vrahov, 60 % páchatel'ov znásilnení, 80 % adolescentných pacientov z psychiatrických liečební a 72 % detí z prevýchovných zariadení,
- u týchto detí je až jedenásťkrát vyššia pravdepodobnosť výskytu prejavov násilného správania a dvojnásobná pravdepodobnosť predčasného odchodu zo školy,
- častejšie sa vyskytujú podpriemerné známky z matematiky a čítania,
- majú viac nehôd, úrazov, prejavov chronickej astmy, bolestí hlavy a porúch reči,
- traja zo štyroch mladistvých samovrahov pochádzali z rodiny bez otca.

Dievčatá, ktoré vyrastajú len s jedným rodičom:

- majú o 164 % vyššiu pravdepodobnosť otehotnenia pred sobášom,
- 53 % vyššiu pravdepodobnosť sobáša pred dosiahnutím plnoletosti,
- 92 % väčšia pravdepodobnosť rozvodu,
- neprítomnosť biologického otca v domácnosti zvyšuje dcérinu zraniteľnosť voči znásilneniu a zneužitiu o 900 %. (podľa Bobelová, 2012)

Je zrejmé, že nestačí iba prítomnosť otca/ mamy. Ide o ich skutočnú aspiráciu a angažovanie sa vychovať z detí dospelých ľudí so všetkým tým pozitívnym, čo k dospelosti patrí – teda k človečenstvu. Žena i muž majú totiž **vo výchove** detí niekoľko nenahraditeľných úloh. Skúsime zhrnúť tie, ktoré považujeme za najdôležitejšie. Sú to:

- zabezpečiť ich zdravý fyzický, emocionálny, kognitívny i spirituálny vývin v bezpečnom, ale pritom nie v skleníkovom prostredí,
- viesť ich k tomu, aby dokázali zdieľať to, čo cítia a čo si myslia,
- poskytnúť im také modely správania, ktoré umožňujú dievčaťu dospievať v ženu a chlapcovi dospievať v muža,
- poskytnúť model pozitívneho správania muža k žene a ženy k mužovi a oboch rodičov k deťom, i model správania k ostatným ľuďom,

- ochraňovať predovšetkým svojich najbližších,
- sprostredkovať im základné manuálne a sociálne zručnosti,
- postupne rozširovať prejavovaním dôvery deťom nielen ich „portfólium“ samostatnosti, ale aj schopnosti rozhodovať sa a niesť za svoje rozhodnutia zodpovednosť,
- učiť ich v súčasnom svete žiť a konať v súlade so svojim presvedčením,
- viesť ich tak, aby sa oni, rodičia, nehanbili za svoje deti a deti nehanbili za svojich rodičov.

Pri „vidiečanovi“ a pri „mešťanovi“ nejde v prvom rade o to, že ich napĺňanie životného konceptu je rozdielne. To nie je až také dôležité. To je akceptovateľná rôznorodosť životného štýlu. Dôležité je to, či rodina je spoločenstvom, ktoré umožňuje, aby všetci jej členovia mohli čerpať zo šiestich „životodarných prameňov“. Sme presvedčení o tom že sú nimi **prijatie – zdieľanie** (otvorenosť) – **participačné partnerstvo – bezpečie – zažitie úspechu – rast** (rozvoj). (Škoviera, 2019)

Záver

Miesto záveru, možno trochu netradične ponúkame text, ktorý je reflexiou Domáciho a kázeňského rádu z predminulého storočia, z roku 1880. Halířová v ňom píše toto: „**Výchova se v sirotčincích** lišila podle pohlaví dětí. Děti bydlely v ústavu, kde měly plné zaopatření. Byly navykány na domácí řád. Den byl rozdělen podle jednotlivých aktivit a času k modlitbě. Děti se učily úctě a poslušnosti. Měly být vychovány tak, aby byly dobře připraveny na další život a staly se užitečnými členy společnosti. Každý čin a každý krok chlapce nebo dívky v sirotčinci byl kontrolován učiteli, případně vychovatelkami. K regulaci chování mělo pomoci napomínání, pokud to nepomohlo, mohl být použit přiměřený trest. Tresty většinou spočívaly v domluvě, případně zákazu nějaké oblíbené činnosti či výprasku. V případě sirotčinců se nesetkáváme s tresty využívajícími pouta, ale jako přísný trest byla udělována samovazba (Halířová, 2014, s.14)

Výchova v sirotčincích reflektovala reálnu výchovu vtedajšej spoločnosti. Pred 140 rokmi boli vo výchove celkom zreteľne definované ciele i metódy. Aj s rolovou diferenciaciou. Je nám to jasné aj dnes?

Bibliografia

- BOBELOVÁ, Alexandra. 2012. *Role otce ve výchově*. <https://stridavka.cz/role-otce-ve-vychove/> [29.3. 2018]
- BOWLBY, John. 2010. *Vazba. Teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-670-4
- BRONFENBRENNER Urie. 1979. *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge, MA: Harvard University Press. ISBN 0-674-22457-4
- HALÍŘOVÁ, Martina. 2014. Vznik a vývoj ústavní péče o děti a mládež do roku 1914. In SYCHROVÁ (ed.) *Ústavní péče v resocializačním kontextu*. s. 7-20. Pardubice: Univerzita Pardubice. ISBN 978-80-7395-756-8
- HERMAN, Marek. 2014. *Najdětete si svého maršana...* Olomouc: Hanex. ISBN 978-80-260-6070-3
- MATĚJČEK, Zdeněk. 1999. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál. ISBN 80-717-8304-8
- MATĚJČEK, Zdeněk. 2015. *Po dobrém anebo po zlém?* Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0852-5
- MIKULKOVÁ, Milena. 2017. *Hlavu vzhůru, chlap(c)i!* Praha: Grada. ISBN 978-80-271-0196-2
- POTANČOK, Juraj. 2010. Zmeny v chápaní úlohy otca v súčasnej rodine. *Sociológia, 2010, Vol. 42, No. 2*: s.113-133. ISSN 0049 – 1225
- PREKOPOVÁ, Jiřina. 2010. *I rodiče by měli dělat chyby*. Praha: Portál. ISBN 978-80-736-7766-4
- ŠKOVIERA, Albín. 2019. *Terapeutická komunita v špeciálnych výchovných zariadeniach*. Ružomberok: Verbum. ISBN 978-80561-0642-6

doc. PhDr. Albín Škoviera, PhD.

Katedra pedagogiky a špeciálnej pedagogiky
Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta
Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok
e-mail: albin.skoviera@ku.sk

Dítě a jeho rodiče v souvislosti s rozvodem

Child and His/Her Parents an Connection with Divorce

Adriana Sychrová

Abstract

The paper deals with parenthood and its changes in connection with divorce. It shows a close link between parenting and partnership. Children are most often entrusted by the court to mothers. The role of both parents is gradually beginning to be emphasized, the number of children in alternating care of parents or the joint care of parents is increasing. The author draws attention to the negative consequences of divorce for parents and children. Parents forget about their parenthood because of their partner conflicts and are unable to communicate with each other for the benefit of the child. The author sees the solution in strengthening support for parents and children, especially in the expansion of interdisciplinary cooperation between the court, the department of social and legal protection of children, the psychologist, attorneys and the mediator within the so-called Cochemical Practice.

Keywords: Child. Parenthood. Partnership. Divorce.

Úvod

Rodina funguje jako systém. Problémy v rodině spojené s partnerským konfliktem se odrážejí v životě všech jejích členů, v celkové atmosféře rodiny, ve vzájemných vztazích i ve výchově dětí. Výchova dětí představuje náročný proces a klade na rodiče stále vyšší nároky. Dítě přináší radost, štěstí a spokojenost. Stává se ale i zdrojem stresu. Podle Nováka (2012) může rozbít rodinu i neschopnost rodičů vyrovnat se s omezeními, která dítě nebo děti přináší. Zároveň nesmíme zapomenout, že ne všichni rodiče mají tzv. talent na rodičovství. Rodičovské role jsou do jisté míry zastupitelné, na což upozorňoval již profesor Matějček.

Podstatná je především odpovědnost rodičů, která úzce souvisí s jejich dospělostí či zralostí. Projevuje se tak, že jsou rodiče schopni dělat i takové věci, které je nebaví nebo se jim dělat nechťejí. Vědí však, že se dělat musí, jinak rodina nebude fungovat. Asi proto tolik mladých nezralých rodičů své rodičovství ne zcela zvládá a jsou schopni plnit svou roli jen s větší či menší sociální oporou.

Rodičovství je úzce propojené s partnerstvím rodičů. Ačkoli jde o zásadní vztahy člověka, je mezi nimi velký rozdíl. Partnerský vztah je vztah získaný. Založený je na souhlasném spojení muže a ženy, kteří jsou si biologicky zcela cizí. Vztah mezi rodičem a dítětem je vrozený, je biologicky podmíněný. Jeho trvalost je proto nezpochybnitelná. Rodičovství, na rozdíl od partnerství, nelze rozvést. Partnerství zpravidla začíná pocitem, že ten druhý, kterého jsme potkali, je ten pravý, ta pravá. Vzájemná náklonnost a porozumění dává vzniknout trvalejšímu vztahu, do kterého se rodí dítě. Jak často však muž i žena nařikají, že nepoznali včas, jaký ten druhý doopravdy je, že si s ním přestali rozumět nebo spolu už nechtějí žít.

1 Vztahy, které se rozpadají

Mnoho mladých lidí si do manželství přináší vysoká očekávání a nereálné představy, které však partner nemůže splnit. Není pak divu, že nejvyšší míru rozvodovosti mají manželství po 2 až 5 letech. Mnoho lidí má představu, že ten, koho si chtějí vzít, musí být dokonalý, že se šťastné páry nehádají, že děti vyřeší problémy ve vztahu nebo že každý, kdo opravdu miluje by měl automaticky poznat, co udělá toho druhého šťastným. Tyto mýty jsou tak zakořeněné, že se staly v minulém roce námětem osvětové kampaně Národního týdne manželství (Manželství bez mýtů, 2018). Důvodem k vysokým očekáváním je to, že se v současnosti partnerský vztah považuje za jeden z podstatných zdrojů vlastní identity. Jde o vztah založený především na emocích, které jsou nesmírně zranitelné. Musí tudíž docházet k neustálému vyjednávání o jeho podobě, což je pro partnery složité (Vohlídalová, Maříková, 2011). „Stabilita rodinného soužití vyžaduje určitou předběžnou koordinaci dospělých partnerů v hodnotách a postojích, i určitou emoční inteligenci a komunikační dovednosti. U lidí, kterým chybějí tyto osobnostní předpoklady, je krach partnerského vztahu pravděpodobný. Stabilní a spokojené páry si uvědomují, že jejich vztah je něčím získaným a udržovaným, někdy i za cenu potlačování osobních přání a sklonů. Neschopnost podřídit se společnému projektu, jímž je partnerství, příp. rodina, lze na osobní úrovni označit za obecnou příčinu rozchodů / rozvodů.“ (Matoušek, 2013, s. 362)

Rozvod je krizová situace v rodině pro všechny zúčastněné. Považována je za jednu z nejnáročnějších životních situací. Každý rok je v České republice rozvedeno kolem 25 000 manželství, ve 3/5 z nich žijí nezletilé děti, většinou jedno až dvě. Průměrná délka trvání manželství je 13 let (ČSÚ, 2016). Znamená to tedy, že každý rok přichází o úplnou rodinu 15 000 dětí. Dovolujeme si však tvrdit, že až donedávna se o situaci dětí

prožívajících rozvod rodičů málokdo zajímal. Usuzujeme tak z toho, že pro rozvádějící se rodiče a jejich děti neexistuje žádný zřetelný systém podpory nebo pomoci, který by je jejich krizovou situací provedl nebo jí dokonce zabránil. Možná je to právě tím, že rozvod prostupuje celou společností, zasahuje všechny společenské vrstvy a stává se zdánlivě „normálním“ řešením partnerské krize. Na pomoc tak zůstává především síť širších rodinných vztahů a přátel, která pomáhá s překonáváním problémů nebo s udržováním partnerů pohromadě. Ne vždy se to ale daří.

V této souvislosti nás napadá, že se veřejná pozornost zaměřuje především na zjišťování příčin partnerských rozchodů. Měli bychom se ale současně zabývat mnohem více otázkou, proč se dnešní páry nerozcházejí nebo nerozvádějí. Co je drží pohromadě a proč spolu nakonec zůstávají? V posledních letech se ukazuje, že rozvodem končí 77 % – 80 % zahájených soudních řízení, zamítnutých návrhů soudem je minimum. Pravděpodobnost smíření partnerů při rozvodu dosahuje mezi 17 % až 20 % (Novák, 2012). Na otázku proč by nám mohl odpovědět Matějček se svým výzkumem ze 70. let minulého století. Sledoval tehdy skupinu rodičů, kteří odvolali svůj započatý rozvod Matějček (1992, s. 147). Učinili tak zpravidla do půl roku po začátku řízení a jako hlavní důvod uváděli v první řadě ohled na děti.

2 Rozvod a jeho důsledky pro děti i rodiče

Děti prožívají rozvody s obtížemi, v některých případech jako náročnou životní situaci, která mívá podobu traumatu. Jako ztráta působí především trvalé odloučení od rodiče. Rozpad rodiny se promítá do psychické rovnováhy dítěte i jeho sociálního fungování v dospělosti. Provází ho pocity viny za rozchod rodičů, smutek nebo obavy. Dítě se snaží získat zpět odcházejícího rodiče do rodiny, stává se prostředníkem mezi rodiči atd. To vše jsou pro něj role představující nepřiměřenou zátěž. Největší utrpení zažívají děti, které jsou svědky agresivních konfliktů mezi rodiči a manipulujícího chování, jež ústí do syndromu zavrženého rodiče (Matoušek, 2013, s. 362).

Děti ztrácející pocit bezpečí používají obranné mechanismy, kterými na sebe upozorňují, aby si jejich rodiče všimli. Nejčastěji se tak setáváme s následujícími reakcemi dětí na spory mezi rodiči (Špaňhelová, 2012):

- psychosomatické potíže dětí
- zhoršení školního prospěchu
- nechutenství
- koktání
- zvýšená ukázněnost, vzornost

- neposlouchání, používání sprostých slov
- lhaní, krádeže, útky z domova
- neporozumění s vrtevníky
- pomočování, noční děsy
- koalice dítěte s rodičem proti druhému rodiči atd.

Některé následky rozvodu u dětí jsou spíše dlouhodobější nebo se projevují až později. Patří mezi ně horší zdraví, nižší příjem, méně úspěšné vztahy a horší životní styl. To však neplatí pro každého. Následky sice trvají až do dospělosti, děti však reagují na stres z rozvodu individuálně, na základě své odolnosti i dalších vlivů. Celkově se výsledky u dětí z rozvedených a nerozvedených rodin statisticky významně liší, avšak mírně. Populace dětí z obou typů rodin se ve svých výsledcích tudíž překrývá. Není možné kategoricky tvrdit, že stabilní rodina zajistí dítěti pozitivní budoucnost a rozvedená rodina nikoli. Významné však je, že ačkoli jsou negativní důsledky rozvodu v průměru mírné, zasahují velký počet dětí a negativně ovlivňují mnoho oblastí života (Pavlát, 2011).

Také rodiče prožívají rozvod s obtížemi. Podle Matouška (2013) krystalizují role rozvádějících se dospělých do komplementarity – nezávislejší partner (ten, kdo aktivně prosazuje rozvod) a závislejší partner (ten, kdo rozvod nechce). Slyšeli jsme již také pojmenování „partner vyhozený z vlaku“, které je velice přesné, neboť zdůrazňuje šok, překvapení partnera a náhlou změnu v rodině. Rozvod vede u dospělých k dlouhodobým psychickým problémům, depresím nebo úzkostem, především u závislého partnera. Následné psychické zpracování rozvodu, tzv. emocionální rozvod, může trvat několik let. V širším pohledu přináší rozvod rovněž ekonomické dopady a snížení životní úrovně především ženám s dětmi. Výživné bývá vždy nižší než původní příjem partnera v rodině. Na druhou stranu může rozvod znamenat šanci na nový začátek a naději, že bude lépe. Předpokladem je dostatečný čas, možnost odpuštění, smíření, vzájemná úcta, pokora a uznání vlastních chyb.

3 Možnosti péče o děti po rozvodu

Podle občanského zákoníku č. 89/2012 Sb. lze rozvést manželství s nezletilými dětmi, jen pokud je již rozhodnuto o poměrech dítěte v době po rozvodu manželů. V praxi to znamená, že se rodiče musejí dohodnout, jak budou pečovat o dítě. V případě, že se nedohodnou, rozhodne soud. Na výběr mají ze tří možností péče o dítě po rozvodu.

- Péče jednoho z rodičů – dítě žije u jednoho z rodičů, ale stýká se s druhým rodičem. Styk bývá stále častěji rozšířený, setkáváme se až s třetinou času v měsíci.
- Střídavé péče – dítě bydlí střídavě u otce a matky, není však stanoveno, v jakém poměru se budou pobyty střídat. Nejčastěji se jedná o týden, poměr může i být nesymetrický. Podstatou péče by měla být schopnost rodičů dohodnout se o běžných i podstatných věcech spojených s výchovou dítěte a dále předpoklady u dítěte, že střídavou péčí dobře zvládne. Jsme přesvědčeni, že péče není vhodná pro malé děti do 3 let, které by střídáním prostředí trpěly, dále u rodičů v době konfliktu, kteří nejsou schopni vzájemné komunikace ve prospěch dítěte. Nevhodná je také v případě, že rodiče nebydlí natolik blízko, aby dítě nemuselo střídat mateřskou školu nebo školu. Je potřeba dbát i na neměnnost volnočasových aktivit a kamarádů.
- Společné péče – nejméně častý způsob péče o dítě, kdy si sami rodiče stanovují, jak se budou o dítě starat. Jsou schopni se domlouvat na věcech týkajících se dítěte. Podmínkou je, že bydlí blízko u sebe a flexibilně reagují na potřeby dětí a rodičů navzájem. Nebývá stanoveno ani výživné. Při svěřením dítěte do společné péče musejí oba rodiče s rozhodnutím souhlasit.
- Péče jiné fyzické osoby.

Nejčastěji jsou u nás děti svěřovány matce, podle statistiky soudů z roku 2016 se sice počet případů postupně snižuje, stále však dosahuje 81 %. Oběma rodičům svěřuje soud dítě buď do střídavé péče - nebo péče společné v 10 % případů, zde existuje vzrůstající tendence. Především otcové mají zájem o svěřením dětí do střídavé péče. Pouze v 6 % získává dítě do péče otec, jiná osoba pak v 1,6 %, přesto jde o 400 dětí ročně (České soudnictví, 2017). Z předešlých čísel vyplývá, že především role otce u mnoha dětí chybí, je nedostatečná nebo časově redukována. Z otců se stávají kamarádi pro zábavu, pro sportovní vyžití, pro zážitky. Role otce se stává „instantní“. Když je potřeba být otcem, okamžitě se jím stává, rychle a v určeném čase své otcovství spotřebuje, ale necítí se jako plnohodnotný rodič. Svou otcovskou roli a vzor pro dítě nemůže ukázat v celé své šíři, neprovází jej dětstvím, není trvale přítomný. Tím, jak se stále více otců podílí aktivněji na péči o dítě i před rozvodem, nechť se s oddělením od dítěte smíří a dožadují se změny, což je pochopitelné. Na druhou stranu i matky se začínají cítit mnohem ohroženější, neboť své děti pomalu tzv. ztrácejí z výlučné péče. Role dobré matky není tradičně spojená s představou, že dítě s matkou není trvale přítomné.

V posledních letech se, bohužel, stále častěji setkáváme s otevřeným bojem rodičů a se stupňováním jejich sporů. Především se jedná právě o konflikty spojené s péčí o dítě. Ačkoli jsou vedeny „ve jménu dítěte“, dětské potřeby a prožívání zcela přehlížejí. Jeví se jako pomsta partnerovi a jeho ponižování. Další spory vznikají při pomlouvání druhého rodiče před dítětem a jeho očeřování a nakonec při snaze vytlačit druhého rodiče z života dítěte (Báchorová, Procházková, 2014). Dnešní praxe vypadá tak, že rodiče každý zvlášť navštěvují sociálního pracovníka na oddělení sociálně právní ochrany dětí a snaží se najít důvody, proč by dítě mělo být umístěno právě k nim. Zdůvodňují, proč jsou lepším rodičem a obhajují své rodičovské kompetence, které byly před rozvodem samozřejmé. Podstatnou úlohu ve zhoršování celé situace pak mívají advokáti rodičů, kteří snahou hájit své mandanty, přilévají do ohně. Nehledí na zájem dítěte a rodiny, ale řeší situaci jako běžnou kauzu, často bez odborné opatrovnické erudovanosti a se zjevnou snahou ji „vyhrát“. Rodičovské spory, které řeší opatrovnické soudy, trvají podle Novákové a Matouška (2017) přibližně dva roky. Rodiče se následně odvolávají, řízení protahují, takže vzniká patové situace a dítěti se neuleví. Spory tak končí až po 5, 10 letech nebo až zletilostí dítěte. Na takové případy neumí dnešní sociální ani soudní systém adekvátně reagovat a dítě podpořit. Dítě se dostává do neřešitelných traumatizujících situací, ze kterých mu nikdo nedokáže pomoci. Ten samý pocit nakonec začínají pociťovat i odborníci, kteří s rodiči i dětmi pracují a dožadují se změn. Budeme o nich mluvit v závěrečné kapitole.

4 Co potřebuje dítě při rozpadu rodiny

4.1 Lásky rodičů k dětem

Vzájemný vztah mezi rodiči je pro dítě nesmírně důležitý – podle Chvály a Trapkové (2004) tvoří vztahovou výživu pro dítě. Jak se k sobě chovají, co pro sebe znamenají, jakou úctu si poskytují – to vše živí dítě a dítě může být spokojené a to i po jejich rozchodu. Proto mají děti rády, když se při předávání dětí rodiče společně v klidu domlouvají, sednou si společně ke stolu a normálně se pobaví bez toho, aby na sebe křičeli, byli plni výčitek a hněvu. Děti potřebují vidět, že se rodiče dokáží dohodnout. Potřebují také o celé záležitosti mluvit a mít dostatek informací, vědět, co je čeká a na co se mají připravit. Jistě budou také potřebovat ujištění, že vše dopadne co nejlépe a situaci společně zvládnou.

Dítě potřebuje cítit od svých rodičů především lásku, bezpodmínečné přijetí. Rodiče ji vyjadřují vřelým citovým vztahem, pocitem jistoty a bezpečí, svou laskavostí a ochranou.

Láska pomáhá rozvoji zdravého sebevědomí dětí a jejich sociálních dovedností, díky ní se postupně učí zvládat vztek nebo nadání (Chapman, Campbell, 2002). Láska rodičů k dětem má podle zmíněných autorů několik podob, které mohou rozvíjet. Již běžně se o nich mluví jako o pěti jazycích lásky. Jde o fyzický kontakt s dítětem; jeho povzbuzování a slova mám tě rád. Dále mít pozornost pro dítě, když s ním trávíme čas. Důležité jsou i dárky věnované dítěti, kde pramálo záleží na jejich ceně a nakonec služba dítěti, při které rodiče pomáhají s tím, co ještě samy děti nezvládnou nebo neumějí. To děti ocení.

4. 2 Mateřský a otcovský princip v rodině

Matka i otec jsou pro dítě velice důležití, mají totiž odlišné role. Představují odlišné světy. Matka poskytuje dítěti náruč, bezpečí, dítě kojí. Zprostředkovává komunikaci se světem. To souvisí i s jejím způsobem vyjadřování – s ženským jazykovým modem, který podrobně popisuje Chvála a Trapková (2004) ve své knize *Rodinná terapie psychosomatických poruch*. Ženský jazykový modus je ztělesněním mateřského principu v rodině. Ženy mluví jazykem přijímajícím – akceptujícím. Mají spíše sametový tón hlasu. Umí se dorozumět s druhými, především s dětmi. Dají na své instinkty, vidí potřeby druhého. Jsou empatické. Pozorují, vyčkávají, vyjadřují se se silným emočním kontextem. Nezajímá je hierarchie, posouzení, kdo je zrovna nejlepší nebo kdo vyhraje v nějaké soutěži. Matka nenaléhá na změny, snaží se sama proměnit. Dětem zpravidla říká: to nevadí, že jsi dostal trojku, to si opravíš.

Pro mužský jazykový modus je naopak typický jazyk vyžadující. Má hlubší tón, jasně ukazuje, kam směřuje. Zpravidla rozhoduje, vymezuje, podmiňuje nebo naléhá na změnu či soutěží o nejlepší pozici. Projevuje se rázností. Nepřipouští diskusi. Otec chce, aby se dítě posunulo samo, naučilo se další dovednost, i když mu to nepůjde. Dodává dítěti odvalu, vede ho k cíli, k otužování a zvyšování odolnosti. Učí dítě orientovat se ve světě a respektovat pravidla, mít řád. Otec na rozdíl od matky říká: jak to, že máš pětku? Do týdne chci vidět výsledky.

Jde o dva principy – mateřský a otcovský, které spolu musejí v rodině spolupracovat ve prospěch dítěte. Právě střet těchto dvou protikladných tendencí umožňuje dítěti se vyvíjet. Proto by děti měly mít možnost mít oba dva rodiče k dispozici v co největší možné míře. Pro dítě je nezbytné, aby byl svět kolem něho uspořádaný podle určitého řádu. „Po narození je důležité, aby někdo, a žena k tomu má nejlepší předpoklady, ztělesnil mateřský princip v rodině, vyladil se vedle dítěte na jeho úroveň, a aby někdo jiný představoval otcovský princip. Je výhodné, když jeho reprezentantem je muž.“ (tamtéž,

s. 73) Ženského i mužského jazyka jsou schopni muži i ženy. Dokážou se zastoupit, když například jeden z nich chybí. Ale je to náročné. Když podle zmíněných autorů chybí mužský jazyk v rodině – děti jsou choulostivé, snižuje se jejich odolnost a výkonnost, jsou rozmazlené, obtížně opouštějí v dospělosti rodinu, bojí se. V rodinách přehnaně včítivých vyrůstají zchoulostivělé děti s obtížným průběhem chronických onemocnění. Naopak. Je-li mužského jazyka moc – děti jsou vyceповané, napjaté, citově nenasycené, mívají poruchy řeči. V rodinách, kde spolu bojují rodiče, kdo z nich je výkonnější, bývá citové prázdno. U dětí se vyskytují častěji poruchy chování a sebedestruktivní jednání (Chvála, Trapková, 2004).

V příznivém případě se dítě pohybuje střídavě mezi otcem a matkou, kde poznává mužský a ženský jazyk a svět, seznamuje se s nimi, učí se je odlišovat, chápat a zase se vrací k druhému rodiči, což probíhá až do dospělosti. Cesta dítěte začíná fyziologickým porodem matky, končit by měla vždy u otce, který dítě vyprovází ven z rodiny v rámci tzv. sociálního porodu. Otcovská postava je tedy především pro dospívající velmi důležitá (Chvála, Trapková, 2004).

5 Podpora pro rodiče s možností změny

Rodiče potřebují oporu, aby své rodičovství v průběhu rozvodu i po něm zvládli. K tomu jim v současnosti pomáhá zavádění nového přístupu v řešení rodičovského konfliktu při rozvodu, tzv. cochemská praxe, která je inspirována německou zkušeností z roku 1992. Představuje nový typ práce s rodiči u rozvodu, který je založen na odlišné filozofii. U nás byla poprvé zavedena soudem v Novém Jičíně. V současnosti se výrazně podporuje její rozšíření i v jiných městech a krajích, což iniciují především soudci. Cochemskou praxi propagují velmi zdařile organizace cochem.cz, z.s. a Dětský průvodce rozvodem, z.s.

Jak se tedy liší cochemská praxe od běžné rozvodové praxe? „Jejím hlavním principem je, že všechny zainteresované profese (soudci, advokáti, manželští poradci, mediátoři, pracovníci sociálně-právní ochrany dětí) aktivně a koordinovaně spolupracují v zájmu dítěte a dospělých členů rodiny. Pravidelně se scházející profesionálové si objasňují své kompetence, navzájem se vzdělávají a kooperují při řešení náročných případů.“ Ke změně přístupu vedla v Německu i u nás především pocíťovaná bezmoc odborníků, kterou zažívali při bezpočtu vyostřených sporů, kdy se situace dětí stále zhoršovala, ale nikdo nebyl dítěti schopen pomoci (Nováková, Matoušek, 2017, s. 72). Základem spolupráce je podpora komunikace a spolupráce mezi rodiči a vedení k obnovení společné rodičovské odpovědnosti vůči dítěti. Ne

každý soud má ale zájem pracovat tímto způsobem, který lze považovat za mnohem náročnější než původní. Přináší ale lepší výsledky, což potvrzují právě zkušenosti aktivních soudců. Ani se neočekává, že by cochemská praxe byla zavedena plošně.

Cochemská praxe je založena na následujících principech:

- Rozhodnutí patří do rukou rodičů.
- K tomu rodiče potřebují:
- respekt ve své rodičovské roli a ujištění, že jsou oba pro dítě důležití
 - důvěru, že svůj konflikt zvládnou vyřešit
 - pomoc naučit se domlouvat v zájmu dítěte
 - zplnomocnit je k znovupřevzetí společné rodičovské odpovědnosti. Rozhodnutí je na rodičích.
- Všechny profese jsou si rovny - do řešení sporu vstupuje právě ta profese, jejíž přínos je v dané fázi nejpotřebnější. Například, pokud se rodičům dohoda nedaří, získají podporu psychologa či mediátora. Soud pracuje mnohem neformálněji, sociální pracovníci mluví při rozhovoru s rodiči vždy s oběma najednou, což je zásadní novinka. Zástupci všech profesí vyvíjejí společně tlak na rodiče podáváním jednotných informací.
 - Respekt, komunikace, orientace na perspektivu dítěte.
 - Koordinovaný postup profesí při zkrácených lhůtách, zabraňující eskalaci problémů (O cochemské praxi, 2019)

Tab. č. 1 – Srovnání výhod postupů

Interdisciplinární spolupráce	Standardní postup
Respekt rodičů	Šetření v domácnostech
Důvěra ve schopnost nalézt řešení	Hledání „lepšího“ rodiče
Edukace, podpora rodičů	Neschopnost zapojit oba rodiče
Průměrná délka řízení – 2 měsíce	Průměrná délka řízení – 2 roky

Zdroj: Nováková, Matoušek, 2017, s. 73)

Jediné, s čím se v rámci cochemské praxe přímo nepočítá, je práce s rodiči na možnosti odstoupení od úmyslu se rozvést. Viditelná snaha vést rodiče k myšlence smírného řešení a ke snaze po urovnání konfliktů v rodině, i když zjevně deklarují záměr se rozvést, zde chybí. V rychlých časových

lhůtách a jednotnosti postupů i tlaků všech subjektů v systému by se na tuto možnost nemělo zapomínat.

Závěr

Málokdy si uvědomuje množství důsledků rozvodu. Rozvodem se mění veškeré vztahy v rodině. Některé se ztrácejí zcela, některé postupně vyhasínají, o jiné je třeba bojovat. Mění se také podoba rodičovství i dětství, a to v relativně masovém měřítku. Jediný způsob, který umožní dítěti i rodičům projít krizovou situací s co nejmenšími následky, je rozvoj vzájemné spolupráce rodičů ve prospěch zdravého života dětí. Posílením aktivit, které k tomu vedou by mělo být zájmem státu a celé společnosti.

Bibliografie

- BÁCHOROVÁ, Gabriela, PROCHÁZKOVÁ, Jana. 2014. *(Po)rozvodové boje: když rodiče zapominají na děti* [online].[cit. 2019-03-31]. Dostupné z: <https://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/porozvodo-ve-boje-kdyz-rodice-zapominaji-na-deti-136.html#nejcastejsi-rodicovske-spory>
- CHAPMAN, Gary D., CAMPBELL, Ross. 2002. *Děti a pět jazyků lásky: naučte se hovořit jazykem lásky svých dětí*. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 164 s. ISBN 80-7255-072-1
- České soudnictví - 2016. *Výroční statistická zpráva, Ministerstvo spravedlnosti*. Praha: MS ČR, 2017
- ČSÚ. *Pohyb obyvatelstva - rok 2016. Sňatků nejvíce za posledních osm let* [online]. 2017 [cit. 2019-03-30]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/ci/pohyb-obyvatelstva-rok-2016>
- Manželství bez mýtů*. 2018. Manzelstvi.cz. [online].[cit. 2019-03-28]. Dostupné z: <http://www.manzelstvi.cz/zivot-v-manzelstvi/popvzbuzeni/manzelstvi-bez-mytu.html>
- MATĚJČEK, Zdeněk. 1992. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 223 s. Psychologická literatura. ISBN 80-04-25236-2
- MATOUŠEK, Oldřich. 2013. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 570 s. ISBN 978-80-262-0366-7
- NOVÁK, Tomáš. 2012. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. Vyd. 1. Praha: Grada, 144 s. ISBN 978-80-247-4110-9
- NOVÁKOVÁ, Markéta, MATOUŠEK, Oldřich. 2017. *Zájem dítěte v opatrovnickém sporu, cochemská praxe, E-psychologie* [online]. roč.

- XI, č. 2, s. 71-77. ISSN 1802-8853 [cit. 2019-03-23]. Dostupné z:
http://e-psycholog.eu/pdf/novakova_matousek.pdf
- O cochemské praxi*. 2019. Cochem.cz [online].[cit. 2019-03-25]. Dostupné z:
<https://www.cochem.cz/wordpress/o-cochemske-praxi/>
- PAVLÁT, Josef. 2011. Dlohodobé následky rozvodu pro děti. In *Česká a slovenská Psychiatrie*, č. 5, s. 297–300. ISSN 1212-0383
- ŠPAŇHELOVÁ, Iona. 2012. *Vliv rozvodu na duši a chování dítěte* [online].[cit. 2019-02-11]. Dostupné z:
<https://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/vliv-rozvodu-na-dusi-a-chovani-ditete-38.html>
- TRAPKOVÁ, Ludmila a CHVÁLA, Vladislav. 2004. *Rodinná terapie psychosomatických poruch*. Vyd. 1. Praha: Portál, 227 s. ISBN 80-7178-889-9
- VOHLÍDALOVÁ, Marta, MAŘÍKOVÁ, Hana. 2011. Rozpady kohabitací, rozvody manželství: jiné a/nebo stejné sociální fenomény? [online]. *Gender a výzkum / Gender and Research*, roč. XII, č. 2, s. 3-15. ISSN 2570-6586 [cit. 2019-03-29]. Dostupné z:
https://www.genderonline.cz/uploads/c7021d6bbacbbd16b8636d881d0f4d215611f37d_rozpady-kohabitaci-rozvody-manzelstvi.pdf
- Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník*, v platném znění.

Mgr. Adriana Sychrová, Ph.D.

Fakulta filozofická, Univerzita Pardubice

Studentská 97, Pardubice

e-mail: adriana.sychrova@upce.cz

Století chybějících otců a jeho dopady aneb role otce v (po)rozvodovém uspořádání rodiny

The Century of Missing Fathers And Its Impacts, Or The Role Of Father In (post)divorce Family Arrangement

Milena Mikulková

Abstract

At present, several generations of children are growing up who have not experienced the father's daily presence in their childhood. His absence could have been and can be caused by various causes. However, there is asymmetry in educational activity, which has noticeable impacts both in childhood and during adolescence and adult life. In the paper we want to outline the issue of absent fathers. The stimulus is cases of counseling practice with (post) divorce issues. We consider it beneficial to pay attention not only to the statement and description of the condition, but also to the education of parents - mothers and fathers - to fulfill their child's interest. The aim is for children to be equipped with courage, responsibility, autonomy, life skills and an optimistic perspective for family formation and childcare.

Keywords: Parental Competence. The Role of The Father. Present Father. Absent Father. Divorce. Education of Parents.

Úvod

Zabýváme-li se problematikou rodiny, zcela zákonitě se dostaneme k rolím jejích členů, které v rodině mají bezesporu své místo. Existuje základní vztahová triáda, která je tvořena matkou, otcem a dítětem. (Loucká, Chvála, Trapková, 2014).

Ve společnosti se setkáváme v posledních dvou desetiletích se dvěma zajímavými fenomény. Ve statistice ČSÚ¹ lze dohledat, že během let 2000 – 2017 je počet dětí narozených v manželství 62,4% a narozených mimo manželství 37,6%, přičemž v roce 2017 byl tento poměr téměř 1:1, vyjádřeno procenty - v manželství se narodilo 50,97% dětí a mimo manželství 49,03%.

Na druhou stranu zde můžeme najít i data o rozpadech rodin s nezletilými dětmi vlivem rozvodu rodičů. V letech 2000 – 2017 se v ČR

¹ <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2017>

rozvod rodičů dotkl 307 909 nezletilých dětí. Mnoho dětí zažilo totéž, jen nejsou uvedeny v žádných statistikách, protože jejich rodiče před rozchodem žili v nesezdaném soužití. Podle odhadu se jedná o dalších přibližně 200 000 dětí. Opět vyjádřeno v poměru k celku to znamená, že každé čtvrté dítě se ve svém dětství setkalo s rozpadem rodičovského páru, s narušením výše zmíněné bio-psycho-sociální triády. Téměř v 90% jsou děti svěřené do péče matky a otcům je upraven styk s nimi. Obvyklý režim jejich setkání je jednou za 14 dnů od pátku do neděle. Znovu se ponořme do čísel. Dvacet šest setkání za rok, možná dvaapadesát dnů ze tří set šedesáti pěti. V tomto čase se mají otcové podílet na výchově, budovat vztah a rozvíjet osobnost dítěte. Mají vytvořit prostředí pro společný čas, zážitky i vzor hodný následování. Lze to vůbec?

V tomto příspěvku se chceme zaměřit na roli otce. Jednak v rovině tzv. přítomného otce, kdy naplňuje svoji roli dle vývojových a specifických potřeb dítěte a následně i v rovině dopadů nepřítomného otce v kontextu (po)rozvodového uspořádání v rodině, případně v projevech tzv. mateřské obstrukce.

Přestože je role otce popsána v nesčetných publikacích, v posledních letech se tomuto tématu znovu věnuje zvýšená pozornost. Jde pravděpodobně o reflexi dopadu nepřítomných otců ve vývoji dětí. Alarmující statistické údaje připravené NFI (National Fatherhood Initiative) zmiňuje Bakalář (1992, s. 139-140), kde předmětem zkoumání byla analýza příčin rizikového chování, respektive dopady nepřítomných otců ve vývoji dětí. V našich podmínkách lze zmínit sociologický výzkum zaměřený na péči rodičů o děti v porozvodové situaci (Dudová, 2007).

V souvislosti s četnými proměnami společnosti na makrosociální úrovni dochází zcela jistě i k dopadům na mikrosociální úrovni, úrovni jednotlivých rodin. Pak zákonitě dochází k revizi rodičovských rolí. Klademe si následující otázky, na něž bychom rádi našli odpověď: *Dojde-li k rozpadu partnerství rodičů, jak se proměňuje role matky a role otce? Jaký dopad má tato životní situace na děti? Jakým způsobem lze rodiče, matku i otce edukovat a znovu je propojit v rodičovské roli v systému a fungování rodiny v porozvodové situaci?*

1 Rodina navzdory rozvodu zůstává vztahovou sítí

Optimální uspořádání rodiny je dáno vztahovými subsystemy: partnerským, rodičovským, sourozeneckým. Vztahová síť je vytvářena vztahem každého člena rodiny s každým. Mívá různou intenzitu, kvalitu a směr a je proměnlivá v čase. Stabilitu, pevnost a hranice rodiny definuje

rodičovský pár – partneři, manželé. Mimo to dochází ke vztahové síti mimo rodinu, kdy dochází k vytváření vztahových sítí s prarodiči, se širší rodinou, s přáteli, sousedy, spolupracovníky, spolužáky či vrstevníky aj. Pokud bychom graficky znázornili pletivo vztahových systémů v rodině a rodiny jako takové, bylo by patrné, nakolik je rodinný systém provázaný, ať vědomě či nevědomě, ať uvnitř či s okolím.

Uvažujeme-li v kontextu porozvodové situace, pak dochází v některých subsystémech k jejich narušení. Rozvod a rozchod narušuje partnerskou koalici. Profesor Matějček upozornil právě na rozlišování těchto subsystémů, když prohlásil, že i když **končí partnerství, rodičovství zůstává**. Je nanejvýš žádoucí, aby přetrvávala rodičovská koalice ve směru rodič dítě a dítě a rodič. Bezesporu je vhodné i udržování sourozeneckých koalic i vztahů s prarodiči. Žel, příliš často jsme svědky, jak dochází k poškození rodinné vztahové sítě vytvářením náhradních nebo asymetrických koalic, jako kupříkladu matka a syn v partnerském postavení, nebo otec a jeho matka jako mezigenerační koaliční partneři proti matce dítěte.

1.1 Potřeby a očekávání člověka a (po)rozvodová situace

Každý člověk je závislý na naplňování potřeb. Pro tento účel chceme využít stručnou, přesto velmi výstižnou teorii potřeb, resp. očekávání Alberta Pessa (Boyden-Pesso, Pessa, Vrtbovská, 2009).

Potřeby člověka shrnul do pěti slov: potřeba místa, sycení, podpory, ochrany a limitů. Tyto potřeby uvádí do dynamických vrstev – od konkrétního fyzického naplňování potřeby, přes psychologické až po seberealizační.

Podíváme-li se na uvedená očekávání optikou porozvodové situace, je patrné, že dochází rozpadem rodiny k jejich destabilizaci, ohrožení nebo narušení. A to u všech členů rodiny. Možná se liší projevy, intenzitou nebo načasováním. **Potřeba místa** je reprezentována jak fyzickým místem – domovem, lokalitou, tak místem v životě blízkých i vzdálených lidí, a také orientací ve smysluplnosti vlastní existence („místo na slunci“). Rozdělení domova na dvě samostatné jednotky představuje konkrétní pojetí potřeby místa. Roztržení vztahové sítě výrazně ovlivňuje psychologickou potřebu místa např. v rodinném systému, ve vztazích. S tím úzce může souviset i změna bydliště, školy či pracoviště, ale také zavržení partnera, dítěte, rodiče nebo rodu. Zhroucení potřeby místa vlivem rozpadu rodiny může vést až k pocitu ztráty životního smyslu s různým vyústěním. To vše se týká jak dospělých, tak dětí.

Očekávání a **potřeba sycení** vytváří spokojenost, prožitek plnohodnotného života. V konkrétní rovině jde o zajištění základních životních funkcí. V psychologické rovině jde o zajištění péče, podnětů,

informací či komunikace. Nejvyšším stupněm syčení je láska, projevy náklonnosti, přízně a přijetí. A to nejen poskytované, ale i opěťované: potřeba milovat a být milován. Zařadíme-li tuto potřebu do (po)rozvodové situace, pak je evidentní, že dochází k výraznému narušení potřeby syčení. Došlo ke zranění v nejbližších vztazích. U všech členů – dospělých i dětí. Postupně jsou omezovány projevy přízně, filtrovány informace, minimalizována komunikace. Péče je přísně výběrová a směřuje obvykle pouze ve směru k dítěti, případně od dítěte k rodiči (parentifikované dítě). Výsledkem bývá *emoční a informační hlad*, který je maskován spíše obrannými strategiemi. Setkáváme se s nenasycenou potřebou syčení i u dětí, které si obvykle v obtížné životní situaci nemohou dovolit být pravdivé a právě v této oblasti velmi často dochází ke konfliktu dvojí loajality, přestože je dítě rezidenčním rodičem mnohdy emočně saturováno.

Neméně významnou je potřeba a očekávání **podpory**. V té konkrétní podobě může jít o praktickou sociální oporu ve formě materiální pomoci, finančního zajištění či doprovázení. V psychologické rovině je vyjadřována důvěrou, sdílením, oceněním a zastáním se. V seberealizační rovině jde o stabilitu, sebeúctu či sebeprosazení. Nahlédneme-li opět na tyto potřeby z úhlu (po)rozvodové situace, je podpora přísně vymezovaná, definovaná či výběrově distribuovaná. Ztráta podpory se obvykle projeví potřebou obracet se na přátele či odbornou pomoc. V případě, že nedojde jedinec dovolání a naplnění potřeby podpory, obvykle dochází k vyčerpání, ztrátě motivace a apatii.

Potřeba ochrany se buduje jak v konkrétní rovině jasně definovaným bezpečným místem, v psychologické rovině spolehlivostí, předvídatelností, emočním bezpečím a v neposlední řadě pomyslnou hranicí a vymezením přiměřenosti. Rodina jako ohraničený systém poskytuje ochranu dovnitř, jednak v rámci již zmiňovaných koalic a zároveň proti vnějšímu ohrožení. Rozvodová situace je narušením pocitu bezpečí a ochrany. Jak pro dospělé, tak pro děti se z dřívějších ochránců a spojenců mohou stát nepřátelé. Je prolomena ochrana v těch nejcitlivějších místech právě proto, že jsou známá jako zranitelná.

A konečně **potřeba limitů** je zřetelným projevem a nedílnou součástí vymezení hranic, odpovědnosti, vlastnictví. V konkrétní rovině může znamenat režim dne, předvídatelnost změn, rozlišování „moje“ a „tvoje“ věci, „doma“ nebo „jinde“, ale i úroveň odolnosti či adaptability na změnách souvisejících se změnou rodinné situace. Dokonce i diferenciaci v rolích otce a matky, v hierarchii rodič – dítě, vlastní - cizí souvisí s potřebou limitů. Určitě jde i o výchovu a usměrňování, ale také vrůstání do řádu, akceptaci pokynů a v neposlední řadě sebeřízení a sebekázeň. Nejhorším dopadem

narušené potřeby limitů je ztráta „mých“ lidí, odmítnutí, vyhoštění nebo zapomenutí. Zvážíme-li jaký dopad má rozpad rodiny na naplňování potřeby limitů, opět můžeme konstatovat, že narušené rodinné zázemí má nepříznivý vliv naplňování této potřeby ve všech jejích úrovních.

Práce s rodinou v (po)rozvodové situaci velmi úzce souvisí **s obnovou či nalezením zdrojů pro naplňování výše uvedených potřeb.** Rodina zůstává navzdory právnímu aktu či rozhodnutí jako základní vztahová síť každého člověka.

1.2 Základní životní triáda dítěte

Jen krátce chceme zmínit několik základních poznatků, které se opírají o zkušenosti rodinných terapeutů Chvály a Trapkové (2017). Rodina je základní sociální triádou v pojetí dítěte. Dítě v sobě integruje zónu otce i matky. Tyto vztahy jsou vrozené, biologicky podmíněné.

Tab.č.1 - Definice vrozených a získaných vztahů

vrozené vztahy	získané vztahy
<ol style="list-style-type: none"> 1. vznikají oplozením, těhotenstvím a porodem 2. směřují zvenř ven 3. jsou bio-psycho-sociální povahy 	<ol style="list-style-type: none"> 1. vznikají seznámením, přijetím 2. směřují zvenč k sobě 3. mohou být jen psycho-sociální
<ul style="list-style-type: none"> • jsou samozřejmé (při-rozené) • jsme do nich vrženi, nelze je volit • nelze je ztratit • lze je naplnit nebo nenaplnit • jsou trvalé i když nebyly naplněné • hlubinně spojují celé generace rodů • jsou vždy oboustranné • jsou osudově stabilní 	<ul style="list-style-type: none"> • nejsou samozřejmé • je možné je (ne)zvolit a (ne)získat • lze je kdykoli ztratit • lze je vypěstovat z ničeho • pokud se o ně nepečuje, zanikají • hlubinně mohou spojit jen dva jedince a to ještě v závislosti na volbě obou • mohou být jednostranné • jsou osudově labilní

Chvála, Trapková (2017)

1.2.1 Židličkový koncept

V souvislosti s uvedenou triádou si dovoluji vložit vlastní koncept (Mikulková, 2015), který uvedenou triádu ilustruje pomocí metaforického znázornění prostřednictvím židlí. Vycházím z biologické determinanty, že dítěte lze počít pouze spojením buňky otce a matky.

Obr. č. 1 Základní vztahová triáda

Tak se v dítěti stávají dva (matka a otec) v jednom (dítě). Rodiče jsou znázorněni židlemi, na nichž stojí dítě, jednou nohou vnořené do zóny a rodu matky a druhou nohou stojí na druhé židli – vnořené do zóny, potažmo rodu otce. Nemůže si vybrat, koho pro svoji existenci potřebuje, neboť v sobě v každé buňce skrývá v DNA vklad obou rodičů. Všichni tři jsou vzájemně propojeni: dítě skrze oba rodiče, oba rodiče skrze dítě.

Obr. č. 2 Dynamika rodiny

Život v rodině je dynamický proces a tuto dynamiku dítě sdílí společně s rodiči. V situacích, kdy jsou rodiče ve vzájemné harmonii se dítěti daří dobře.

Ve chvílích, kdy jsou v rozepři, případně se odcizují se situace pro dítě stává obtížnou. Najdou-li rodiče řešení svého sporu, usmíří se a obnoví láskyplné pouto, dítěti se výrazně uleví. Je mu dopřáno, aby se realizovalo ve své roli dítěte nezatížené obavami o spokojenost rodičů.

Obr. č. 3 Destabilizace rodinného prostředí

Dlouhodobé spory rodičů přináší dítěti zkušenost ztráty opory, narušení důvěry v rodiče, resp. v dospělé. Narušený partnerský vztah se velmi často odráží i v nejednotném rodičovském přístupu a vnitřní systém rodiny se hroutlí. Dítě na tuto situaci může reagovat několika způsoby. Buď se snaží rodičům poskytnout pomoc a vlastními silami usilovat o jejich stabilizaci a stane se jejich pečovatelem, nebo zátěž nevydrží a ve svém

vývoji stagnuje, popřípadě regreduje anebo nezřídka zvolí strategii přežití a stane se *samo sobě autoritou*, což se projeví zneplatňováním autorit (rodičů, učitelů, aj.) a nastavováním vlastních pravidel.

Obr. č. 4 Konfliktní rozvod rodičů

Rozhodnou-li se rodiče pro řešení partnerské krize rozvodem, lze zvolit konstruktivní rozvod, kdy jsou si vědomi důležitosti zachování rodičovské odpovědnosti a potřeb dítěte.

Zde je vyjádřena situace dítěte, kdy rodiče přenesli partnerský spor i do svého rodičovství a dítě je vystaveno enormní zátěži, je po něm požadována

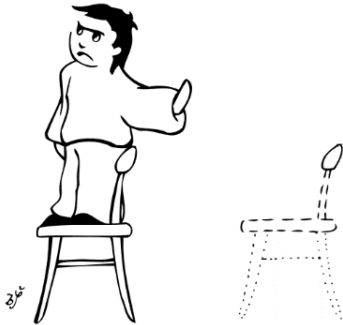
asymetrická koalice, která však z podstaty triády není možná a velmi často dochází k jeho rozštěpení – disociaci - v důsledku traumatizujících životních podmínek. V poradenství se často setkáváme s dětmi, které prokazatelně rezignovaly na vlastní emoční autenticitu a volí situační chování pro zachování zbytkových jistot, byť ve zcela protichůdných polohách. Jakoby se dítě rozštěpilo na dvě bytosti, jednu pro koalici s matkou, druhou pro koalici s otcem. Tomu podřizuje své prožívání, sdílení, výroky a informace, které jsou často důvodem dalšího prohloubení sporu rodičů založeného na sděleních takto traumatizovaného dítěte.

Obr. č. 5 Nepřítomný rodič

V souvislosti s navozeným tématem role otce ve výchově dítěte se nabízí náhled na pozici tzv. nepřítomných otců. Ze zákona vyplývá, že matkou je žena, která dítě porodila. Kdežto otec může v některých případech být neznámý, nepřiznaný či zatajený, příp. odloučený, resp. nepřítomný. Vytváření důvodů tohoto ne-vztahu jsou obvykle na straně dospělých. Může jít o situace, kdy se otec rozhodl nezasahovat či vymizet z života dítěte anebo z rozhodnutí

matky anonymizovat otce dítěte. Zde je patrné, jak nestabilní životní pozici člověk s touto osobní historií získává a lze předpokládat, s jakými otázkami se v životě pravděpodobně bude potýkat, zejména týkající se svého původu, své identity a potřeby sounáležitosti.

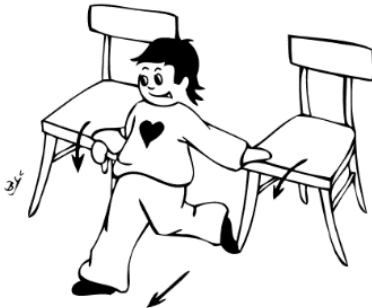
Obr. č. 6 Zavržený rodič

Jde-li o zavrženého rodiče, podílí se na tomto komplikovaném a rozporuplném vztahu v základní vztahové triádě zejména hostilní nastavení programujícího rodiče, případně významná traumatizující událost ze soužití dítěte s rodičem. Tato situace může nastat navzdory snaze nerezidenčního rodiče být pro dítě k dispozici, být součástí jeho životního příběhu.

Tyto situace bývají pro obnovení zdrojů a naplňování potřeb všech zúčastněných – dospělých i dětí - nejnáročnější. Odmítáním nebo ignorováním zpravidla bývá překrytý pocit zrady, ztráta důvěry, zklamání a zranění, které nedovolí vystavit se znovu bolesti ze ztráty.

Obr. č. 7 Hojivé porozvodové uspořádání

Konstruktivní rozvod představuje řešení nefunkčního partnerského soužití se zachováním rodičovské koalice. Rodiče jsou i po rozchodu schopni orientovat se na potřeby dítěte – jeho nejlepší zájem, čímž je obvykle zachování dobrého vztahu k oběma rodičům, a zároveň

podílení se obou rodičů na péči o dítě. Děti rozvod rodičů zvládnou, když ho zvládnou rodiče. Obvykle zažijí ztrátu, s podporou rodičů a okolí, případně odborné pomoci je lze doprovodit v procesu truchlení. Přesto po konsolidaci situace mohou opět prožívat plnohodnotné dětství podporované emočním bezpečím ze strany rodičů a dalších příbuzných. Zralí rodiče, kteří konstruktivně zpracují vlastní proces psychorozvodu jsou dítěti znovu k dispozici.

1.3 Porozvodové uspořádání vztahů

Výzkum J. B. Kelly (2007) přinesl zajímavá zjištění. Přibližně 50% rodičů po rozvodu zvolí tzv. tichou koexistenci. Dodržují dohodu nebo rozsudek. Zdánlivý klid zbrání, který je vykoupěn odcizením, lhostejností

a umrtvením rodičovské spolupráce. Nekomunikují, nespolupracují, ale ani neškodí.

Je povzbudivé, že dalších téměř 30% rozvedených manželů je schopno oddělit nevydařené manželství od rodičovské spolupráce. Jejich děti mají zachovaný vztah a kontakt s oběma rodiči. Rozvod rodičů mohou snáze zvládnout, protože zůstalo živé to podstatné: emoční bezpečí vyplývající ze vzájemné akceptace a respektu oddělených rodičů. Nemusí řešit konflikt loajality, obhajovat svůj vztah k jednomu i druhému rodiči, protože je jejich rodiči „dovolený, podporovaný a umožňovaný“. Jejich rodiče navzdory partnerskému rozchodu vzájemně spolupracují a informují se.

Zbývá 20% rodičů, kterým se rozvod nepodařil, respektive nesplnil svůj účel – ukončit jednu životní etapu, vzdálit se od bývalého partnera a začít etapu novou. S těmito rodiči docházíme v rámci poradenské praxe do kontaktu nejčastěji. Z různých důvodů, které velmi úzce souvisí s nezpracovaným rozchodem a rozpadem partnerství se přenáší spory do rodičovské roviny a v konečném důsledku představují enormní stresovou zátěž dětí.

2 Role otce

Na tradiční uspořádání rodiny, kde triádu tvoří matka – otec – dítě, je v poslední době vyvíjen značný tlak. Důvodem může být relativizace hodnot, tradičních rolí, ale také politicky a ekonomicky podmiňovaná rozhodnutí, která však mohou uspořádání rodiny značně destabilizovat. Nové formy rodiny jako by anulovaly doposud platný řád zmíněné triády. V tomto příspěvku chceme podpořit model rodiny, ve kterém navzdory rozpadu partnerství přetrvává spolupráce na úrovni rodičovského páru. Protože právě párová dynamika vybavuje děti zkušeností, jak se definovat a vztahovat k sobě, jak zacházet s lidmi opačného pohlaví, jak rozumět a věnit se do řádu světa a jak v různých životních situacích uplatnit sociální dovednosti utvořené nápodobou rodičovských vzorů, případně je aktualizovat dle vlastních potřeb a možností.

2.1 Role otce v rodině

Pravděpodobně není třeba dělat historický exkurz k definování role otce. I tato role prošla během staletí proměnami, z nichž zásadní byla spjata s průmyslovou revolucí, kdy otec svoji práci realizoval mimo domov. V dnešní době to je standard a pracovní realizace otce v prostředí domova je spíše výjimkou. Dovolíme si nabídnout náhled na roli otce z několika úhlů pohledu.

Stojí za zmínku, že **role otce může být mnohovrstevná**. Jedna vrstva představuje otce zploditele a lze jej označit jako **biologický otec**. Druhá vrstva představuje právní rovinu, tzn. že je uveden v rodném listě dítěte. Tato vrstva je označována jako **právní otec**. Třetí vrstva souvisí s jeho podílem na péči a výchově dítěte, a to je tzv. **sociální otec**. V tradičním uspořádání rodiny představovala převážná většina otců kumulaci všech tří složek otcovství – biologické, právní a sociální. Vzhledem k proměnám společnosti dochází v této oblasti k atomizaci uvedených vrstev. Uvedeme-li příklad, pak *matka, která měla dítě za svobodna, s otcem dítěte neudrzuje žádný kontakt a ani není uveden v rodném listě, v podstatě se ke svému potomkovi jako otec nehlásí. V rodném listě dítěte je však zapsán jako otec její současného manžela a naplňuje tak právní otcovství. A v neposlední řadě může být současný manžel v rodině dlouhodobě nepřítomný například v důsledku dlouhodobého pracovního pobytu nebo třeba i výkonu trestu a roli sociálního otce plní otec matky, dědeček dítěte.*

Jiný úhel souvisí s náhledem mužů na své otcovství. Výzkumy, kterými se ve své práci zabývá Dudová (2007), představují roli otce v několika repertoárech otcovství. Jedná se o tyto otcovské dimenze, repertoáry či subrole:

- **živitel:** zahrnuje ekonomickou aktivitu otce k zajištění materiálních potřeb rodiny
- **pečovatel:** zahrnuje oblast osobní péče o dítě
- **významný blízký dítěte:** buduje a upevňuje citovou vazbu s dítětem tzv. mužské mateřství, svojí přítomností rozšiřuje okruh blízkých lidí dítěte
- **vychovatel:** předává dětem normy a vzory chování, hodnoty, pravidla vlivem vlastní autority
- **učitel:** podporuje u dítěte poznávání světa a jeho zákonitostí, rozvíjí jeho nadání a zájmy, a představuje repertoár dovedností pro život, ať už vyplývající z role muže, otce, partnera, pracovníka a předkládá možnosti a formy interakce se světem a s lidmi
- **partner pro hru:** tráví s dítětem volný čas v hrových aktivitách
- **hlava rodiny:** reprezentuje rodinu navenek jako odpovědná osoba za rozhodnutí
- **představitel původu:** je zdrojem identity dítěte a vřazuje je do své rodové linie

2.2 Role otce v porozvodovém uspořádání poměrů k dítěti

Pokud uvažujeme o otcovství v kontextu s porozvodovým uspořádáním, pak výše uvedené otcovské dimenze mohou doznat změn. Z toho důvodu hovoříme o tzv. limitovaném rodičovství (Mikulková, 2015), kde limitem může být pouhá prostorová či časová omezenost, v horším případě obstrukce ze strany rezidenčního rodiče, zpravidla matky. Tzv. mateřská obstrukce je soubor hostilních postojů a chování matky, které omezují zapojení otce do péče o dítě a kontaktu s ním a naplňování výše uvedených subrolí anebo maří výkon rodičovské odpovědnosti otce vůči dítěti. Mateřská obstrukce bývá častým nástrojem programování dítěte, u něhož může dojít až k syndromu odcizeného či zavrženého rodiče.

V porozvodové situaci se od otce jednoznačně očekává plnění role živitele formou výživného, a mimo očekávání je to i povinnost vůči dítěti. Další zmiňované role už mohou být (a bývají) předmětem sporů či vyjednávání mezi rodiči. V tomto ohledu může jít o nedostatečné dovednosti otce, o omezené možnosti otce, o nepříznivý kontext porozvodové situace nebo o odmítání dítětem. V neposlední řadě může jít o omezení kontaktu usnesením soudu a otec je pak v dalších rolích právně omezen.

Zavedený model porozvodového uspořádání, kdy jsou děti obvykle svěřeny do péče matky a otcí je upraven styk s dětmi, se z otce nejčastěji stává partner pro hru. V omezeném čase se snaží dítěti poskytnout především zábavu a atraktivní využití volného času. Pro tento typ otcovství se zaužívalo označení *disneylandovský taťka*. (Mikulková, 2015)

Podle Chvály a Trapkové (2014), kteří představily rodinu jako sociální dělohu, má otec v rámci trajektorie vývoje dítěte významnou roli. Nabízí druhý pól oscilace dítěte, tedy příklon k matce je v určitém období vystřídá příklonem k otcí a přispívá tak k dokončení procesu zdravé separace dítěte od rodičů a jejím završení v procesu tzv. sociálního porodu.

2.3 Role otce a matky v separačním procesu dítěte

Již zmiňovaní autoři velmi názorně představují nezastupitelnou roli otcovského a mateřského přístupu ve vývoji dítěte. Rodinu metaforicky považují za sociální dělohu jako „*vnitřní prostor rodiny, ve kterém dítě vyrůstá, prostor možností, chráněný před světem*“. (Trapková a Chvála, 2004). Rodina má jasné ohraničení mezi vnitřním a vnějším prostorem, poskytuje optimální podmínky pro vývoj, ve kterém dítě postupně dozrává a vyvíjí se. Hlavním nástrojem tohoto dozrávání je jazyk, který se vyskytuje v ženském a mužském modu a vytváří dialogický způsob sociálního vývoje dítěte. Právě

to přináší potřebnou dynamiku a umožňuje oscilaci dítěte mezi oběma rodiči. Autoři doplňují, že ženský a mužský modus není nutně vázaný na pohlaví. Dokonce připouští, že lze i v případě výchovy jednou osobou zvládat a střídat oba mody, ale je to významně náročnější. Jsou-li však mody odlišné, jsou-li v polaritě, přispívají ke zdravému vývoji dítěte.

Tab. č. 2 - Interakční a jazykové mody

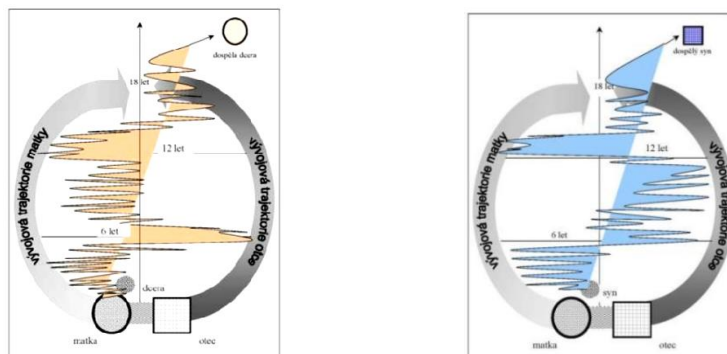
<i>feminní: atrahování</i>	<i>maskulinní: imponování</i>
<ul style="list-style-type: none"> • akceptující • podporující • pasivní • vyčkávající • vcitivý • vytvářející prostor • pečující o síť vztahů 	<ul style="list-style-type: none"> • vyžadující • vymezující • aktivní • vymáhající • necitlivý • omezující prostor • pečující o hierarchii

Chvála, Trapková (2017)

Jestliže dochází ke smazávání rozdílů, případně jeden z modů chybí, podle autorů dochází i ke stagnaci vývoje dítěte, k nedokončení separačního vývojového procesu, což se pak manifestuje v mnoha psychosomatických onemocněních.

Autoři dále člení vývoj dítěte v trimestrech, podobně jako v těhotenství. Člení sociální vývoj v rodině – sociální děloze – do tří období. V prvním trimestru, od 0 do 6 let dochází k bouřlivému vývoji a v tomto období je dítě odkázáno na matku a rodinu. Vývojové období končí prvním osamostatňováním a vstupem do širšího sociálního prostředí. V druhém trimestru mezi 6. až 12. rokem dochází především k upevňování získaných dovedností a zároveň k rozšiřování repertoáru dovedností vlivem interakce s prostředím mimo rodinu. Třetí trimestr (mezi 12. rokem a plnoletostí) se vyznačuje nástupem puberty a výraznou orientací mimo rodinu. Obvykle se zvyšuje napětí, podrážděnost a jsou to průvodní známky postupného osamostatňování dítěte a vstupem dítěte do *nechráněného prostoru, mimo rodinu, mimo sociální dělohu*.

Obr. č. 8. Vývojový separační proces dcery a syna (Chvála, Trapková, 2017)

V různých fázích vývoje dítě vyhledává **jednoho nebo druhého rodiče**. Podle uvedené trajektorie je patrné, že když vyhledává matku (ženský princip, něžnou přijímající náruč), otce upozaďuje, někdy až nepřijímá. Poté se v dalším období potřebuje přiklonit spíše k otci (mužský princip) a vyhledává pevnou, vyžadující a laskavou přítomnost a matku téměř odmítá.

Nesčetněkrát se v poradenské praxi setkáváme s případy, že po několika letech téměř bezproblémového soužití dítěte s jedním rodičem náhle, zcela nečekaně a bezdůvodně dítě požaduje změnit výchovné prostředí, žít u druhého rodiče. Rodiče to velmi často vnímají jako vlastní selhání, ale z výše uvedeného schématu je patrné, že je to součást jejich separačního vývojového procesu. Z toho důvodu je více než potřebné, aby fungovala rodičovská koalice, rodiče byli srozuměni s vývojovými potřebami dítěte a umožnili právě zmiňovanou dynamiku a oscilaci přijetím a poskytnutím požadovaných modů. Syn čerpá do jisté doby u matky laskavou péči, a pak potřebuje uspět u otce a v jeho nárocích a laskavém vedení upevnit svoji mužskou identitu. V tomto čase je pro syna prostor pro soutěžení s otcem, činy a přijetí syna do světa mužů. Otec mu poskytl důvěru, zátěž, podporu a uznání a připravil tak syna na samostatnou existenci se sebedůvěrou, odvahou převzít zodpovědnost za sebe i za druhé.

Role otce v separačním procesu dcery je rovněž nezastupitelná. Okolo šestého roku, v prvním období odklonu od matky a příklonu k otci, je otec pro dceru představitelem všemocného ochránce a vzoru. Touží po otcově blízkosti – zejména taktilní. Postupně přechází v konverzační a praktickou blízkost, která se rozvine v druhém období a taktilní spíše ustupuje. V druhém období, mezi dvanáctým a osmnáctým rokem v ní otec buduje zejména svým pojetím a postojem k matce, k ní a k ženám obecně její ženskou sebedůvěru, sebeúctu a v jistém smyslu i důvěru vůči mužům.

2.4 Přítomný a nepřítomný otec

V přechozí části jsme věnovali pozornost rolím otce. Tou nejčastější je otec jako živitel, jako poskytovatel finančního a materiálního zajištění dítěte. Nahlédneme-li do úplné rodiny, může se stát, že i v tomto typu rodiny je role otce definována jeho finančním zajištěním rodiny. Setkáváme se s fenoménem nepřítomných otců, což nemusí nutně znamenat rozpadlou rodinu. Jaký je rozdíl mezi přítomným a nepřítomným otcem?

Přítomný otec naplňuje i další role a upevňuje své místo v rodině zájmem, časovou investicí a kvalitou vztahu. Přítomný otec je dostupný, je k dispozici. Přítomný otec umí reagovat na potřeby dětí a rodiny, protože vnímá, vyhodnocuje a angažuje se. Naproti tomu nepřítomný otec, byť fyzicky přítomný, je emočně odpojený, neprojevuje zájem, nevnímá potřeby rodiny a nemá zájem se do chodu rodiny zapojovat (třeba jinak než poskytnutím finančního zajištění). **Nepřítomný otec** není dostupný z různých důvodů, nejen časově, prostorově, ale ani emočně. (Yablonski, 1995 in Velčovská, 2014)

V porozvodovém uspořádání tento typ otců zůstává v tiché koexistenci a obvykle se spokojí s jedinou rolí – poskytovatelem finančního zajištění dítěte. Některým otcům tato role vyhovuje, zejména, pokud k dítěti neměli vytvořený vztah, pokud už mají novou rodinu a péče o dítě z předchozího vztahu by mohlo ohrožovat stabilitu nové rodiny anebo kdy ve svém rodičovské misi narazili na hranice stanovené rezidenčním rodičem nebo dítětem samotným (Mikulková, 2017). Rezignovali a plní pouze jedinou roli, a to roli poskytovatele výživného. Své otcovství žijí v anonymitě, mohou mít k dítěti vztah, zajímat se o to, jak prospívá, ale de facto zůstávají v utajení, aby nejitřili svoje zranění nebo aby dítěti ulevili tím, že se spíše upozadí s nadějí, že dítě se k nim v nějaké době života zase přizná.

Nežřídká se však stává, že z původně nepřítomného otce se vlivem této rodinné události stane otec angažovaný, zapojený, resp. toužící po zapojení. Obvykle dochází k přehodnocení dosavadních priorit a hledání způsobu, jak se začlenit do života dítěte.

V praxi se setkáváme s tím, že tzv. **noví otcové** (Dudová, 2007) se s porozvodovou redukcí své rodičovské role nespokojí. Chtějí se podílet na péči o dítě, chtějí a umí s ním vytvářet citový vztah a naplnit tak již dříve vzpomínanou potřebu místa sycenou společnými prožitky a sounáležitostí. Dochází-li rozvodem k tak zásadním změnám, pak se obvykle ozývají otcové, kteří stojí kromě vyživovací povinnosti a role živitele plnit ještě další důležité funkce v životě dítěte, k nimž rozhodně patří i role významného blízkého dítěti, role pečovatele, vychovatele, učitele, bezpochyby i představitele

původu. Protože pokud jsou vystaveni jen neosobnímu převodu finančních prostředků na účet rezidenčního rodiče, zpravidla matky, **stávají se neviditelnými**. Pak podmiňují placení výživného osobním kontaktem, nebo se snaží dítě zahrnout materiálními věcmi, aby alespoň touto formou byli v životě dítěte přítomněni.

Děti, které nemohou vyrůstat ve vlastní rodiče, které jsou svěřeny do pěstounské péče nebo jsou osvojené, zažily ztrátu, kterou se snaží náhradní rodiče zacelit prostřednictvím tzv. terapeutického rodičovství. V obou případech se odborníci shodují na tom, že děti mají znát svůj původ, mají být informovány o svém životním příběhu přiměřeně věku a rozumové vyspělosti. Nepřítomní biologičtí rodiče jsou v těchto případech nahrazeni přítomnými sociálními, v případě osvojení i právními rodiči.

V neposlední řadě může být otec nepřítomný tím, že je neznámý, resp. chybí. V současné době je na vzestupu asistovaná reprodukce, kdy anonymní dárkyně vajíček či dárci spermatu poskytují neplodným párům možnost zažít vlastní rodičovství. Přestože lze porozumět touze a očekávání, přetrvává etické dilema, zda tyto děti budou mít potřebu hledat představitele původu – někdy jen otce, někdy jen matku, někdy oba dva biologické rodiče, resp. dárcé buněk.

3 Edukace rodičů

Rozvody a rozchody se stávají běžným jevem. Téměř půl milionu dětí má během posledních dvou dekád zkušenost s životní událostí – rozpadem rodiny. V ČR se etabluje multidisciplinární spolupráce v rámci opatrovnických řízení, tzv. cochemská praxe. Předmětem spolupráce je i edukace rodičů. Cílem je zaměřit pozornost rodičů na potřeby dítěte. Edukace spočívá ve vedení rodičů k porozumění potřebám dítěte, v konkretizaci naplňování rodičovské odpovědnosti, v posilování rodičovských kompetencí, ale i právního povědomí. V některých případech je potřeba motivování rodičů ke vzájemné akceptaci rodičovských rolí, k posílení praktických dovedností péče o dítě, komunikace s dětmi a dalších rodičovských dovedností, které mohou dětem pomoci zvládnout novou životní situaci.

Být otcem bez důvěry v sebe i druhé dělá z rodiny cizince.

Být otcem bez laskavosti vyvolává v dětech pocit nedostačivosti.

Být otcem bez důslednosti podkopává jeho autoritu.

Být otcem bez zájmu zanechává v dětech bolestivou prázdnotu.

(Mikulková, 2017)

Závěr

Dovolím si parafrázovat a přerámcovat výše uvedené výroky jako program a poselství pro otce, kteří jsou nebo mohou být v životě svých dětí jejich živiteli, pečovateli, významnými blízkými lidmi, učiteli, vychovateli, partnery pro hru, hlavami rodin či představiteli původu. Ať už se svými dětmi žijí v jedné domácnosti, nebo se vlivem rozvodu jejich rodina rozdělila.

Být otcem s důvěrou v sebe i v druhé dělá z rodiny blízké lidi.

Být otcem s laskavostí vyvolává v dětech sebeúctu.

Být otcem s důsledností podtrhuje jeho autoritu.

Být otcem se zájem zanechává v dětech hřejivou plnost.

Bibliografie

- BAKALÁŘ, Eduard. 2002. *Průvodce otcovstvím aneb bez otce se nedá (dobře) žít*. Praha: Vyšehrad. ISBN 80-7021-605-0
- BIDDULPH, Steve. 2007. *Mužství*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-209-6
- BOYDEN-PESSO, Diane, PESSO Albert, VRTBOVSKÁ, Pavla. 2009. *Úvod do PBSP*. Blansko: SCAN. ISBN 80-86620-15-8
- CORNEAU, Guy. 2012. *Chybějící otec, chybující syn. Jak absence otce ovlivňuje utváření mužské identity*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0075-8
- CHVÁLA, Vladislav. TRAPKOVÁ, Ludmila. 2004. *Rodinná terapie psychosomatických poruch*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-889-9
- CHVÁLA, Vladislav. TRAPKOVÁ, Ludmila. 2008. *Rodinná terapie a teorie jin-jangu*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-391-8
- LOUCKÁ, Pavla; TRAPKOVÁ, Ludmila; CHVÁLA, Vladislav. 2014. *Žena a muž v rodině*. Praha: Vyšehrad. ISBN 978-80-7429-479-2
- MATOUŠEK, Oldřich. 2015. *Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0968-3
- MIKULKOVÁ, Milena. 2017. *Hlavu vzhůru, chlap(c)i! Osvobozený muž – stručně, jasně a výstižně*. Praha: Grada publishing. ISBN 978-80-271-0196-2
- MIKULKOVÁ, Milena. 2015. *Hlavu vzhůru rodiče! Na výchovu selským rozumem*. Praha: Grada publishing. ISBN 978-80-247-5606-6
- YABLONSKY, Lewis. 1995. *Otcové a synové*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-075-8
- ZIMBARDO, Philip. COULIMBOVÁ, Nikita. D. 2017. *Odpojený muž. Jak technologie připravuje muže o mužství a co s tím*. Praha: Grada publishing, ISBN 978-80-247-5797-1

Datové zdroje:

DUDOVÁ, Radka; HASTRMANOVÁ, Šárka. 2007. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR. [online] ISBN 978-80-7330-124-8 Dostupné:

<https://www.soc.cas.cz/publikace/otcove-matky-porozvodova-pece-o-deti>

GRÁNSKÁ, Zuzana. 2018. *Na ocenenie od otca čakajú niektorí muži celý život*. Eduworld [online] Dostupné <https://eduworl.d.sk/cd/zuzana-granska/4809/milena-mikulkova-chlapci-muzi-rozhovor>

CHVÁLA, Vladislav. TRAPKOVÁ, Ludmila. 2017. *Participace dětí na rozhodnutích, které se jich týkají, očima rodinných terapeutů*. Brno. UMPOD. [online] Dostupné:

<https://www.umpod.cz/urad/aktualni-projekt-prava-a-participace-ditete-v-agendach-umpod/aktivity-projektu/ka-5-prenos-dobre-praxe/konference/3-konference-brno-participacni-prava-deti-v-pomahajicich-profesich-24-10-2017/>

KELLY, J.B. 2007. Children's living arrangements following separation and divorce: insights from empirical and clinical research. *Family Process*. [online]

MELICHEROVÁ, Mária. 2018. *Chlapci sa stratili vo svete sebestačných žien*. Postoj [online] Dostupné <https://www.postoj.sk/33522/chlapci-sa-stratili-vo-svete-sebestacnych-zien>

VELČOVSKÁ, Eliška. 2014. *Nepřítomnost otce v životě syna*. Olomouc, (Mgr.)Magisterská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Katedra psychologie. [online] 30.11.2014 Dostupné:

https://theses.cz/id/b549ew/DP_Velcovska_Eliska_Nepřítomnost_otce_v_životě_syna.pdf

<https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2017>

ilustrace: ©Bohuslava Šibalová, 2013

Mgr. Milena Mikulková

Espediente, z.s.

mikulkova@espediente.cz

Manuscript Submission Guidelines for:

STUDIA SCIENTIFICA FACULTATIS PAEDAGOGICAE UNIVERSITAS CATHOLICA RUŽOMBEROK

Accepted contributions will be published after recommendation of at least two reviewers and after an evaluation of journal's Editorial Board.

Formatting your article:

Size B5 (18,2x25,7 cm)

Margins	top	3 cm
	bottom	3 cm
	left (outer edge)	3 cm
	right (inner edge)	3 cm

Font Times New Roman

Font Size: 11: Line spacing – 1.0 (simple)

Scope of a contribution: Maximum of 10-15 standard pages in A4 format is recommended

An article must contain the following items in their respective order: title, subtitle (if there is any) in the language of a contribution and in English, contributor's name (names), email address, author's workplace, abstract in English (up to 200 words), key words (up to 6 words in English), text, list of bibliographical references, picture descriptions (if there are any), picture and graph references.

Besides original scientific and professional studies, every issue of the journal may contain essays of renowned academics, book reviews and information about international conferences as well as brief research outcomes from recently completed empirical explorations.

Citations and Lists of Bibliographical References:

Citations should take the following form:

STN ISO 690 – Documentation.

Bibliographical References:

References to these standard works should be consistent: the method of the first indication and the date.

Dates for submissions: 1.2., 1.4., 1.6., 1.9., 1.11.

Contact: studiascientifica@ku.sk

Code of Ethics for Publishing Articles in the Scientific Journal:

STUDIA SCIENTIFICA FACULTATIS PAEDAGOGICAE

The publication process in the journal STUDIA SCIENTIFICA FACULTATIS PAEDAGOGICAE is governed by the standards for publication ethics of the scientific board of EU companies Elsevier and COPE/Committee on Publication Ethics.

Duties of Authors According to the Code of Ethics

The authors submitting articles to STUDIA SCIENTIFICA FACULTATIS PAEDAGOGICAE declare that their manuscripts are entirely original works. The following duties listed for authors, editors, reviewers and the publisher are binding for them and they must adhere to the principles of the journal STUDIA SCIENTIFICA FACULTATIS PAEDAGOGICAE.

Standard for Manuscripts, Access to Data and Their Retention

The authors of articles are obliged to use objective reasoning and objective results of scientific research. The data base of a scientific research should be explicitly presented. Scientific studies must be sufficiently detailed and the references used must enable readers to reproduce their work objectively.

The authors of the articles may be asked to provide source data used in the studies and articles for editorial control purposes, and if it is possible, the author should retain the used data for a reasonably long period after the publication.

Misleading or intentionally incorrect statements are considered unethical.

Originality and Plagiarism

The authors should ensure that they have written entirely original works, and if the authors have used the work and/or words of others, that this has been appropriately cited or quoted. Plagiarism in all its forms constitutes unethical behaviour and is unacceptable. Plagiarism takes many forms, from ‘passing off’ another’s paper as the author’s own paper, to copying or paraphrasing substantial parts of another’s paper (without attribution), to claiming results from research conducted by others.

Multiple, Redundant and Concurrent Publication

An author should not in general publish manuscripts describing essentially the same research in more than one journal of primary publication. Submitting the

same manuscript to more than one journal concurrently constitutes unethical behaviour and is unacceptable

Citing sources

Authors should cite publications that have significantly influenced the reported article.

The article should always contain correct and full quotation of another's paper. Information obtained privately must not be used or reported without explicit, written permission from the source, or from the owner of the property rights.

Authorship of the Article

Authorship should be limited to those who have made a significant contribution to the final conception, design, execution, or interpretation of the reported study, article or paper. All those who have made substantial contributions should be listed as co-authors. Where there are others who have participated in certain substantive aspects of the paper, they should be recognised in the article. The corresponding (responsible) author should ensure that all appropriate co-authors and no inappropriate co-authors are included on the paper, and that all co-authors have seen and approved the final version of the paper and have agreed to its submission for publication.

Fundamental Errors in the Published Works

When an author discovers a significant error or inaccuracy in their own published work, it is the author's obligation to promptly notify the journal editor or publisher and cooperate with the editor to retract or correct the paper if deemed necessary by the editor. If the editor or the publisher learns from a third party that a published work contains an error, it is the obligation of the author to cooperate with the editor, including providing evidence of accuracy of the original results to the editor when requested.

Duties of Editors According to the Code of Ethics

Publication decision: Editor in Chief of STUDIA SCIENTIFICA FACULTATIS PAEDAGOGICAE may accept, reject or request corrections of the articles reported to the journal for publication.

In case both reviews are positive, the text is accepted to be published with the approval of editorial board. If both reviews are negative, the text is rejected. If one of the reviews is positive and the other negative, the author is invited by

the editor in chief to edit the article. Subsequently, the article will be reconsidered. Unpublished materials disclosed in a submitted article must not be used in anyone's own research without the express written consent of the author.

Publication Decision

Accepting articles into individual issues of the scientific journal STUDIA SCIENTIFICA FACULTATIS PAEDAGOGICAE is in the competence of editorial board of the journal which takes into account the reviews and other material acquired from the managing editor. The validation of the article in question and its importance to researchers and readers must be realized in accordance with the editorial rules. The managing editor is thus subject to legal requirements in case of libel, copyright infringement and plagiarism. The managing editor may confer with other editors or reviewers in making these decisions. The managing editor works with the manuscripts solely from the perspective of their content and quality

Confidentiality

The editor in chief or anyone in the editorial office of the scientific journal STUDIA SCIENTIFICA FACULTATIS PAEDAGOGICAE must not provide any information about submitted manuscripts to any subjects other than the corresponding author, reviewers, potential reviewers, members of the editorial board and publisher.

Participation and Cooperation on Handling Complaints

The editorial office shall take specific measures in case of complaints of ethical character regarding the submitted or published manuscript. These measures will generally include contacting the author of the manuscript or paper and giving due consideration to the respective complaint or claims made. The measures further include communications to the relevant institutions and research bodies and if the complaint proves to be justified, correction will be published, or the article will be retracted, or other correction will be implemented. Each reported case of unethical behaviour in publishing in the journal must be investigated, even in the case that the article has been published long time ago.

Duties of Reviewers According to the Code of Ethics

Promptness: The accepted texts will be provided to two reviewers who are professionals in the given area and come from other workplaces than the author of the text. If the reviewer is not able to finish the review of the manuscript within the agreed deadline, he/she must communicate with the editor so that the manuscript will be provided to another reviewer.

Contribution to Editorial Decisions

Reviewer helps the editor and editorial board of the scientific journal STUDIA SCIENTIFICA FACULTATIS PAEDAGOGICAE with editorial decisions about publishing/rejecting articles. Reviewer's comments assist the author in improving the paper. Peer review is an essential component of *formal* scholarly communication.

Further Aspects/Time Perspective of Review Procedure

Each suggested reviewer who does not feel qualified to review a certain manuscript, or who knows that he/she will not be able to make the review within the agreed deadline, should notify the redaction office and excuse him/herself from the review process.

Confidentiality

Any manuscripts received for review must be treated as confidential documents. Reviewers must not show the manuscript or discuss the manuscript with anyone unless the redactor in chief of the journal STUDIA SCIENTIFICA FACULTATIS PAEDAGOGICAE permits it.

Objectivity

Reviews should be conducted objectively. Personal criticism of the author is inappropriate. Referees should express their views clearly with supporting arguments.

Citation of Sources

Reviewers should point out the data and information that are wrongly cited or not cited at all by the author. Any proclamation that the data or information were already published in the past must be supported by relevant documentation. A reviewer should bring to the attention of the editor any substantial similarity or overlap between the manuscript under consideration and any other published paper of which the reviewer has personal knowledge.

Publishing and Competing Interests

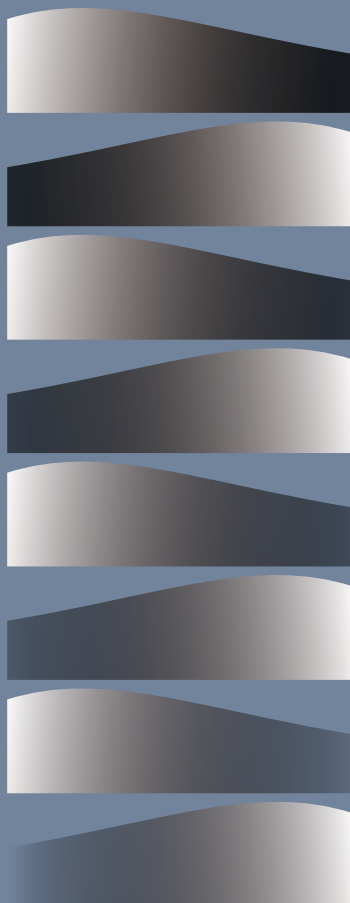
Unpublished materials disclosed in a submitted manuscript must not be used in a reviewer's own research without the express written consent of the author. Substantial information or ideas obtained through peer review are considered confidential and must not be used for personal advantage of the reviewer. Reviewers should not review articles in which a conflict of interests resulting from competitive or other relations with the author may arise.

DUTIES OF THE PUBLISHER

The publisher defines the relationship between the publisher, editors and other contracting parties, respects the confidentiality (e.g. towards the participants of a research, authors, professional reviewers), protects intellectual property and copyright, and also supports editorial independence.

/3/ 2019
ročník XVIII.

ISSN 1336-2232

